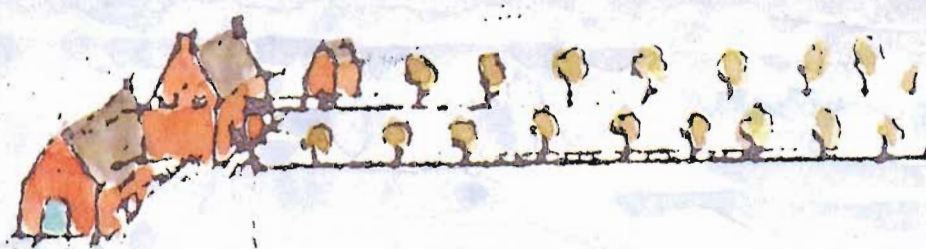

DICKMAELS VOORQUAET

Den eersten Cruysvagh

Den sluyt vliet

**DE POLDER VAN OSSENDRECHT
1651 - 1682**

Front:

L: Markiezin Maria Elisabeth II van den Bergh. [Foto Markiezenhof].

R: Maria Hack. Vrouwe van Hoogerheide-Oss.

Kaart: Nicolas Moyses

Opgegraven boerderij bewoond door

Jochum Denisse, vergaan in 1682

Dickmaels voor quæet

door Eugène Jansen

*Rechts: Foto bij avond van de Maagden-Bergse gronden vanaf de Maareberg.
Op de achtergrond, hoeve van De Jong.*

VOORWOORD

Na het archeologisch onderzoek van een boerderij in de Zuidpolder van Ossendrecht, gebouwd in 1653-1654, door de werkgroep archeologie van de Heemkundekring “het Zuidkwartier”, kon ik het niet nalaten me via archiefonderzoek verder te verdiepen in de geschiedenis wat betreft de bedijking en het leven in de “polder van Ossendrecht” [1651-1682]. Dit is eerder gezegd dan gedaan en met een cursusje oud-schrift van een paar maanden kom je niet ver.

Maar gelukkig was er nog Rochus van den Bergh op het archief in Bergen op Zoom, oud-Ossendrechtenaar en iemand die zich altijd al verdiept had in de historie van Ossendrecht. Zonder hem had ik het echt niet gered, want honderden A-viertjes moesten getranscribeerd [vertaald] worden uit het 17^e eeuwse oud-schrift.

En veel was er nog te vinden.

Wat de bedijking betreft vooral in het archief van de Waterschappen.

En over het leven van de boeren via rekeningen in het archief van de Raad en Rekenkamer van Bergen op Zoom

Het geluk van de werkgroep archeologie was dat de gevonden boerderij bezit was van de markiezin van Bergen op Zoom die na de indijking van 1651 een zestal boerderijen op haar bezit [± 800 gemet] in de polder van Ossendrecht had laten bouwen.

En nog meer geluk was dat we juist de voornaamste boerderij hadden opgegraven, namelijk de hoeve, die ze de eerste zeven jaar zelf zou uitbaten.

Elk jaar, dertig jaar lang zien we dat er in de boeken van de Raad en Rekenkamer verslag werd opgemaakt omtrent hoogte van de pachten, betalingen, onderhoud van boerderijen, misoogsten, lonen enz., wat ons een inzicht geeft van het leven in het midden van de 17^e eeuw in de polder van Ossendrecht.

Een kaart van Nicolaes Moyses uit 1667 van de boerderijen van de heer van Bergen op Zoom [markiezin] met de namen van boeren op de zes hofstede's gaf een eerste aanzet tot genealogisch onderzoek.

De gevonden boerderij werd toen bewoond door Jochum Denisse. Later zal blijken dat de familie Denisse van ± 1653 tot 1682 de boerderij bewoonde.

De twee huwelijken van Jochum Denisse te Zandvliet en ook de doop van zijn eerste kinderen aldaar brengen ons bij Jan Meeussen, oud-Zandvlietenaar en genealoog, die mij veel kwartierstaten van de nakomelingen van Denisse heeft toegestuurd. Hiervoor ben ik hem dankbaar, want hieruit zien we weer dat er onder de boeren in de polder van Ossendrecht onderling getrouwd werd en veel van hun nakomelingen ook in de dorpen ten noorden van Antwerpen terecht gekomen zijn.

Voor het uitwerken van deze genealogische gegevens en al het typewerk dank ik Karin Sion-Baartmans die hiervoor zorg heeft gedragen.

Dank ook aan de leden van de werkgroep archeologie die ervoor gezorgd hebben dat alles boven de grond kwam en zo gerestaureerd dat alles prachtig in vitrines in het heemkundig museum staat te pronken.

Tenslotte dank aan de eigenaar van de grond, de familie Jacobs, en het grondverzetbedrijf Piet Hendrickx en zn. die het mogelijk gemaakt hebben dit onderzoek te doen.

Leden werkgroep archeologie:

Karin Sion-Baartmans

Julien Le Bruijn

Piet van Oevelen

Cor van Opdorp

Adrie Raats

Eugène Jansen

DICKMAELS VOOR QUAET.

Het is 4 uur in de middag Jochum Denisse met nog een groepje mannen, waaronder wat volk van 't hoogland van Ossendrecht staan naar de woeste golven te kijken die tegen de Zeedijk beuken. Hun lijven hangen voorover om de storm te kunnen weerstaan.

IJskoud is het die 26^e januari 1682 op de kruin van de dijk aan het eind van de Eerste Kruisweg.

Over een schof is 't whoog waoter roept de dijkgraaf en as de sturm nie afneemt dan gaog et waoter over den dijk.

Hij stuurt een paar polderwerkers die met een kar zand zijn aangekomen richting kleine sluis. Daar bij de hoof van Van de Venne is het het gevaarlijkste en wil het water al door kleine geultjes over de dijk gaan komen.

Prebeer daar de kruin mar wat op te whoge roept hij de mannen na die met een bang hart over de berm onder de Zeedijk met paard en kar afzakken richting Papenhoek.

Joa, weet een oude man van omtrent 70 jaar te vertellen *daer in 't Engels gat, daor kan't altaj spooken*. Hij wist nog te vertellen dat hij ooit gehoord had van zijn grootvader en die wist het weer van oude mensen dat daar de dijk van den oude polder ook doorgebroken zou zijn. Maar dat was zeker 120 of 130 jaar geleden. Toen zou daar nog een veer gelegen hebben naar de overkant.

Alt manvolck joenger as 50 jaor moete ier blijve om de 'n dijk ien de gaoten 't houwe, en den belleman zal in Ostrecht laoten wete da alle joenge manne nor den Zeedijk moete kome.

K'eb met de vorster van Ostrecht en de penningmeester van Landschot van de polder afgesproke da iedereen die aon den dijk waarkt 15 stuiver per dag krijgt. Mar de boere die ien de polder whonne moete recht naor der hoof vur dat er wat opdoet.

Jochum Denisse en Jan Bernaerds voelen zich aangesproken.

De kraag van de wollen korte tabberd omhoog, de hoed dicht over de oren getrokken, zakken ze de Zeedijk af, nog een laatste blik werpend richting schaapstal en de commandopost van de militairen op fort Hoogerwerf, dat nu midden in een bruisende zee ligt.

Die manne zulle vanovend wel un volle broek hebbe as da zo zijn gaang bleft gaon zegt Jan voor zich uit starend, op die van Hoogerwerf doelend.

Och diej hebbe ne bwoot zegt Jochum *diej moete altaj de wacht aflosse op 't scheld van de vlwoot diej taor liegt om Aantwaarpen af te sluite die laje nieks, mar de schaape verzuipen allemaal.*

Met de vetleren laarzen proberen ze het kantje aan te houden van de Eerste Kruisweg waarop nog wat gras staat. Het is goed dat de weg een beetje hoger ligt want anders was er met de karrensporen van het afgelopen najaar geen doorkomen meer aan. Veel boeren en ook die van het hoogland gebruiken de Eerste Kruisweg om hun vrachten te brengen naar het haventje bij de kleine sluis.

Met die regen- en sneeuwbuien van de laatste weken ziet de polder er troosteloos uit.

Links en rechts van de Eerste Kruijsweg staan alle sloten vol en op de lagere stukken begint het land al onder te lopen.

Jao gisteravond was 't volle maon nou dan wor't spriengvloed en dan dieje westersturm dan gaot er gen waoter van den dijk af zegt Jan.

De sluiswachter hed twej daoge de sluisdeure diecht moete houwe, en dan bleft al 't waoter van 't whoog in de polder staon. Gij ziet nie zo slecht oep den Aanwas. Gij ziet un stuuk whoger dan iekke.

Mar ad den dijk deurbreekt ben 'k bang dat' waoter toch in de stalle komt antwoordt Jan.

Un jaor of vijf geleje hebbe ze baij mein de kelder nog opgehaold, altaj sting er van de bamis tot vurjaor waoter in, antwoordt Jochum.

Claos Gardion et de plavuizen 2 voete onwhoog gehaold, koste tog nog 27 gld en 10 stuivers, t'eh altai goed gegaon, mar de leste daoge nou de Groentjeskreek vlak baj d'hoef wer over begient te lopen staotter wer waoter in de kelder.

Gedragen door de westerstorm stappen Jochum en Jan verder richting Aanwas.

Jan staat even stil: *Zeg Jochum zou doew bjeesten nie baij mijn of aandere baij de smid op 't ouw dorp wegzette oonder het afdak achter den hoefstal, dan zijn ze toch veilig as den dijk et begeeft. Och zegt Jochum 't is allemaol zoeveul waark en koud om de bjeesten buiten te zetten, en iek zit toch vlakbaij de weg aster wat opdoet zit iek mej alles zo oep den Aanwas.*

Al pratend zijn ze aangekomen bij de hoeve van Jochum Denisse, zuid van de Eerste Kruisweg. Een pluk stro waait uit het dak van de schuur van Jochum.

As het dak er wer mar nie afwaait mej deze sturm, jao den heer et un paar jaor geleje allemaol nao laoten zien, et zou jammer zijn daget nou niet zou houewen, roept Jochum Jan nog na.

De oprijweg van de Kruisweg naar zijn boerderij ligt vol met takken die afgerukt zijn van de twee rijen iepenbomen.

Eerst loopt Jochum naar de stal. Wanneer hij de staldeur openduwet, komt de foxhond hem al piepend tegemoet.

De koeien staan ondanks dat het nog geen melktijd is ongedurig met de poten te stampen en met de kop tegen de krib te slaan.

Het lijkt wel of er wat in de lucht hangt, denkt Jochum de deur achter zich dichttrekkend en *d'ieje hond doet wook al zo raar met z'unne steirt tussen z'n pwoeten.*

*Interieur met 17^e eeuwse
boer en boerin bij
het spinnen.*

Wanneer hij bij het woonhuis is aangekomen en de klink van de achterdeur opendoet van de spoelkamer is zijn oudste dochter Marie, die inmiddels al weer 21 jaar is, de melkimmers en de karnton evenals de teloren met wit zand aan het schuren. *We gaon zo melke, de bjeesten zijn zo ongedurig iek vertrouw et nieks* zegt Jochum tegen Marie.

Wanneer hij de achterkamer binnenkomt zit het grootste gedeelte van zijn kroost bij de grote open haard, spelend met de dobbelstenen en schrijvend met de griffel op de lei de woordjes die ze geleerd hebben van Nicolas Moyses, de schoolmeester van Ossendrecht.

De ketels hangen dampend aan de haalijzers boven het vuur.

En hoe was 't aon de zeedijk vraagt Nel zijn vrouw, die met de anderhalf jaar oude Gertrudis op schoot zit. *Slecht*, antwoordt Jochum. *Et waoter sting mar ne halve voet onder de kruin en om 6 uur iest pas whoog waoter.*

Iek zen maj Jan Benaerds teruggekome en die vroeg oef we met de bjeeste nie naor den Aonwas kwamen. Mar de koej moete nog gemolke whoorre en de vaarkens nog gevoerd, we laoten het mar, t'ies allemaol zo 'n gesjouw. K'heb gezeed dat we 't er mar oep gokke dat den dijk et houdt.

En waor is oos Anna? Die zie 'k nerges.

Diej moest nog een pond boter brengen naor Huib de waogenmaker oep 't oud durp, mar iek eb gezeed dase recht terug moet komme met dees weer antwoordt Nel.

Het is wel wat vroeg maar ik ga voeren en melken; het vee is zo ongedurig, het is net of ze gevaar voelen, denkt Jochum. Dit laatste laat hij niet merken aan Nel om ze niet ongerust te maken. Hij pakt gelijk de zware kookketels met varkensvoer van de haal boven het vuur in de achterkamer en gaat ermee naar de stallen.

Met zijn oudste zoon Dionies is het melken zo gebeurd. *Dion wilde gij vur at donker is nog es evve nar de zeedijk gaon kijke en vrage wat z'er van denke of den dijk et houdt.*

Als Jochum in de achterkamer komt, zitten de kinderen op de bankjes allemaal rond de grote eikehouten tafel, terwijl zijn vrouw Nellie de sneden van het grote ronde brood snijdt.

De kelder stao wer halfvol water. K'heb vanmiedag alles wer mar omwhoog gezet op de planken zegt Nellie. *K'hoop da volgende week at waoter gezakt is da alles wer nar beneejen kan.*

Jochum schuift ook aan. Anna is terug van den Aanwas. Alleen Dion ontbreekt nog, die staat aan de zeedijk te kijken waar de golven tekeer gaan tegen de dijk; om bang van te worden.

Na het eten, wanneer de oudste dochter de afwas doet in de spoelkamer, pakt Jochum zijn pijpje en schuift zijn stoel wat korter bij het vuur, want die noordwester storm komt in de vlakke polder door alle kieren en gaten en dat voel je tot op je botten toe.

As we nie naor den aonwas gaan zegt Nel *dan moete de kienders vannacht mar beneeje blijve slaope in de bedstees. As er wat opdoet zijn we tenmienste zo weg.*

Een beetje later komt Dion terug van de zeedijk.

Den tweede bwoom van den opraiweg ies omgewaoit zegt Dion. *As da alles ies dan gaog et wel* zegt Jochum *die zaage we morge wel klein vur den aerd. Mar was zeije ze aon den dijk?*

De dijkgraaf zei daget v'avond un stuivertje op zijne kaant kan woorre en da we beter nar den aonwas kunne gaon vannacht, antwoordt Dion.

Nou iest te laot, we wachte mar af antwoordt vader. *Iek gao eve nar harbarg de "Ketel" kijke want er moet nogal wa volk oep den aonwas zijn met da whoog waoter.*

Vader Jochum kruipt nog wat dieper in elkaar bij de open haard. Nu de schemering begint te vallen en de storm als een razende te keer gaat rond de rieten daken, ziet hij in het schijnsel van de dansende vlammen op de wand naast de haard de twee bordjes met de tekst:

"Dickmaels voor quaet". Ja, een paar jaar geleden toen hij met moeder de vrouw met de kar naar de markt in Bergen op Zoom was geweest - ze moesten toch 10 pond boter afleveren op het Markiezenhof - had Nellie ze zien staan bij de pottenbakker, die ook mooi Delfts blauw aardewerk verkocht.

De pottenbakker wilde wel dat zij ze alle zes kochten want samen vormden ze een rijmpje. Dat was te duur maar met de tekst “dickmaels voor quaet” wilde ze er wel twee van hebben. Ze vond dat het zo goed sloeg op het leven in de polder en daar moest Jochum haar wel gelijk in geven. Ja dat was niet meegevallen.

Jochum zijn gedachten dwalen terug naar zijn jeugd in Princenhage waar hij met vader, moeder en 11 broers en zusters zijn jeugd doorbracht. Op zijn achttiende in 1645 trok het hele gezin naar Oud Gastel waar hij met zijn vader al hielp aan de bedijkingen door het leveren van mustert en rijshout bij Standdaarbuiten.

Het toch al grote gezin werd nog uitgebreid met twee broertjes, Joannes die snel dood ging en zijn jongste broertje Petrus in 1650.

Toen zijn vader in 1652 in Oud Gastel stierf wist zijn moeder niet goed meer de eindjes aan elkaar te knopen met haar 12 kinderen.

Jochem pookt het vuur nog eens op en kijkt door de ramen naar de Papenhoek. Als ik daar zou wonen zo kort onder de zeedijk dan bleef ik vannacht toch niet in mijn huis. Misschien zijn die van Van der Venne toch al naar het hoogland getrokken.

Het kwam als een geschenk uit de hemel toen de rentmeester van de markiezin van Bergen bij zijn moeder gekomen was of ze er niets voor voelde om op een boerderij die in de polder van Ossendrecht gebouwd zou worden het werk te gaan doen.

Haar acht opgroeiende zonen die zouden daar goed van pas komen want in de schuur wilde de markiezin alle tiendengranen laten dorsen van haar andere boerderijen die ze nog in de polder zou laten zetten.

En op die hoeve waarop ze zelf wilde boeren, zou ook nog 163 gemet grond aan blijven.

Dus werk genoeg. Pacht hoefden ze niet te betalen, gelijk de andere boeren. Ze zouden gewoon per maand betaald worden. Omdat hij de oudste zoon was en kon schrijven moest hij met zijn moeder de zaak regelen. Een vorm van bedrijfsleiding.

De rentmeester kwam niet zo dikwijls in de polder. En als er dan iets was in de polder kwamen de andere boeren bij hem terecht.

De storm kreunt en piept onheilspellend tussen het huis en de schuur. *Wa gaget te kjeer, iedere kjeer denk iek daget dak eraf gaot. At den dijk et mar out* zegt Jochum.

Hij denkt terug aan Sint Mertensavond 11 november 1653. Toen stond de boerderij er nog niet en woonden ze nog in Ossendrecht.

Ze moesten ook naar de zeedijk komen want het ging toen ook zo te keer. De dijk van Ossendrecht had het gehouden, maar die van Woensdrecht niet. En wat ze altijd al verwacht hadden gebeurde: de Schenkeldijk tussen de polders van Ossendrecht en Woensdrecht begaf het en de polder van Ossendrecht overstroomde alsnog.

De Schenkeldijk hadden ze nooit goed op hoogte kunnen krijgen. Het had nogal even geduurd voor het water van Woensdrecht hier aan den Aanwas was en daarom waren ze droog thuis kunnen komen.

Maar boeren was voorlopig klaar. Voordat het land bewerkt kon worden, was 1654 al een eind voorbij.

Veel had het niet opgebracht de eerste jaren toen hij met zijn moeder nog zetboer was.

Dat zal ook wel de reden geweest zijn waarom de markiezin wilde dat ze de boerderij ook gingen pachten, zoals de andere boeren in de polder. De eerste 7 jaar was niets dan verlies geweest voor de markiezin. Als ze pacht ontving, wist ze tenminste waar ze aan toe was.

Hij had net z'n eerste vrouw leren kennen: Marie Claessen uit Woensdrecht. Hij zag het toen wel zitten om iets voor zichzelf te beginnen.

Moeder Tanneke zou nog met hen samen blijven boeren, want er waren nog wat kinderen thuis die ook moesten eten.

Wa jaagt de schouw toch, iek kan er wel hout op blijve gooje zegt Jochum tegen Nel die een

spaander met smeulend vuur uit de haard pakt om de dikke waskaars aan te steken die op de tafel staat.

Sara kom is aan het spinnewiel draojen, vraagt ze aan haar tweede dochter, dan gaok nog wa wolle draad maoke want iek wor gek van da geraas van dieje sturm.

De donkerte maakt het huilen van de wind en het piepen en slaan van de luiken aan schuur en stallen nog onheilspellender.

Laot de kleine manne d'er goed mar aanhouwe, want iek vertrouwd het nieks.

Jochum staat op om naar de stallen te gaan kijken of er soms wat kapot gewaaid is.

Als hij de achterdeur open wilt doen, wordt deze zowat uit zijn handen gerukt en moet hij moeite doen om zich staande te houden.

De takken van de iepebomen van de oprijweg gaan als gekken te keer.

In de verte op den Aanwas ziet hij wat schimmen onder de lantaarn van de herberg De Ketel.

Ook op de Eerste Kruisweg is er nog een heen en weer geloop naar de zeedijk in het schijnsel van de draaglantaarns. Het is ijzig koud buiten en na de stallen gecontroleerd te hebben maakt hij dat hij weer op z'n bankje terecht komt bij het warme vuur in de achterkamer.

Het verleden kan hem maar niet loslaten en hij denkt aan de eerste jaren toen hij met zijn broers Dingeman en Jan hele winters tienden graan dorste voor de markiezin.

En dan de komst van de twee kinderen uit zijn huwelijk met Marie van Woensdrecht. Toen was het leven even zonnig in de polder. Maar die zijn inmiddels weer al ruim twintig en zullen ook niet lang meer thuis blijven. Met Maria was het slecht afgelopen, net zoals bij zovele gezinnen in de polders van de Zuidgeest tot Antwerpen. Er vielen vele doden aan de pest.

Wa zeide stil, wa zitte toch allemaol te prakiseren of vertrouwd et buiten nie vraagt Nel.

Och meej zo'n zwaar weer buite, denkte toch ies terug aon wat we hier allemaol meej gemaakt hebbe de leste daartig jaar. T'ies toch altaij zwoege geweest in de zwaare klaaj mej altaij waoter oept laant. En dan hebbe waaj et nog goed gad want da wijf van d'whoog hoeft, die van Hack, die daor van huurde die mocht et wel hebbe. Al sting et laant jellemaol blaank, pacht moester komme! K'heb nog vur Willem Crols van de groene kavel getuigt, dat gen doen was in dieje natte n'hoek, mar dat wijf haalde al de bjeeste deruit en braocht z'oept d'whoog hoeft waor ze zelf op zat. K'ben toch blaij Nel d'ak tege jou aongeloepe ben. Iek gieng toen zondags naor de kerk ien Zaanvliet, want ien Ostrecht waoren toen de protestaanten baos ien de kerk en Zaanvliet was toen kurter bij as de schuurkerk bej de hoeve de peirdenberg op Calfven tegen Whoogeraije aon, waor de broeders van Huybargen wel ens un mieske deeje.

Toen iek jauw vroeg en zee d'ak nog 2 kienders ad zeide gij daor nieks om te geven. En kek nou mar is wat daor in die 2 besteeje liegt, 8 gaste en dan is den oudste, oose Willem, nog vroeg gestorve.

Mar nou iest toch genoeg Jochum, antwoordt Nel, ge zijt onderhaond 55. De joenste ies net anderhalf. Ties nou welletjes gewist.

In '67 zijn waij nog goed weggekome. We waoren toen net getrouwd toen die soldaten van d'ouwe veste van Zaanvliet baij Jan Mateeuwsen s'nachts binnen vielen en alles meejnome, ock z'n zes peirden.

Jan ies toen met z'n huishouwe en nog veul aandere uit Ostrecht nor Baarege getrokke, daor waore ze veilig achter de stadsmure.

Jan ies nwoot mjer teruggegaon naor z'n hoeft aon de waoter vliet. Hij was alles kwijt en ies toen ingetrokke bij Huib den Waogenmaaker oep den aonwas. Die ed toch een groot huis.

Witte da Jan van Gastel kwaam net as waaj. Iek weet nog dat'ie de polder nog mej geploegd et meej wel 2 ploege.

Nou ziet Kees Adriaensen op z'n hoeft, de zoon van Domos. Die manne van Adriaensen doent nie slecht.

Dan gaat de achterdeur open en komt Dion binnen.

Iek begon me al ongeruust te maoke, ge bleef zo laank weg, zegt vader Jochum.

Edde gij dan nie meer buite gewiest, jeel de kreek ies al ant overlope, het waoter staot al aon't melkot, antwoordt Dion.

Da komt omdaget waoter nie weg kan baij de kleine sluis.

Mar moete waij nie weg met de bjeeste? De boere oonder de zeedijk zijn mej al hun bjeeste naor t'hoog getrokke; da zeije ze temieste baj de Ketel.

K'heb wel gezien da de rentmeester mej nog ne zondagse zoot te praote in den n'hoek van de harberg en ze keekken nogal doenker.

Och un jaor of 4 geleje aij et wook zwaar gesturmt en waoren aljeen de daoken kapot gewaoid, buiten de schuur van Roecken in de Papenhoek achter tege de zeedijk die plat gegaon ies, mar den dijk et het toen wook gehouwe. Jao vaoder antwoordt Dion, mar toen wast gen springtij en nou wel. T'is nou donker iek gao nou nie mjer met de peirden en koeien nar den aonwas zeulen, die bjeesten staon al 3 maonden op stal, as die buite kome met dieje sturm dan kuunde ze toch nie houwe.

Jochum pakt zijn witte stenen pijpje van de schouw en een stuk tabak uit het kleine tabaksdoosje om een pijpje op te steken.

De laatste dertig jaar in de polder kunnen hem maar niet loslaten. Tien jaar is het nog maar geleden toen de Franse soldaten in de polder kwamen en inkwartiering eisten. Als wildebrassen reden ze met de paarden door het graan. Op het laatst was er geen kip meer op het erf te bekennen.

Gelukkig moest er toen wat minder pacht betaald worden. Het had trouwens toch niet gekund. 8 gulden pacht per gemet, dat was niet op te brengen op die natte grond.

Vaoder !!! 't waoter komt onder de vurdeur binnen.

Dion heeft zijn zin nog niet uitgesproken of met daverend geweld slaat het water tegen de voorgevel en de glas-in-lood ramen. *Was da!?* roept Jochum van zijn bankje recht springend.

Prent van J. Luyken, in 1702 gebruikt ter illustratie van de vloedn van 1682 (zuidwest-Nederland) en 1686 (Groningen)

Hij pakt de grote sleutel naast de schouw en duwt hem in het slot van de voordeur. Hij heeft hem nog maar net omgedraaid of hij wordt met deur en al naar binnen gedrukt. Een golf van water stort zich in de achterkamer en dooft sissend het vuur in de haard.

Pak die keirs vur dat ie van tafel valt Nel en pak de kleinste oep oewe n'arem en met d'aandere kienders zo snel naor de weg ache kun't vur te laot ies!

Moete waaj nieks maj neme, Jochum, vraagt Nel.

Wa moete maj neme dan't geld? De rest duurt te laank.

Nel maakt zich door het melkkot met de kroost uit de voeten richting Eerste Kruisweg, die gelukkig wat hoger ligt. Het is maar 15 roeden [60 m].

Iek prebeer nog met Dion de koeien en peirden naor den aonwas te krijge roept hij haar nog na. Maar bij de staldeur gekomen krijgen ze door de druk van het water de deur niet naar buiten gedraaid.

Dion trekt ies maj aon die deur roept Jochum, proberend boven het gehuil van de wind uit te komen.

Da gao nie mjer vaoder schreeuwt Dion, met tweeën sjourrend aan de deur. Et waoter staot al drij voet whoog, we moete maoke da we weg kome aanders verzuipe weij nog.

Van de stal aflopend zien ze al volk met lantaarns op het eind van de oprijweg staan op de verhoogde Eerste Kruisweg.

Gef me un aand vaoder roept Dion *vur ge wegspoelt.*

Het is kantje boord en gelukkig ligt de omgewaaide boom op de oprijweg vlakbij de Kruisweg waar ze zich aan vast kunnen houden.

Pak et touw! Wordt er van de weggant geroepen. Het is de stem van Jan Bernaerds van den Aanwas met wie hij s'middags nog van de zeedijk was gekomen. De tweede keer als het touw weer wordt toegegooid, hebben ze het te pakken.

Drijfmat en rillend van de kou worden ze op de verhoogde Kruisweg getrokken.

Waor is Nel met de kienders, is het eerste wat Jochum vraagt. *Die zitte al baij et vuur,* zegt Jan. *Maok oew eige daor mar nie druk over.*

Plots klinkt het geloei van de koeien en het stampen van de paarden in de donkere avond. De razende storm doet het geloei nog versterken. De doodsstrijd van zijn beesten gaat bij Jochum door merg en been.

Vloekend en tierend maakt hij zichzelf verwijten. Waarom heb ik niet naar Dion geluisterd en de beesten s'middags naar den Aanwas gestouwd.

Gebroken, ondersteund door Dion, laat hij zich meenemen naar de boerderij van Jan Bernaerds.

Buiten bij herberg De Ketel staan wat mensen het doornatte groepje manvolk dat de Eerste Kruisweg door het water wadend afkomt, op te wachten. Ook rentmeester Van Lanschot is er nog. Hij klopt Jochum troostend op de schouder.

Moed houwe Denisse zegt hij, *je leeft nog dat is het voornaamste. En morgen of overmorgen als de wind gaat liggen, zullen we kijken of we de dijken misschien snel zullen kunnen dichten.*

Jochum trekt zijn kletsnatte verweerde kop omhoog, z'n ogen schieten nog een keer vuur en antwoordt: *Van mijn hoeft niej mjeer rentmeester. Dartig jaor laank, jao iek ben den jenigste die zo laank ien de polder geboerd et. Dieje polder, laat me nie lache ze noeme em de fluwele polder, niets as ellende eb iek ier meegemaakt die dartig jaor.*

Sturmvloeden, twej kjeer soldate in de polder diej alles weghaalde, het dak van de schuur, alles platgehageld en vur de rest waoter op 't laand enne volle kelder maj water. Dan z'ak nog mar zwijgen wat de dwood van mijn jeeste vrouw en de kleine Willem me gedaon et.

Voordat de rentmeester nog wat kon zeggen heeft Jochum zich omgedraaid en loopt recht naar de hoof van Jan Bernaerds waar vrouw en kinderen wachten.

Enkele dagen later wanneer het stormgeweld is verstomd en Jochum bij eb nog wat probeert te redden uit zijn huis ziet hij naast de open haard tussen de blubber en het klotsende water de kapot gevallen bordjes en als een golfje zich even terugtrekt ziet hij op de scherven de tekst: “Dickmaels voor quaet”

Ja, denkt Jochum zo hadden ze de Fluwelen Polder moeten noemen:

Dickmaels voor quaet.

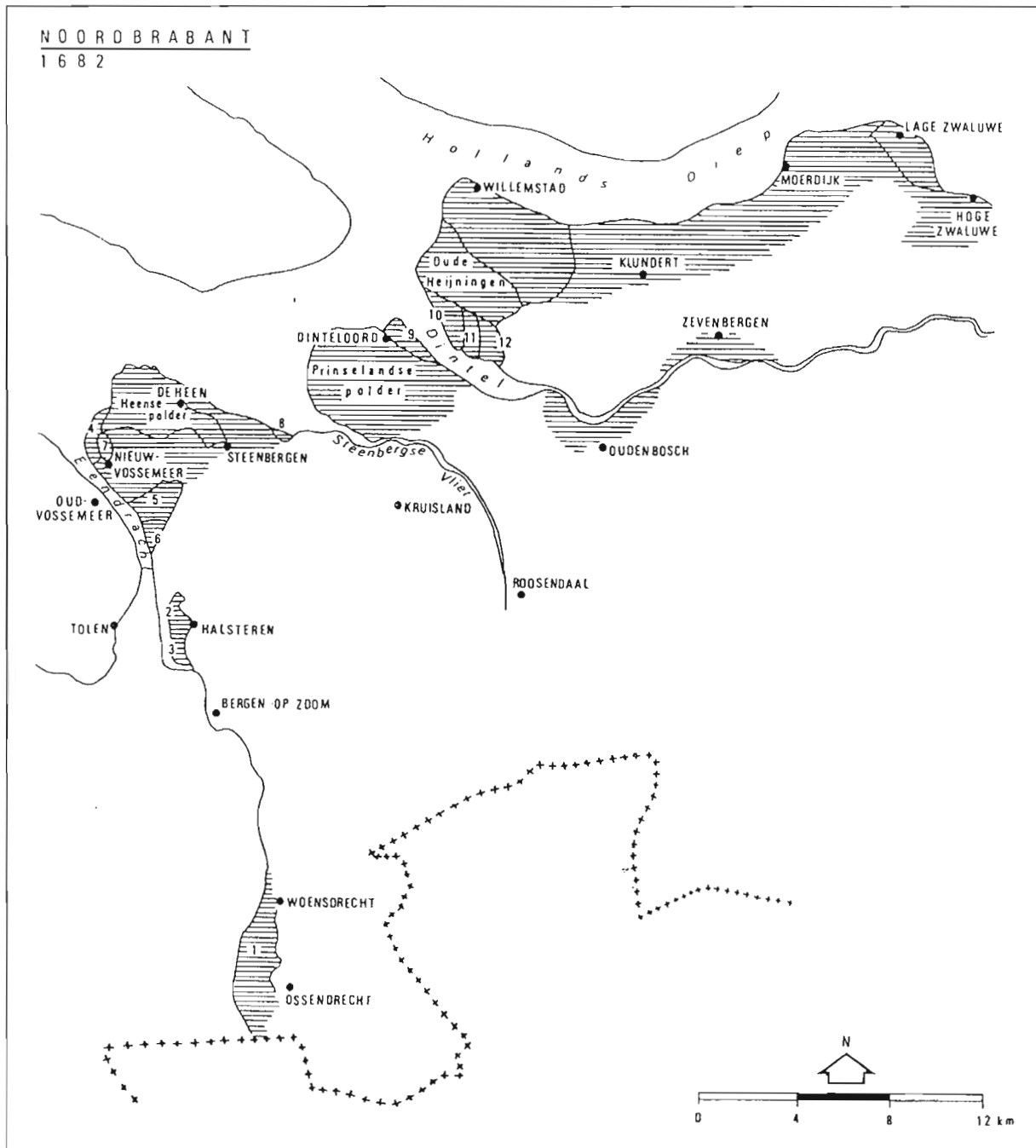
Gevonden fragmenten van Delftsblauw bordje met de tekst: dikmaals voor kwaad. ± 1670.

Nawoord:

Het voorgaande verhaal over de laatste dag van de Polder van Ossendrecht is denkbeeldig en kan ook op andere wijze verlopen zijn, maar de namen van mensen, toponiemen en boerderijen in de polder en de namen van huizen op de Aanwas zijn wel juist.

Ook de tijd van de doorbraak is zeer aannemelijk na onderzoek door het Rijks Instituut voor Kust en Zeewezen.

Het verdrinken van het vee van Jochum Denisse klopt ook volgens archiefonderzoek. Wat erop wijst dat de familie verrast is door de vloed. Ook de archeologische vondsten wijzen erop dat men de boerderij overhaast heeft moeten verlaten.

Ossendrecht en Woensdrecht worden beide genoemd in de overstromingslijst van het pamflet 'Pertinent Verhael'.

De 'Hollandse Mercurius' van 1682 (p.2 vlg.) vermeldt, dat door het bezwijken van de dijk van Ossendrecht het fort Frederik Hendrik zware schade leed.

Blijkens de 'Notulen van de staten van Zeeland' van 6 maart 1684 (p. 86) lagen Ossendrecht en Woensdrecht toen nog ten gevolge van 'de groote zeebraecken' bij de stormvloed van 1682 met de zee gemeen.

In de 'Resolutiën van de staten van Holland' d.d. 16 november 1697 wordt gesproken over een rekest, dat de ingelanden van de Noordpolder van Ossendrecht hadden ingediend. Zij klaagden erover dat deze polder sedert 1682 drie maal was ingebroken. In 1685 was er een herdiijkings-octrooi verleend, dat in 1693 werd verlengd. Nu, in 1697, werd verlenging aangevraagd voor 12 jaar. Wij zien daaruit dat met de stormvloed van 1682 hier een zeer zorgelijke situatie was ontstaan.

DE OPGRAVINGEN EN HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

van de boerderij in de polder van Ossendrecht [1651-1682] wat nu de Zuidpolder van Ossendrecht [1743] is.

September 1999.

350 jaar na de indijking en de bouw van de boerderijen in de polder van Ossendrecht zag ik tijdens een fietstocht over de Kaaidijk dat Alex Jacobs bezig was met het egaliseren van een perceel grond in de Zuidpolder vlakbij zijn boerderij aan de Aanwas. Als lid van de werkgroep archeologie wist ik dat in het bewuste perceel resten zouden kunnen zitten van een boerderij, die de Ossendrechtse schoolmeester Nicolaas Moyses op een kaart had ingetekend. Dit in opdracht van de hoofdingelanden: de markiezin van Bergen op Zoom en de vrouwe van Hoogerheide en Half-Ossendrecht, die voor 80% bezitters waren van de gronden van de polder van Ossendrecht [$\pm$ 2100 gemet groot].

Uit verhalen van de vorige eigenaar Van der Heiden wisten we dat op de plaats waar een boerderij was ingetekend regelmatig stenen en plavuizen werden opgeploegd.

Alex Jacobs, de nieuwe eigenaar van dit perceel, die ik die vrijdagmiddag sprak, was van plan de structuur van de grond te verbeteren door opnieuw te draineren en de grond te diepploegen. Op mijn vraag wanneer dat ging gebeuren, was het antwoord: volgende week. Want het was al september en met de zware kleigrond kon niet langer gewacht worden met diepploegen met de kans op najaarsregens.

De werkgroep archeologie kreeg van Alex toestemming om diezelfde avond nog een paar proefputjes op de bewuste plek te maken.

Diep moest er niet gegraven worden, want op amper 35-40 cm diepte werden funderingen en plavuizen vloeren gevonden.

Met de gedachten in het hoofd, dat dit door drainage en diepploegen tot 50 cm allemaal kapot zou gaan en niet meer in te meten zou zijn, werd aan Jacobs voorgesteld, dat de werkgroep archeologie voor de andere dag [zaterdag] nog een grondverzetkraan zou kunnen vinden, om de 35 cm grond eraf te halen en de boerderij in te meten. Hiermee werd akkoord gegaan op voorwaarde dat Jacobs de volgende week gewoon zou kunnen beginnen met zijn werk van drainage en ploegen.

Het grondverzetbedrijf Piet Hendrickx uit Ossendrecht stelde de kraan en de nodige dieselolie gratis ter beschikking om de opgraving uit te voeren.

Zaterdagmorgen 14 september kon begonnen worden met de klus.

Na een paar scheppen van de machine bleek al dat het een bijzondere opgraving was, vanwege de gaafheid van de woning. De funderingen en plavuizen vloeren kwamen er onder uit of ze enkele weken voordien waren verlaten, alleen verstoord door een drainage die oost-west liep precies midden door de kelder. Deze drainage was van $\pm$ 40 jaar geleden en de machine had geen last gehad van de twee buitenfunderingen van 30 cm breed en 80 cm diep. Ook de gestraate vloer in het melkkot en de keldervloer van plavuizen waren met een breedte van 20cm door de machine vernield.

Door de achterkamer [keuken] was een vroegere drainage zuid-noord gelegd die met de hand gegraven is geweest en waarin zich gebakken drainage buizen met kraag bevonden.

De funderingen waren met de hand weggekapt, wat erop wijst dat de interesse en kennis van archeologie door die mensen niet hoog geweest is.

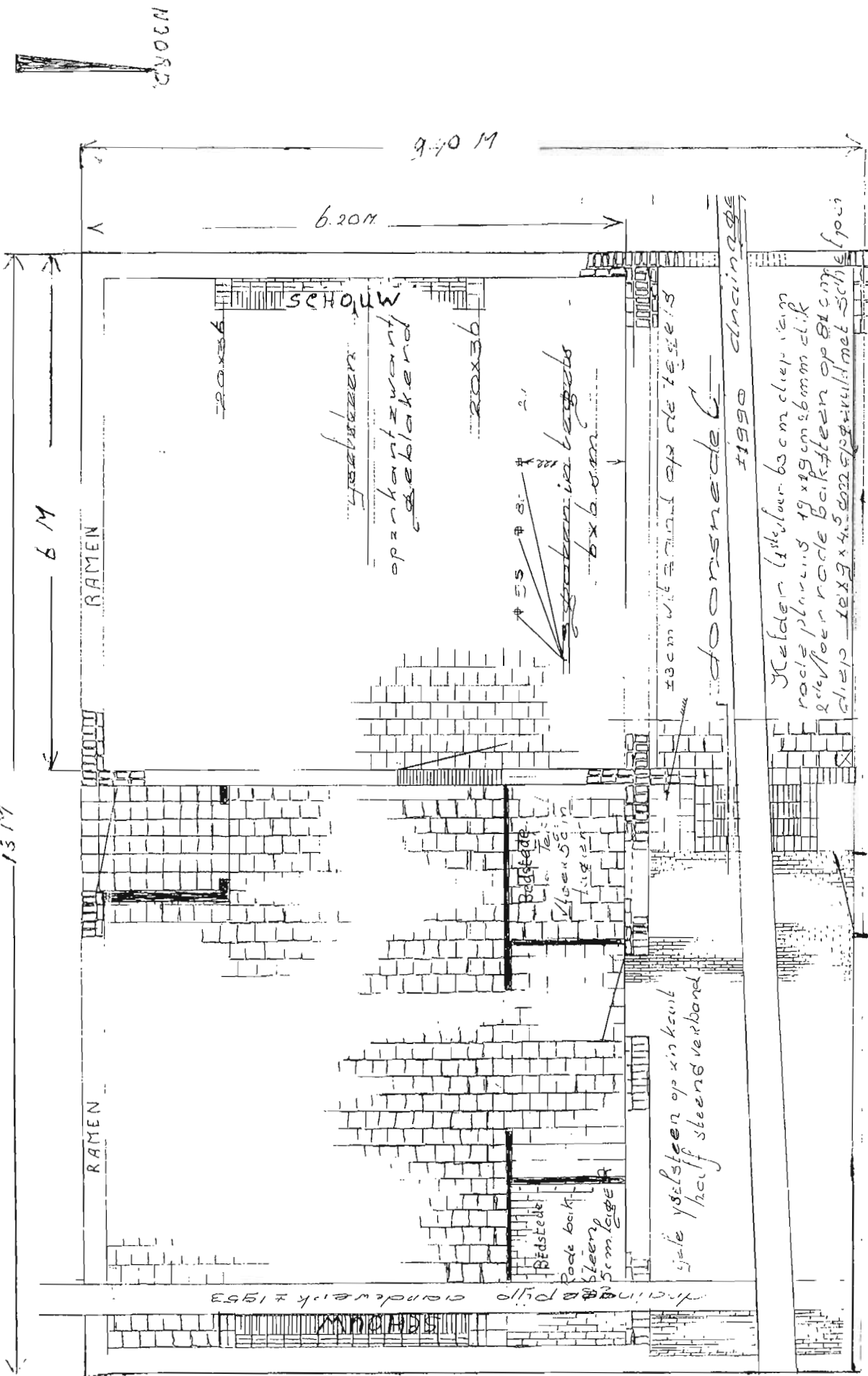
Maar we praten over 1920-1940, wat dan ook begrijpelijk is.

*Plattegrond van het woonhuis van de hoeve Denisse in de Zuidpolder van Ossendrecht.
Achtergrond Aanwas.*

*De gewelfde kelder waarvan de plavuizen vloer in 1677 ± 60 cm werd opgehaald.
Vooraan links naast de keldertrap het plavuizen vloertje waarop het witte zand bewaard werd.*

Het woonhuis van 13m bij 9m was beneden verdeeld in vier ruimtes.

Op de zuid-oostkant een achterkamer [keuken] met aan de zuidkant een voordeur. Daarbij nog een deur naar de melkkamer [spoelkamer] waar duidelijk te zien was dat aan weerszijden van de deur getimmerde bedsteeën gestaan hebben met daarvoor 2 schappenwanden.

Een andere deur, west uit de achterkamer, gaf toegang naar de voorkamer, zuidwest.

In beide kamers werd een grote $\pm 3,5$ m brede open haard aangetroffen die tegen de buitenmuren oost en west geplaatst waren.

Bij de zuidelijke buitenmuur werd in beide kamers veel glas-in-lood aangetroffen, wat erop wijst dat hier op het zuiden gerichte ramen geweest zijn.

De achtermuur van de voorkamer grenst aan de gewelfde kelder [noord-west] waarboven hoogst waarschijnlijk bedsteden stonden, uitkomende in de voorkamer.

In de noord-oosthoek van de woning, de spoelkamer [melk- of karnkamer], bestraat met op de kant liggende ijselsteentjes.

In de noordkant de achterdeur die op een bestraat, misschien overdekt, gedeelte uitkwam.

Vanaf de spoelkamer west was de kelder bereikbaar door een gemetselde trap. De kelder was zeer ondiep, maar bij nader onderzoek bleek hij ± 60 cm opgehaald te zijn [1678].

Vóór die tijd moet men recht op in de kelder hebben kunnen staan, wat na verhoging van de vloer niet meer mogelijk geweest is.

De vloeren van de voor- en achterkamer waren evenals die van de kelder, voorzien van plavuizen van 3cm dikte, 23 x 23cm, waarvan die van de achterkamer en die van de kelder bij het ophalen van de keldervloer in 1678 zijn vernieuwd. Uit archiefonderzoek zal later blijken dat voor de kelder hardgebakken en voor de kamervloer gewone plavuizen gebruikt werden, die per schip werden aangevoerd uit Holland.

Wat ons amateur archeologen nog het meeste deed, was het hoopje wit zand in de spoelkamer op een vierkante meter plavuizen naast het keldertrapje. Je kreeg het gevoel of de boerin even van tevoren bezig geweest was met het schuren van haar tin en koperwerk, of zondags mooie patronen met zand maakte op de plavuizen vloeren.

De zandboer van 't hoog [Wasven of Loopke] zal ook de boerderijen in de polder bevoorraden hebben met de zandkar.

De daken van de woonhuizen en schuren zijn bedekt geweest met riet en stro.

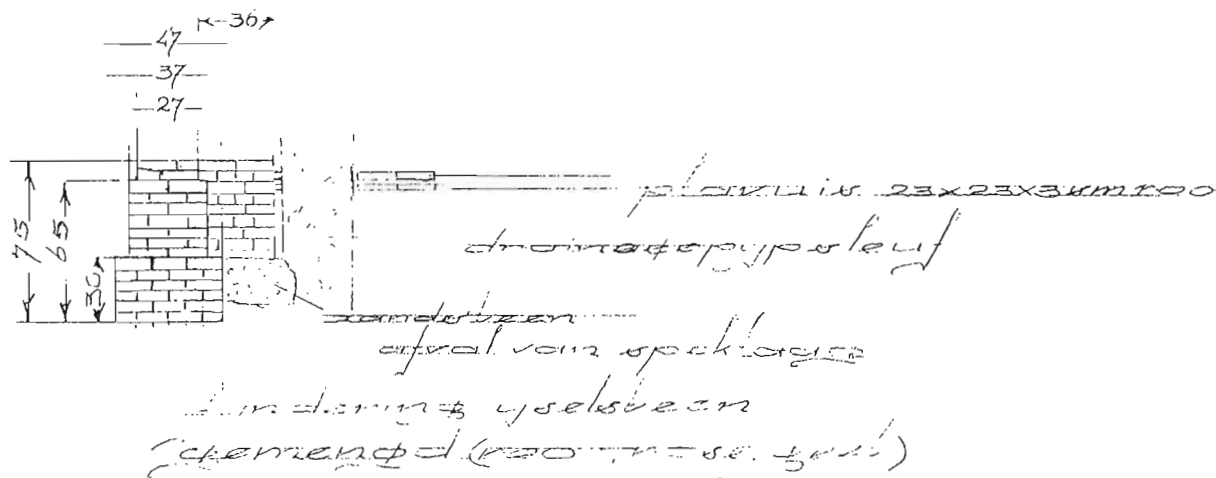
Het ontbreken van [Delftse] wandtegeltjes in de kelder of kamers, zelfs geen plinttegeltje [schrobrandje] zal zoals overal elders in Nederland in de 17^e eeuw, doet vermoeden dat bekleding van wanden met wandtegeltjes slechts bij uitzondering op pachtboerderijen voorkwam, dit in tegenstelling tot de boeren met een eigen bedrijf, die dit wel deden.

In Ossendrecht zal de markiezin met het bouwen van 6 boerderijen, dat toch weer geld genoeg gekost had, het meerwerk van het plaatsen van tegeltjes ook maar achterwege gelaten hebben.

Op 13,6m van de achtergevel is door het graven van een proefsleufje de fundering van de schuur op ongeveer 80 cm diepte t.o.z. van het maaiveld gevonden.

Het zal een schuur geweest zijn van 3 of 4 gebinten waarin in de wintermaanden veel tiendengraan gedorst werd. [zie foto boerderij Noordlandpolder].

De diepte en de tijd [vanwege het ploegen] hebben het niet mogelijk gemaakt verder onderzoek naar de schuur te doen, wat wel jammer is. Mogelijk kan er over enkel jaren een vervolg aan gegeven worden.

Doorsnede fundering en schouwvoet.

DE VONDSTEN.

Bij het verwijderen van de laag grond boven de plavuizen vloeren kwamen de restanten van de bewoningsperiode 1654-1682 te voorschijn.

Veel Nederlandse blauwe majolica scherven uit de periode 1620-1650. Dan het vervolg hierop het Delftse faïence [aardewerk] 1650-1675. En natuurlijk veel roodbakkerij gebruiksaardewerken scherven die in deze periode op elke boerderij in grote mate aanwezig geweest zal zijn.

Bergen op Zoom als pottenbakkersstad lag tenslotte dicht in de buurt. Al moet ik zeggen: uit archiefonderzoek bleek dat op de steilrand bij de hoeve Calfven ook pottenbakkers hun beroep hebben uitgeoefend.

In de periode 1650-1682 zie ik mannen in de polder van Ossendrecht werken die afkomstig zijn uit de potterij van Ossendrecht. En een Jan de Pottre [pottenbakker?] koopt grond in de buurt van de Hoog Hoef van de heer van Hoogerheide [en Half-Ossendrecht] welke hoogst waarschijnlijk leem bevat heeft voor het potten bakken.

De werkgroep archeologie heeft in de wintermaanden de puzzels van de scherven aan elkaar proberen te leggen en na restauratie mag het resultaat er zijn.

De inventarisatie van de gevonden voorwerpen kan ons een inzicht geven van wat de familie Denisse zoal in gebruik had in hun dagelijkse leven.

Of men hiervan hun welgesteldheid kan aflezen betwijfel ik, omdat er nogal wat aardewerk [majolica] van vóór 1660 gevonden is, wat misschien door vererving is verkregen.

De eerste dagen na de overstroming zal veel van hun spullen door Jochum Denisse nog gered kunnen zijn. Daarbij komt dat de boerderij 60 jaar lang op maar 200m van de Aanwas oningepolderd heeft gelegen en iedereen kon er bij eb naar toegaan om te kijken of er nog iets bij was dat men kon gebruiken. Zo zullen er wel bouwstenen gebruikt zijn van de bovenbouw van huis en schuur, misschien wel op de Aanwas [museum?].

Toch zijn we blij dat men voor de werkgroep archeologie en het Heemkundig Museum op de Aanwas nog wat achter gelaten heeft om ons een beeld van die tijd te geven.

Gevonden werden:

DELFTS AARDEWERK:

- 13 à 14 blauwe majolica borden van verschillende diameter met een Chinees decor [kraakporselein] en randen van gestileerde bladmotieven. De voorzijde blauw op tinglazuur met proenen, achterzijde loodglazuur ± 1620-1650.
1 diepe schaal majolica, bovenzijde [binnen] met vruchten decor op tinglazuur, achterzijde: loodglazuur ± 1640-1650.
- 1 wijwaterbakje blauw op tinglazuur ± 1640-1650.
Volgens Korf werden deze wijwaterbakjes nog tot de majolica gerekend en werd er vanwege de kleine omvang geen loodglazuur op de rugzijde gedaan.
- 2 plooischotels faïence: Delfts aardewerk, blauw op tinglazuur.
- 4 kleinere blauw beschilderde borden op tinglazuur waarvan 2 tekstbordjes [verzen] “dickmaels voor quaet” 1650-1670
- 2 witte Delftse bordjes met vlakke brede rand 1660-1680
resten zoutvat uit wit Delfts 1660-1680

DUITS STEENGOED:

- 1 kruik Frechen of Keulen met stempels 3e kwart 17e eeuw
1 kan Frechen
2 kannen Westerwald of Raeren blauw-mangaan beschilderd

ROOD BAKKEND AARDEWERK 3^E KWART 17^E EEUW:

- 1 pispot, 1 oorkommetje, 3 borden met slib aardewerk, 1 grote teil, 1 grote voorraadpot, 4 kookpotten, 5 à 6 voorraadpotten groot en klein

METAAL:

- 5 loden gewichten $\frac{1}{4}$ p – $\frac{1}{2}$ p – 2 – 1 p en een 2 ponds gewicht waarvan twee met het merk van Bergen op Zoom.
- 1 bronzen schijfkandelaar 1620-1640
- 1 tinnen lepel en een lepelsteel
- 1 gedeelte hals van tinnen fles [pelgrims of zuigfles]
- 1 gedeelte voetschijf kandelaar [tin]
- 1 kolfslof [gegraveerd lood] allen 3^e kw. 17^e eeuw.
- 2 metalen kogels
- Glas: handvat + resten van Venetiaans schenkglas 17^e eeuw.
- gedeelte – braamsnop van 17^e eeuwse roemer [Ned. of Duitsland]
- veel resten vensterglas dat in ruitenvorm in lood heeft gezeten.
- Munten: Hollandse zilveren rijder en zilveren ducaton
- Pijpaarde: 4 pijpaarden schijfkandelaartjes [speelgoed?], 1 pijpaarden pijpje [1674], resten pijpenstelen 3^e kwart 17^e eeuw.

Uit deze collectie voorwerpen kunnen we toch wel veronderstellen dat het de familie Denisse toch niet zo slecht gehad zal hebben. Ook is het mogelijk dat veel van deze voorwerpen, bijvoorbeeld de vroegere majolica borden, door vererving of door een van de vrouwen van Jochum Denisse bij het huwelijk zijn meegebracht.

*v.l.n.r.: Loden kolfslof, lengte 8 cm.
 Tinnen lepel, lengte 16 cm.
 Loden twee pondsgewicht, B.o.Z. gemerkt.
 [II betekent 2 pond]
 Jaarletter 63 [1663]. 1 pond Berghs = 469.4 gram.*

Serie aflopende loden gewichten van 2 pond tot $\frac{1}{4}$ pond.

v.l.n.r.: Bronzen kraagkandelaar, hoogte 19 cm ± 1625. Pijpaarde kandelaartje, hoogte 5,5 cm, 2^e helft 19^e eeuw. Wijwaterbakje, hoogte 9 cm, Delfts ± 1650.

v.l.n.r.: oorkommetje, hoogte 7 cm. Pispot, hoogte 17 cm, roodbakkend aardewerk, 2^e helft 17^e eeuw.

Hollandse zilveren rijder en zilveren ducaten.

Boven: 2 blauwe majolica borden met Chinese bloemmotieven, Delfts, diameter 28 cm, ± 1620-1650.

*Onder: Links: majolica bord met Chinese randmotieven, huisjes en bomen, Delfts, diameter 34 cm, ± 1620-1650
Rechts: Delftsblauw bordje met landschap en boer, diameter 20 cm, 1660-1680.*

Uit archief- en genealogisch onderzoek is gebleken dat de in 1653-1654 gebouwde boerderij tot 1659 door de Markiezin van Bergen op Zoom zelf werd uitgebaat. De bedrijfsleiding was toen in handen van de weduwe Tanneke Denisse en haar oudste zoon Jochum.

Met Tanneke wordt Anna [Anneke] Janssen bedoeld, die getrouwd was met Dionysius Jochums.

Hun dertien kinderen, die van 1627 tot 1650 te Princehage en Oud Gastel worden geboren, krijgen de achternaam Denisse naar de voornaam van hun vader Dionysius.

De oudste zoon Jochum [1627] zal naar zijn grootvader genoemd zijn: Jochum[s].

De familie Jochums is in 1645 naar Oud en Nieuw Gastel vertrokken.

In 1652 na de dood van haar man Dionysius in Gastel zien we de weduwe Tanneke met haar twaalf kinderen in Ossendrecht, waar ze een jaar later begint op de boerderij in de polder van Ossendrecht.

Haar oudste zoon Jochum zal in 1658 trouwen met Maria Claessen uit Woensdrecht waarvan hij twee kinderen krijgt.

Na de dood van zijn eerste vrouw Maria, trouwt hij in 1667 opnieuw met Cornelia de Nijs uit Zandvliet. Zij zal hem tot 1680 nog 9 kinderen schenken.

Jochum zal tot de noodlottige 26 januari 1682 het werk doen op de boerderij die hij, vanaf 1659, in pacht had genomen.

Het vierde kind uit het huwelijk van Dionysius Jochem en Anna Janssen, Dingeman Denisse [Dionysiuszoon] zie II-c, krijgt na zijn huwelijk in 1657 met Gertrudis Aertssen Botbijn bij zijn achternaam Denisse de toevoeging Nuijten en vestigt zich te Steenpaal bij Essen [B].

Hij zal de stamvader worden van de vele Nuijten[s], die we tot op de dag van vandaag nog zien in onze streken [Bergen op Zoom, Halsteren].

Vele Denisse[s] zullen in de dorpen ten noorden van Antwerpen terecht komen.

Boerderij uit 1667 die stond op 250 m. van de polder van Ossendrecht in de Noordlandpolder van Zandvliet. De voorgevel van het woonhuis heeft sterke overeenkomsten met de gevonden hoeve Denisse. Al zal deze hoeve in ruim 300 jaar tijds ook zijn verbouwingen gehad hebben. Deze hoeve is in 1972 gesloopt voor de industriële uitbreiding [BASF] van Antwerpen met de bedoeling deze te herbouwen [Bokrijk]. De laatste eigenaar was Plantin Moretus Bouchout met als pachter Sander Bril.

STAMBOOMONDERZOEK “DENISSE”

- I **Dionysius Jochems**, overleden te Oud en Nieuw Gastel 3 oktober 1652.
Hij was gehuwd met **Anna Janssen** ook genaamd Tanneke, overleden te Ossendrecht op 3 maart 1665.
Uit dit huwelijk:
1. **Joachim Denisse**, gedoopt te Princenhage op 24 januari 1627 [doopgetuigen waren *Joannes Jochimi* en *Anna Petri Dionysij Laurentij*], volgt onder II-a.
 2. **Joannes Denisse**, gedoopt te Princenhage op 26 december 1628 [doopgetuigen waren *Adrianus Jochimi* en *Maria Petri*].
 3. **Margaretha Denisse**, gedoopt te Princenhage op 2 maart 1631 [doopgetuigen waren *Joannes Bernardi* en *Hiabba Joannis*].
 4. **Dingeman Denisse** of **Dingeman Denissen Nuijten**, gedoopt te Princenhage op 2 september 1633 [doopgetuigen waren *Joannes Gaspar Willemsen* en *Adriana Mathaei*], volgt onder II-c.
 5. **Cornelius Denisse**, gedoopt te Princenhage op 3 augustus 1635 [doopgetuigen waren *Petrus Cornelij Sibs* en *Joanna Willems*].
 6. **Franciscus Denisse**, gedoopt te Princenhage op 21 december 1637 [doopgetuigen waren *Johannes van Putten* en *Elisabeth Arnolds*].
 7. **Maria Denisse**, gedoopt te Princenhage op 20 februari 1639 [doopgetuigen waren *Adrianus Godardi* en *Maria Laurentij*].
 8. **Cornelius Denisse**, gedoopt te Princenhage op 8 september 1640 [doopgetuigen waren *Joannes van Dijk loco Cornelius Gregorij Backers* en *Helena Montens*].
 9. **Marinus Denisse**, gedoopt te Princenhage op 2 februari 1642 [doopgetuige was *Dimphna Joannis*]. Hij was gehuwd met **Josina Marijnissen Denissen**.
[Zij is later getrouwd te Huybergen op 3 mei 1695 met **Joannes Mertens Jacob Hoeckx**].
 10. **Joannes Denisse**, gedoopt te Princenhage op 16 april 1644 [doopgetuige was *Maria Roovers*]. Hij is getrouwd te Huybergen op 29 juli 1668 met **Maria Rombouts**, afkomstig uit Huybergen.
 11. **Elisabeth Denisse**, gedoopt te Princenhage op 10 mei 1645 [doopgetuigen waren *Adrianus Augustini* {afwezig} en *Maria Andreae van Lanckvelt*].
 12. **Joannes Denisse**, gedoopt te Oud en Nieuw Gastel op 1 juni 1647, overleden aldaar op 22 juni 1647.
 13. **Petrus Denisse**, gedoopt te Oud en Nieuw Gastel op 31 oktober 1650.

II-a **Joachim Denisse**, gedoopt te Princenhage op 24 januari 1627, overleden na 1680, minstens 53 jaar oud, zoon van Dionysius Jochems [I] en Anna Janssen. Hij is getrouwd te Ossendrecht op 24 juli 1658 en getrouwd te Zandvliet op 27 juli 1658 voor de kerk [1] met **Maria Claessen** uit Woensdrecht, geboren rond 1640.
Uit dit huwelijk:

1. **Dionisius Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 3 mei 1659 [doopgetuigen waren *Joannes de Rijk* en *Margaretha Denisse*], volgt onder III-a.
2. **Maria Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 19 februari 1661 [doopgetuigen waren *Nicolaas Wijns* en *Anna Janssens*].

Joachim is getrouwd te Ossendrecht op 3 april 1667 en getrouwd voor de kerk op 20 maart 1667 [2] met **Cornelia de Nijs**, afkomstig uit Zandvliet, geboren rond 1640, *overleden na 1668, minstens 28 jaar oud*.
Uit dit huwelijk:

3. **Guillielmus Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 10 januari 1668 [doopgetuigen waren *Joannes Denisse* en *Barbara de Nijs*].
Overleden voor 1675, hoogstens 7 jaar oud.
4. **Anna Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 15 maart 1669 [doopgetuigen waren *Adrianus Willemssen* en *Joanna Joossens*].
5. **Sara Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 18 augustus 1671 [doopgetuigen waren *Joannes de Nijs* en *Maria Rommers*].
6. **Cornelius Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 5 februari 1674 [doopgetuigen waren *Hugo Willemssen* en *Anna Janssens*], volgt onder III-b.
7. **Guillielmus Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 10 maart 1675 [doopgetuigen waren *Job Gilliams Wijs* en *Cornelia Huybrechtssen Wilmssen*].
8. **Jacoba Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 24 augustus 1678 [doopgetuigen waren *Livinus de Nijs* en *Catharina Janssen*].
9. **Gertrudis Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 23 juli 1680 [doopgetuigen waren *Arnoldus van Cat* en *Catharina Jans*].

III-a **Dionisius Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 3 mei 1659, overleden na 1738, minstens 79 jaar oud, zoon van Joachim Denisse [I-1-a] en Maria Claessen. Hij was gehuwd met **Magdalena de Meur** overleden na 1654. Uit dit huwelijk:

1. **Cornelius Denisse**, geboren rond 1688.
2. **Henricus Denisse**, geboren rond 1690, overleden te Zandvliet op 12 februari 1735, ongeveer 45 jaar oud.
3. **Catharina Denisse**, geboren rond 1700, overleden na 1730, minstens 30 jaar oud. Zij was gehuwd met **Petrus Hendrixx**.

III-b **Cornelius Denisse**, geboren te Ossendrecht, gedoopt te Huybergen op 5 februari 1674, overleden te Zandvliet op 23 november 1729, 55 jaar oud, zoon van Joachim Denisse [II-a] en Cornelia de Nijs.

In 1729 pacht hij de derde hoeve in het Noordland, ca 35 ha, plus grond in het Kerkhof, ca 1 ha, samen voor 850 gulden. Evenals een dijkstuk van de Noordlandsedijk tot de Zuidhavendijk.

Hij was gehuwd met **Maria Tollenaars**, geboren rond 1688, overleden te Zandvliet op 1 januari 1746, ongeveer 58 jaar oud.

Zij is later getrouwd te Zandvliet op 22 september 1730 met **Joannes Baptist van Ransbeeck**, overleden te Zandvliet op 5 juli 1739.

Uit dit huwelijk:

1. **Jacobus Denisse**, geboren rond 1725, volgt onder IV-a.
2. **Dionisius Denisse**, geboren rond 1726, volgt onder IV-b.

IV-a **Jacobus Denisse**, geboren rond 1725, overleden na 1791, minstens 66 jaar oud, zoon van Cornelius Denisse [III-b] en Maria Tollenaars.

Hij is getrouwd te Zandvliet op 10 oktober 1752 met **Maria Anna van Mol**, gedoopt te Zandvliet op 13 november 1729, overleden na 1761, minstens 32 jaar oud.

Uit dit huwelijk:

1. **Isabella Denisse**, geboren te Berendrecht rond 1759, volgt onder V-a.
2. **Joannes Baptist Denisse**, geboren te Putte, rond 1761, volgt onder V-b.

V-a **Isabella Denisse**, geboren te Berendrecht rond 1759, overleden te Zandvliet op 17 januari 1794, ongeveer 35 jaar oud, dochter van Jacobus Denisse [IV-a] en Maria Anna van Mol. Zij is getrouwd te Zandvliet op 29 januari 1782 met **Gulielmus Schuerweghs**, werkman, geboren in het jaar 1751, overleden te Zandvliet op 26 februari 1812, 61 jaar oud.

Gulielmus is eerder getrouwd te Zandvliet op 28 september 1777 met **Maria Cornelia van Hertsen**, gedoopt te Zandvliet op 19 november 1750, overleden aldaar op 13 oktober 1781, 30 jaar oud.

Isabella is eerder getrouwd te Berendrecht op 5 mei 1776 met **Petrus van Caem**, geboren te Ekeren rond 1750, overleden te Zandvliet op 10 juli 1777, ongeveer 27 jaar oud.

Gulielmus is later getrouwd in 1796 met **Anna Catharina van Gool**, gedoopt te Zundert op 28 november 1769, overleden te Zandvliet op 2 februari 1853, 83 jaar oud. Uit dit huwelijk:

1. **Joannes Cornelis Schuerweghs**, gedoopt te Zandvliet op 23 september 1784 [doopgetuigen waren *Joannes de Hert* en *Maria Catharina Janssen*], overleden te Zandvliet op 25 oktober 1784, 32 dagen oud.
2. **Maria Anna Schuerweghs**, gedoopt te Zandvliet op 29 juli 1786 [doopgetuigen waren *Johannes de Hert* en *Maria Catharina Janssen*], overleden te Zandvliet op 4 juli 1873], 86 jaar oud.
3. **Adriana Schuerweghs**, gedoopt te Zandvliet op 18 juni 1788 [doopgetuigen waren *Johannes Franciscus Hendrikx* en *Maria Catharina Chevalier*], overleden te Zandvliet op 27 november 1788, 162 dagen oud.
4. **Martina Schuerweghs**, gedoopt te Zandvliet op 21 februari 1790 [doopgetuigen waren *Johannes Baptist Denisse* en *Maria Chevalier*]

V-b **Johannes Baptist Denisse**, kleermaker en slijter, geboren te Putte rond 1761, overleden te Zandvliet op 10 april 1829, ongeveer 68 jaar oud, zoon van Jacobus Denisse [IV-a] en Maria Anna van Mol.

Hij is getrouwd te Zandvliet op 29 september 1789 met **Rosalia Rennen**, gedoopt te Zandvliet op 12 juni 1754, overleden aldaar op 29 februari 1840, 85 jaar oud.

Uit dit huwelijk:

1. **Maria Catharina Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 20 juli 1790 [doopgetuigen waren *Arnout Hennen* en *Catharina van Broekhoven*], overleden na 1820, minstens 30 jaar oud.
Zij is getrouwd te Zandvliet op 26 september 1820 met **Johannes Arnoldus van de Elsacker**, gedoopt te Zandvliet op 21 maart 1782, overleden aldaar op 5 augustus 1835, 53 jaar oud.
2. **Maria Elisabeth Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 20 oktober 1791 [doopgetuigen waren *Jacobus Denisse* en *Elisabeth Hennen*], overleden te zandvliet in 1791.
3. **Cornelius Benedictus Denisse**, gedoopt te Zandvliet op 13 april 1797 [doopgetuigen waren *Cornelis van Geel* en *Beatrix Huybrechts*].

IV-b **Dionisius Denisse**, geboren rond 1726, overleden na 1770, minstens 44 jaar oud, zoon van Cornelius Denisse [III-b] en Maria Tollenaars.

Hij is getrouwd te Berendrecht op 27 juni 1752 met **Maria Catharina Chevalier**, geboren te Berendrecht rond 1726, overleden na 1796, minstens 70 jaar oud.

Uit dit huwelijk:

1. **Elisabeth Denisse**, geboren te Berendrecht op 24 september 1754.
2. **Franciscus Denisse**, geboren te Berendrecht rond 1756, overleden na 1796.
3. **Joannes Baptist Denisse**, geboren rond 1758, overleden na 1796.
4. **Joanna Denisse**, geboren rond 1770, overleden na 1796.

II-b **Margaretha Denisse**, gedoopt te Princenhage op 2 maart 1631, dochter van Dionysius Jochems [I] en Anna Janssen.

Zij is getrouwd in het jaar 1656 met **Peter Cornelisse Vink**, overleden te Zandvliet op 19 december 1670.

Peter had later een relatie met **Anna Geertsen**.

Hij is later getrouwd met **Catharina Stevens**. Na zijn dood is Catharina hertrouwd [2] met **Joannes van de Venne**, en na zijn dood is Catharina hertrouwd [3] met **Joannes Soetewey**.

Uit dit huwelijk:

1. **Dionisius Vink**, gedoopt te Zandvliet op 9 februari 1657 [doopgetuigen waren *Nicolaas Peeters* en *Geertruyda Aertsen*].
2. **Henricus Vink**, gedoopt te Zandvliet op 19 juli 1659 [doopgetuigen waren *Dominicus Jacobus Saligot* en *Elisabeth Denisse*].
3. **Petrus Vink**, geboren te Zandvliet op 5 oktober 1661 [doopgetuigen waren *Cornelis Vink* en *Maria Claessen*]. Overleden voor 1671.

II-c **Dingeman Denisse** of **Dingeman Denissen Nuijten**, gedoopt te Princenhage op 2 september 1633, overleden te Essen op 5 december 1701, 68 jaar oud, zoon van Dionysius Jochems [I] en Anna Janssen.

Hij is getrouwd te Woensdrecht op 8 februari 1657 met **Gertrudis Aertssen Botbijn**, geboren te Oud Gastel rond 1632, overleden te Essen op 5 november 1701, ongeveer 69 jaar oud.

Uit dit huwelijk:

1. **Anna Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 1 november 1657 [doopgetuigen waren *Zacharias Adriaenssen {Panen}* en *Anna Janssen*], overleden te Essen op 30 december 1703, 46 jaar oud.
Zij is getrouwd te Essen op 26 december 1679 en te Nispen op 17 januari 1680 voor de kerk met **Jan Claessen van Turnhout**, afkomstig uit Wuustwezel.
2. **Arnoldus Dingeman Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 10 oktober 1659 [doopgetuigen waren *Johannes de Elsacker* en *Johanna Wijchen*].
3. **Dionysius Dingeman Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 25 maart 1662 [doopgetuigen waren *Lambertus Janssen* en *Cornelia Janssen*].

4. **Margaretha Dingeman Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 2 juni 1664 [doopgetuigen waren *Adrianus Wouters* en *Aleijdis Mattheeussen*], overleden te Huybergen op 14 maart 1721, 56 jaar oud.
Zij is getrouwd te Essen op 13 februari 1685 te Essen met **Cornelis Cornelissen Oerlemans**.
5. **Petronella Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 5 oktober 1666 [doopgetuigen waren *Martinus Cornelissen* en *Dympna Cornelissen*].
Zij is getrouwd te Essen op 14 december 1688 met **Arnoldus Dingeman Domen**.
6. **Adrianus Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 9 april 1669 [doopgetuigen waren *Adrianus Willemsen* en *Cornelia Adriaenssen van Riel*], overleden te Essen op 17 april 1669.
7. **Maria Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 14 mei 1670 [doopgetuigen waren *Adrianus Joannes Beijssen* en *Adriana Cornelissen Hartoch*].
8. **Cornelia Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 21 oktober 1672 [doopgetuigen waren *Judocus Adriaenssen* en *Anna Peeters*].
Zij is getrouwd te Essen op 7 november 1691 met **Joannes Hendrickx**.
9. **Anna Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 25 juli 1675 [doopgetuigen waren *Antoni Jacob Huijgens* en *Adriana Wissens*], overleden te Kalmthout op 10 december 1737, 62 jaar oud.
Zij is getrouwd te Kalmthout op 6 mei 1712 [1] met **Jan Cornelissen Bastiaenssen**.
Zij is getrouwd te Kalmthout op 4 mei 1726 [2] met **Adriaen van Velthoven**.
10. **Joannes Denisse Nuijten**, gedoopt te Essen op 15 april 1678 [doopgetuigen waren *Cornelius Hertoghen* en *Angela Aerts*], overleden te Nieuwmoer rond 1733.
11. **Joanna Denisse Nuijten**.
Zij is getrouwd te Essen op 2 september 1702 [1] met **Pieter Joossen Suijckerbuijck**.
Zij is getrouwd te Nispen op 20 februari 1707 voor de kerk [2] met **Jan Andries Saelders**.

STAMBOOM VAN DIONYSIUS JOCHEMS

1. **Dionysius Jochems**

Hij was gehuwd met **Anna Janssen**

2. **Dingeman Denissen Nuijten**, gedoopt te Princenhage op 2 september 1633, overleden te Essen op 5 december 1701, 68 jaar oud.
Hij is getrouwd te Woensdrecht op 8 februari 1657 met **Gertrudis Aertssen Botbijl**, geboren te Oud Gastel rond 1632, overleden te Essen op 5 november 1701, dochter van Arnoldus Botbijl.
3. **Dionysius Dingeman Denissen Nuijten**, gedoopt te Essen op 25 maart 1662, overleden aldaar op 13 november 1717, 55 jaar oud.
Hij is getrouwd te Nispen op 29 juli 1685 voor de kerk met **Dympna Cornelissen Maes**, gedoopt te Essen op 4 mei 1664, overleden aldaar op 28 september 1744, 80 jaar oud, dochter van Cornelis Thomas Maes en Adriana Janssen van Riel.
4. **Gerardus Denissen Nuijten**, gedoopt te Essen op 17 mei 1703, overleden te Nieuwmoer op 21 april 1782, 78 jaar oud.
Hij is getrouwd te Essen op 19 augustus 1736 met **Dympna Matthijssen Hertoghs**, gedoopt te Essen op 4 juni 1707, dochter van Matthijs Cornelissen Hertoghs en Antoneth Paessen Geertssen.
5. **Cornelius Geertsen Nuijten**, gedoopt te Essen op 6 november 1738, overleden te Bergen op Zoom op 25 augustus 1794, 55 jaar oud.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 15 mei 1768, met **Anna Coopmans**, gedoopt te Bergen op Zoom op 11 april 1742, overleden aldaar op 13 november 1804, 62 jaar oud, dochter van Petrus Coopmans en Anna van der Rijsen.
6. **Petrus Nuijten**, gedoopt te Bergen op Zoom op 6 oktober 1770, overleden aldaar op 7 maart 1845, 74 jaar oud.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 28 april 1798 [1] met **Helena van Inneveld**, gedoopt te Bergen op Zoom op 4 september 1775, overleden aldaar op 28 maart 1834, 58 jaar oud, dochter van Marinus van Inneveld en Catharina Sprangers.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 18 juli 1835 [2] met **Adriana Anna van der Plas**, gedoopt te Bergen op Zoom op 11 oktober 1794, overleden aldaar op 1 september 1869, 74 jaar oud, dochter van Jacobus van der Plas en Johanna Jansse Maas.
7. **Johannes Baptista Nuijten**, gedoopt te Bergen op Zoom op 21 september 1803, overleden aldaar op 10 oktober 1871, 68 jaar oud.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 8 juli 1825 met **Dingena Franken**, gedoopt te Bergen op Zoom op 28 juni 1802, overleden aldaar op 8 september 1894, 92 jaar oud, dochter van Martinus Franken en Johanna Proost.
8. **Petrus Nuijten**, geboren te Bergen op Zoom op 16 mei 1826, overleden aldaar op 16 december 1875, 49 jaar oud.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 22 april 1852 met **Catharina Maas**, geboren te Bergen op Zoom op 27 september 1825, overleden aldaar op 20 januari 1901, 75 jaar oud, dochter van Johannes Maas en Maria Schuurbiers.

9. **Petrus Johannes Nuijten**, geboren te Bergen op Zoom op 29 december 1865, overleden aldaar op 29 juli 1934, 68 jaar oud.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 1 februari 1894 met **Catharina Crusio**, geboren te Bergen op Zoom op 23 januari 1862, overleden aldaar op 9 augustus 1934, 72 jaar oud, dochter van Philippus Crusio en Elisabeth Franken.
10. **Michael Nuijten**, geboren te Bergen op Zoom op 4 maart 1898, overleden aldaar op 24 augustus 1979, 81 jaar oud.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 8 mei 1930 met **Dymphna Elizabeth Verdult**, geboren te Bergen op Zoom op 4 maart 1907, overleden aldaar op 21 februari 1983, 75 jaar oud, dochter van Adrianus Verdult en Helena Hagenars.
11. **Jacobus Johanna Nuijten**, geboren te Bergen op Zoom op 7 april 1938.
Hij is getrouwd te Bergen op Zoom op 26 oktober 1963 met **Maria Ferdinand Demmers**, geboren te Bergen op Zoom op 3 november 1939, dochter van Martinus Demmers en Maria Elisabeth Bastiaansen.

Drie broers Nuijten.

V.l.n.r.: Machiel [1965], Rainier [1967], Patrick [1972].

Zonen van J. Nuijten en F. Demmers uit Halsteren.

Nazaten van de familie Denisse uit de polder van Ossendrecht.

HET GEBIED TEN WESTEN VAN OSSENDRECHT VOOR 1650

Voor 1429, toen het nog onbedijkt was, moet men het zien als een schorregebied met krekken, met op een afstand van gemiddeld 1,5 km van het hoogland [Brabantse Wal] één grote kreek Den Agger, de oude Oosterschelde, die toen een flink bevaren rivier was.

Het zou tot 1685 duren, met de indijking van de Oude Hinkelnoordpolder bij Woensdrecht, dat men over de rivier den Agger door bedijkingen polders verwierf.

Ten zuiden van Ossendrecht werd door de St. Michielsabdij uit Antwerpen, als heren van Zandvliet, in 1245 de Noordlandpolder van Zandvliet ingedijkt, wat de vroegste indijking in de regio zal zijn. Hier sloot het schorregebied van Ossendrecht tegenaan. Wel was het mogelijk om op de oplopende kanten van dit schorregebied tot tegen het hoogland toe, landbouw te bedrijven, wat vooral hooi en weiland geweest zal zijn.

Dit noemde men lage maden [weiden], waarvan de hoge kanten zelden overstroomden. De lage kanten, ook wel druipende gronden genoemd, overstroomden meermaals, maar konden toch prima dienen voor beweiding met vee, waarbij we dan vooral aan schapen denken.

De eigenaren van deze lage maden probeerden bij de latere inpolderingen onder het dijkgeschot [dit is de bijdrage voor de bedijking van het gebied waarin het perceel lag] uit te komen. Later zou het er op neerkomen dat men voor een lager percentage aan het dijkgeschot bijdroeg. Op plaatsen waar de stijrand van de Brabantse Wal niet te abrupt was, konden deze maden nog een grote oppervlakte hebben. Gebieden zoals de Weeltjes in Zandvliet, de Boskille, Borgel, Looy, Aanwas, Calfen en Maagdenberg hadden deze oplopende gronden en zullen we zien dat hier door tientallen boeren landbouw werd bedreven.

Nadat de grensregeling met de abt van de St. Michielsabdij, die de schorren tussen de Noordlandpolder en de Kabeljauwkreek bezat, overeengekomen was werd het gebied beginnend bij de kop van de Noordlandpolder van Zandvliet, noordwaarts evenwijdig lopend met den Agger, tot aan de Maagdenberg bedijkt en kreeg het de naam "het Neerland van Ossendrecht".

Het recht van aanwas, dwz het recht om de schorren te bedijken was in handen van de heren van Ossendrecht.

De uitgifte van de gronden door Klaas van Kats, Machteld van der Maalstede, haar echtgenoot Jan Beijerszoon van Voxdael, als heren van Ossendrecht, alsmede Wouter en Willem van Kats en Jans bastaard Wulfaard van Kats als erfgenamen in de heerlijkheid vond in 1429 plaats.

Voorwaarde was wel dat de ingelanden [de grondbezitters] de tienden zouden betalen van de elfde schoof en tevens tienden van lammeren, varkens, meekrap, kaarden en wol.

Dit is een tiende van de opbrengst, te betalen aan de heer, waarvan de opbrengsten niet dienden voor bedijkingskosten, maar voor andere doelen [soort BTW]

De spayluijden [grondbezitters] kregen op hun eigen land het recht van visserij en vogelvangst. Turfgraven mocht alleen op 50 roeden, $\pm 200\text{m}$, van de zeedijk.

De dijkgraaf zou iemand moeten zijn uit het land van Bergen op Zoom. Voor het beheer van de polder zouden dijkschepenen [toezichthouders, ambtenaren] worden aangesteld. Door hen werden de personeelsleden van de polder: o.a. een klerk, schutter en landmeter aangesteld.

Over de jaren hierna, is van het Neerland van Ossendrecht niet veel bijzonders terug te vinden. Behalve dat Cornelis Jan Beyerszoon van Voxdaal in 1504 zijn half heerlijk recht van Ossendrecht verkocht aan de heer van Bergen op Zoom.

Deze trad zodoende zowel in kwaliteit als overheer en als halfheer op, wat een hoop onenigheid met zich mee zou brengen.

Op 5 november 1530 gaat het fout met de dijken van het Neerland van Ossendrecht. In het

verslag van Pieter Godescalx, rentmeester van de markies, zien we staan: *“Van de nederthienden [laagland, polder] ‘t Ossendrecht dwelcke bij den inondacie [overstroming] gebuert anno 1530, 5 november, ‘t lant aldaer blijvst drivene [onder water] van den zoutwater tot Sint Jansmisse anno 1531 ende want deselve lant ongesaijet blevedt van enghenen vrucht. Voir den thienden van die jaer 1531 ontfanghen nijet [niets].”*

De markies bezat in het Neerland 60 gemeten land, gekomen van Jan Beyerszoon van Voxdael. Het waren de percelen de Placken, de Borgelen, de Beijde Zessen, de Vlamingsmeet, ‘s Heer Jan gors, de Peerdenblok en het Lockemoer. De pachters hiervan kregen vanwege de overstroming in 1530 tot pinksteren 1532 vrijstelling van de pacht. Ook de weduwe van veerman Michiel Aelbrechtssen kreeg vrijstelling van de pacht. Een jaar later groeide het areaal van de markies nog eens met 87 gemeten: land van Karel van der Noot dat in 1533 via Erasmus Schets en Aert Pruynen aan de markies kwam wegens achterstallige dijklasten. Een van die percelen was de Bommele, een stuk weide gelegen *“van den scheedilf [scheislout, Kabeljauwkreek?] aff aen des prelaets van Sinte Michiels lancx den riewech dorpwaerts.”* De markies betaalde als grondbezitter of ingelande ook mee aan het onderhoud van de dijk. En niet alleen daaraan. Als eigenaar van 145 gemeten neerland betaalde hij in 1545 een stuiver per gemet extra *“tot behulpen vande timmeringe vande nijeuwen thoeren”* De kerk van Ossendrecht heeft omstreeks die tijd dus een nieuwe toren gekregen.

De ontvangsten van 1547 laten buitendijks ook iets interessants zien. De rentmeester ontving als geruime tijd geen geld meer van de visserij buitendijks omdat de ingelanden beweerden dat het slijk hun toebehoorde. De markies had de ingelanden daarom, zij het voorlopig, toestemming gegeven om *“rijs ende weers te steecken”* en op die manier vis te vangen. We zien hier dus een vroege vermelding van de weervisserij op de Schelde, bij Ossendrecht. In 1552 is het voorgoed gedaan met het Neerland van Ossendrecht.

De storm die op 13 januari 1552 toesloeg en de dijk opnieuw deed breken, betekende voor de polder van Ossendrecht het einde. Achter alle pachters komt *“nijet”* te staan, wat wil zeggen geen pacht ontvangen. Het veer is weg, brengt niets meer op en op de binnen en buitenvisserij is niets meer te halen.

Vierlingh haalt in zijn *“Tractaet van dijkagie”* uit 1575 nog de speciale manier aan waarop men het gat in de dijk probeerde te dichten, namelijk door een brug te bouwen over het doorgebroken gat. Dat dit geen succes geworden is, laat Vierlingh als volgt horen: *“Vreende opinieën zijnder in de dijkagië ommegegaan, sommige de gaten overtimmeren gelijk oock in Ossendrecht gedaen op de Pontianyvloed in een gat daer gevallen ‘t welck men oock overtimmeren woude en de timmerluijden en condon niet verstaen dat wat pijlen [palen] ghij daer inneheijt, en al so allange deselve niet dapper gesweept zijn [niet goed ingeheid, vastgeslagen] bovenzijde gewichtig onder meeps [schuin] ende smal, sodat de stroom dezelve terstont loswoelt ende met derrij [blubber] ende al uyt maeckt berstende [omhoog komende] ende maeckende de gront driemael erger dan hij tevoren was”*. Dat was geen pluim op de hoed van de Ossendrechtaren. In 1552 worden nog kosten gemaakt ter voorbereiding van de nieuwe bedijking *“omt slijck te visiteren, den dijck tordoneren, te trecken, te meten, palen te steecken ende den grondt te peijlen”*. De kosten werden door J. Boon, penningmeester van de bedijkingswerken niet voldaan.

Overzien we de rekeningen van de rentmeester dan zien we dat na de laatste inundatie de verpachtingen stopten van het veer, van de nedertienden en van de percelen die de markies van Jan Beijerss en van Aert Pruijnen en Erasmus Schets verkregen had.

Voor al de gemiste inkomsten, werd als verklaring gegeven: als gevolg van inundatie. Later veranderd in: niets ontvangen omdat het land nog onbedijkt ligt.

Belangrijk is de notitie van de rentmeester in de rekening over het jaar 1566-1567: *“alsoe die gelanden vande nederlanden van Ossendrecht huer landt nijet en hebben herdijckt binnen vier*

jaere naer dinundatien volgende d'uitgeven vande landen, maer hebben tzelve tot noch toe ongedijckt gelaeten bat [meer] dan 17 jaere, soe sustineert den heer van Berghen dat tzelve dijckerslant voer deen helffte aen hem ende sijn heerlijkheit is vervallen, vuytgenemen de leenen ende verschijnsde gronden [de zoute maden].”.

In de volgende jaarrekening zien we dezelfde tekst, echter: *“ongedijckt gelaeten bat dan achthien jaere”*. Later uitgebreid met de tekst in de marge: *“hier aff blijkt bij het vuytgeven vande landen van Ossendrecht in daete den 9^e aprilis 1429”*.

Wat meteen een verklaring is voor de aanwezigheid van de beide half-heren, de heer van Bergen op Zoom en de heer van Hoogerheide en Half-Ossendrecht in het hele gebied gelegen ten westen en ten zuiden van “het oude dorp” als deze landen in 1650 weer opnieuw aan de zee onttrokken worden. De ingelanden hadden zich immers bij de uitgiften in 1429 verplicht om bij een eventuele overstroming de dijken binnen vier jaar te herstellen. Bij nalatigheid zou het land teruggaan naar de beide heren. Na de inundatie van 1552 hebben de ingelanden dit niet willen, of niet kunnen doen.

De rekeningen van de rentmeester van 1552 tot 1583 laten zien dat alles onveranderd bleef, wat er op wijst dat het Neerland van Ossendrecht vanaf 1552 tot 1650, bijna een eeuw lang, altijd geïnundeerd is geweest.

De Tachtig jarige oorlog woedde dan al in onze gewesten en het zal tot de vrede van Munster [1648] duren voor men opnieuw weer denkt om het Neerland opnieuw te gaan bedijken.

Op de randen van het poldergebied zal toch altijd nog geboerd worden vooral in het begrazen en hooien van deze maden.

Maar van het gras dat deze maden nog opbrachten werd toen door de protestantse [staatse] overheid nog belasting geeist, dat blijkt uit het volgende anno 1575:

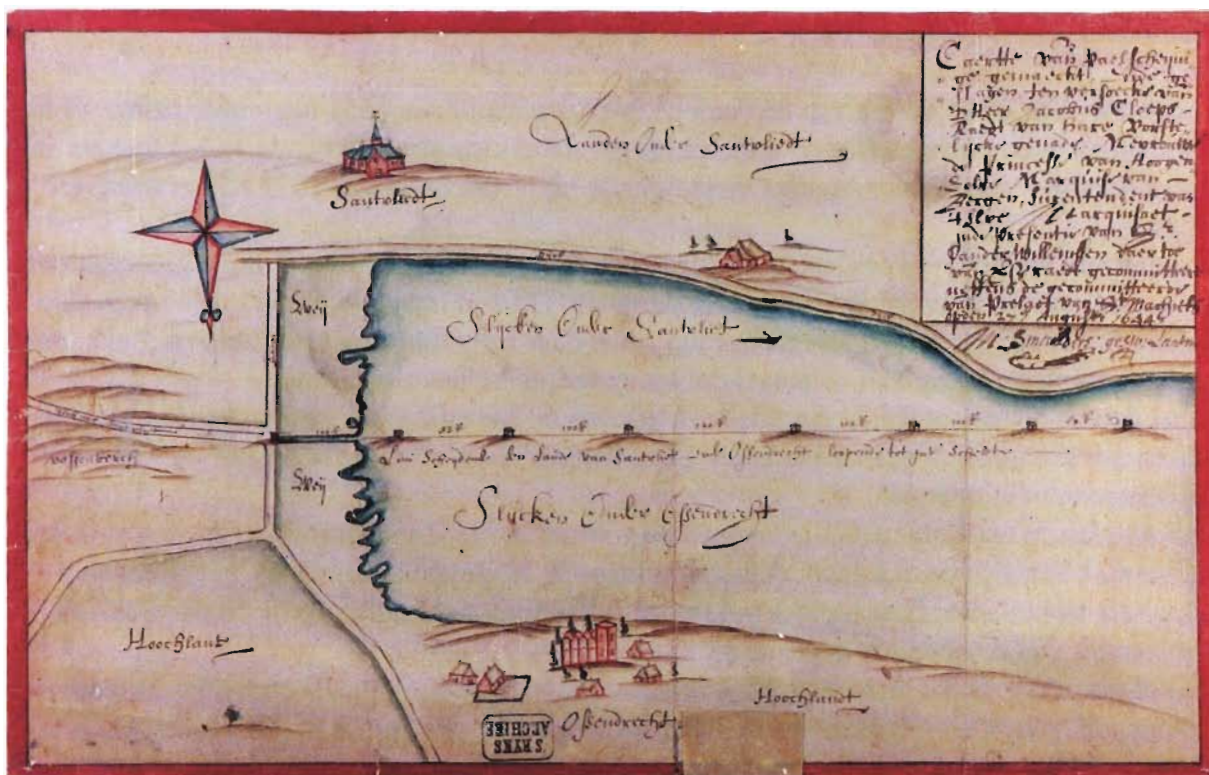
Omdat de remonstranten schout, burgemeester en de schepenen des dorps van Ossendrecht in grote schuld gevallen zijn door de troebelen van van de 80-jarige oorlog.

En omdat het gemeentebestuur zelf geen middel heeft om uit de schulden te geraken, omdat de arme ingezetenen die niet kunnen opbrengen omdat deze hooglanden *mager en dorre zijn, ende aangesien datter veele leege landen zijn die gebruyckt worden tot hooylandt de welcke wel souden schuldigh sijn* tot de lasten bij te dragen evenals die van de opperlanden [hoogland] die wel belasting betalen voor hun *besaeyde gemeeten en de hoornbeesten* waarvan de voorschreven hooilanden vrij zijn. En in ‘t vervolg zal evenals bij de naburen uit Roosendaal die ook onder de Prince van Oranje sorteren de staatse wetgeving ook in Ossendrecht worden toegepast op elke wagen hooi die uit Ossendrecht wordt gevoerd 6 stuiver belasting worden geheven, voor de tijd van drie jare om uit hun oude schulden te geraken. Misschien was het toch maar een verkapte oorlogsbelasting.

We eindigen deze periode met een klacht van mei 1612 die de weduwe en erfgename van wijlen Joncheer Gabriël Stegdlin [heer van Calfenne] dat op hun land en gorsingen liggende aan het “Out Dorp” [Aanwas] den Punt of Carremans hoeve geheten liggende, oost: de Heer van Serooskerke, noord: den Haasdonk [Aanwas], west: de Santvlietse weg, zuid: de waterloop [de uitloop van de Calvense Beek]. Dit is tegenwoordig het perceel tegenover de Oude Marechaussee Kazerne.

Eene Gijsbrecht Wiercx die vroeger pachter van bovengenoemde grond [made] was, maar dit land was nu aan een ander verpacht, maar toch had Gijsbrecht zijn beesten op het land gestouwd om de gorsingen en het gras af te laten eten.

Het verbod gedaan door de stadhouder stoorde hem niet, want hij had gehoord dat dit land nu toebehoorde aan de vrouwe de markiezijn van Bergen op Zoom en aan Jonkheer Walraven Hack, heer van Ossendrecht. Het einde van het liedje was ten slotte dat niemand meer zijn beesten op de gorsingen van de Punt of Carremans hoeve mocht laten weiden, wat publiekelijk werd aangegeven [plakaat] en wie het toch waagde kreeg een straf van drie gld.

Kaart 1644, waarop Paul Willems van de St. Michiels abdij uit Antwerpen en Jacobus Cloups, knecht van de markiezin van Bergen op Zoom, aanwezig zijn bij de vaststelling van de grens tussen beide gebieden in het hart van de Kabeljauwkreek. Na 1650 zal dit de grens zijn tussen de Generaliteitslanden en Oostenrijks Brabant. Na 1833 wordt dit de grensscheiding tussen België en Nederland tot de dag van vandaag.

BEDIJINGEN IN DE 16DE EN 17DE EEUW

Voordat we aan de bedijking van de Polder van Ossendrecht van 1651 beginnen, zullen we in grote lijnen laten passeren hoe zo'n bedijking tot stand kwam aan de hand van het tractaat van de Steenbergse rentmeester Andries Vierlingh die hij omstreeks 1575-1577 zou geschreven hebben.

Al jaren van tevoren probeerden de bezitters van de schorren de aanwas te doen groeien door het aanleggen van kruisdammen en duikeldammen. Dit zijn lage dijkjes die op een bepaalde manier in het schorregebied gelegd worden zodat daar het slib achter blijft hangen. Zelfs oude schepen werden afgezonken, allemaal om het grondpeil te doen stijgen.

Is het gebied bekwaam dan komen de bezitters van de aanwassen bij elkaar om afspraken te maken om eventueel te gaan inpolderen. Deze bezitters noemde men in de 16de en 17de eeuw spadeluijden of ingelanden.

Dan worden op een volgende bijeenkomst de voornaamste officieren [bedrijfskader] aangesteld. Dat zijn de dijkgraaf, de penningmeester, landmeter, opzichters, boekhouders, schrijvers en hellebaardiers [polder politie] en, misschien wel de belangrijkste man, de rentmeester van de opdracht gevende partij.

De volgende stap is dat de rentmeester, wanneer de opdrachtgevers zelf geen geld genoeg hebben, obligaties gaat uitgeven om aan het benodigde geld te komen.

Met behulp van dijkgraven, landmeters en opzichters wordt een kilspit gegraven. Dit is een uitgestoken V-vormig voortje dat het profiel van de te volgen dijk zal aangeven.

De bestedingen [lengte van een te maken stuk dijk] worden uitgezet. Als het aangenomen werk is, wordt de prijs per bestedinge per roede [lengtemaat] vastgesteld.

Die prijs kon zeer verschillend per besteding zijn vanwege de grond waar de dijk opgelegd moest worden.

Kruiwagens, houtwerk, draagplanken, rijshout en stro voor eventueel afdammen van kreken enz. worden aangekocht. Hout en sluizen worden besteld om al op voorhand gemaakt te worden.

Het herenhuis [directiegebouw] wordt als eerste geplaatst en de "soetelaars" die zorgen voor eten en drinken, nemen hun "soetelinge" aan; ze moeten de eed afleggen dat ze niet corrupt zullen zijn. De soetelaars krijgen de plaatsen aangewezen waar ze hun keten kunnen plaatsen; zo kort mogelijk bij het dijkwerk.

Dijkgraaf, rentmeester en gezworenen stellen een bedijkingsreglement op. Enkele punten daaruit kunnen zijn:

- de uitbetalingen mogen alleen gedaan worden aan de meesters [aannemers] op de schouwddag.

- de soetelaars mogen niet meer kost uitgeven dan zij nodig hebben tot daggeld [niet meer dan de dijkwerkers verdienen].

- niemand zal eten van de dijkagie mogen voeren.

- er zullen geen dootslagers oft andere quaatdoeners op deese dijck geleg hebben oft vrij zijn en worden oock mede van dese dijck gebannen alle remourmaeckers en de voorvechters ende niemant en sal bij nachte oft te ontijde oft loopen moescoppen [stelen] op de werve oft hoven van de lanthuyden.*

Dit zijn enkele voorbeelden uit een bedijkingsreglement.

De placaten voor de aanbestedingen werden in dorpen en steden tot ver weg van de te bedijken polder opgehangen om het benodigde volk op de dijkagie te krijgen.

Het bedijken kon dan beginnen.

Volgens Vierlingh waren de dijkgraven in die tijd mensen die door vriendjespolitiek [gekocht] aan deze belangrijke baan waren gekomen en ze gooiden met geld van de heren grondbezitters. Uitspraken van Vierlingh zijn: volslagen vreemdelingen zijn zij in het vak de meeste dijkgraven, eigenwijze botterikken, slaven van sleur en gewoonte, gemakzuchtige ijdeltuiten, eigen baatzoekers, wiens jaarwedde boven alles gaat.

Geen vlijende uitspraken over de dijkgraven.

Maar niemand komt er bij Vierlingh goed af in de dijkagie.

De hellebaardiers mogen we zien als loopjongens voor de dijkgraaf en gezworenen. Vroeger wevers of maaiers, die hun kost moeten betaald krijgen.

Maar dit valt in 't niet als Vierlingh over het dijkwerkersvolk schrijft: Hij spreekt van: *hun bouverienen, ongerechtigheden, fortsen, geweld en schelmerieën waren van het ergste soort. Geen groter bouwen, rabouwen ende onrechtveerdig volk zijn uitgekomen dan in de dijkagiën en kwamen er dan goede jongens maar zo gauw zij de wolfsbontten tabert aangetrokken als hunne oude makkers, die hen zelfs door slagen van hun plicht hielden.*

En was het zomerseizoen aangebroken dan liepen zij bij hopen weg omdat ze in de oogst hoger loon konden winnen.

Maar hoe kan het ook anders; hun bazen, de aannemers of meesters waren vaak lieden van allerhande soort uit diverse streken, die zich haasten een besteding [stuk aan te leggen dijk] aan te nemen voor een som die half te laag was. Men kon dan bij de secretaris van de dijkage een bestek halen van een perceel dat was goedgekeurd en getekend door de dijkgraaf en gezworenen. Dat verstrekke dan tot mandaat van betaling van hun toekomstende aannemingssom. Met dat papier liep men dan naar de soetelaarsketen waar ze brood, kaas en andere levensmiddelen haalden die ze probeerden te verkopen om zich daarna aan allerlei uitspattingen te buiten te gaan: *droncken drinken, hoereren, tuyssen [dobbelen] ende spelen.* Eenmaal platzak, waren ze niet meer in staat de benodigde gereedschappen [schoppen, kruiwagens] te kopen. Dan moesten de bedijkers daar weer voor zorgen.

Tegen dat de dijkgraaf en gezworenen hun dagelijkse ronde deden, togen zij ijverig aan het werk. Waren er soms een paar mensen die werk zochten, dan werden die voor een paar stuivers afgehuurd om even een kruiwagen aan te vatten. Alles tot schijn of men met man en macht aan 't werken was.

Na een betaling met de noorderzon vertrekken, was niet ongewoon. Hoe het met het werk van de polderjongens onder deze omstandigheden ging, kan men zich wel voorstellen.

Kortom, aldus Vierlingh, aannemers en arbeiders kwamen meer op het werk *om de biercan, de bierton en de jonker meuselaer* [bierverkoper] *te bestormen dan om de dijk te maeken.*

Toch moest met dit stelletje ongeregeld, dat met honderden van overal was toegestroomd, de nieuwe bedijking worden aangevat.

Men sloot aan op den dijk van de aangrenzende polder en was men de eerste dan sloot men op het hoogland aan.

Men haalde de specie [grond] die men voor de dijk nodig had uit de schorren voor het onbedijkte deel waar de zeedijk zou worden opgeworpen. Dit gedeelte omringde men met zomerdijken die zo hoog moesten zijn dat een normaal tij in de zomer er niet overheen kwam en men er altijd bedijkingsgrond uit kon halen. Deze achterkade's werden ook wel hoog- of haagkade's genoemd. Zo'n omkade dijkput die dan ontstaat, noemt men een schaapsstal.

Soms werden er binnendijks, als er echt te weinig grond was, ook dijkputten uitgegraven. Dit waren meestal zandplaten met onvruchtbare grond. Maar goede kleigrond van het land roven waar later akkerland moest komen, was niet aan te raden.

Bij de polders van Ossendrecht en Woensdrecht, waar de rivier den Agger op sommige plaatsen maar 150 m. van de te leggen zeedijk lag, kon geen grond geroofd worden, want dat zou later een verzwakking van de zeedijk met zich meebrengen. Ten westen van de Agger, wat Zeeuws gebied was, kreeg men moeilijk toestemming om grond af te graven. Hier werd binnendijs grond weggehaald. Andere kleigrond werd per vlet aangevoerd van de gorsingen bij Bergen op Zoom en Tholen.

Bij de daggeld-uren van de polder van Woensdrecht zie ik dat er veel “gebeierd” is. Mogelijk een afleiding van arbeider: “beieren” voor een daggeld. Maar het kan misschien ook zijn dat ze berriwerk deden, dat is grond verzetten met een berrie [draagbaar] en dat vooral op rotte plekken waar karren of kruien bijna niet mogelijk was.

In de grote krekken werden de sluizen geplaatst die voor de waterafvoer moesten zorgen. Hierbij kwam ook de haven of aanlegplaats. De naam van de kreek veranderde meestal in sluiskille van.....

Hetzelfde jaar van de bedijking werd het kramwerk gedaan. Vanaf de eblijn zo’n 2 roeden omhoog, werd aan de schuine zeezijde van de dijk een mat [laag] van stro of riet bijeengehouden met banden van stro, met een kramspade in de dijk gedrukt om zo de strolaag aan de dijk te bevestigen.

Het stro moest de zeedijk, die met de komst van de najaarsstormen gevaar liep, beschermen tegen golfafslag.

De rest van de dijk werd bekleed met graszoden en “cloetinge” [± 17 cm kleizoden]. Het eerste jaar na de bedijking liep de dijk, omdat dat hij zich nog niet “gezet” had, het meest gevaar van doorbraak. Bij het luiden van de klokken moest iedereen naar de dijk komen om hem te beschermen tegen doorbraak. Wie niet kwam werd gestraft.

We hebben gezien dat in de 16de en 17de eeuw de werktuigen om de dijk te leggen karren, kruiwagens, berries en vletten waren. Toch was er een nieuw werktuig dat Vierlingh in 1579 beschrijft en dat tot 1950 soms op boerderijen nog gebruikt werd. Vierlingh noemt het een “car” [zonder wielen].

Wij noemen het een molbord. Ik laat hier de beschrijving van Vierlingh volgen:

De carren laijden en losten haer selven ende waeren mar breede plancken van 2,5 – 3 voeten [± 90 cm] breed en 4 voeten langk in de maniere van ene tafele in lengte van vooren scherpgemaekt ende wat hard gebrant, daerinne gewerkt twee ijzeren ringen bij het kop ende daer waer de paerden aengespannen worden ende trokken.

Achter enen steert [staart] in het midden van de plancken die men ophief omme het scherp in 't sant te drucken totdat de plancke volgehoopt sant was. So liet men de steert sinken [zakken] en sleepten de paerden so dat selve sant aen den dijk was en daer hief men de steert omhoog ende mette coorde [touw] die aen de ringen vastzat trock men de plancke om en liet men de peerden afgaan en laetende het sant aan de dijk en wederomme om een nieuwe vracht te halen.

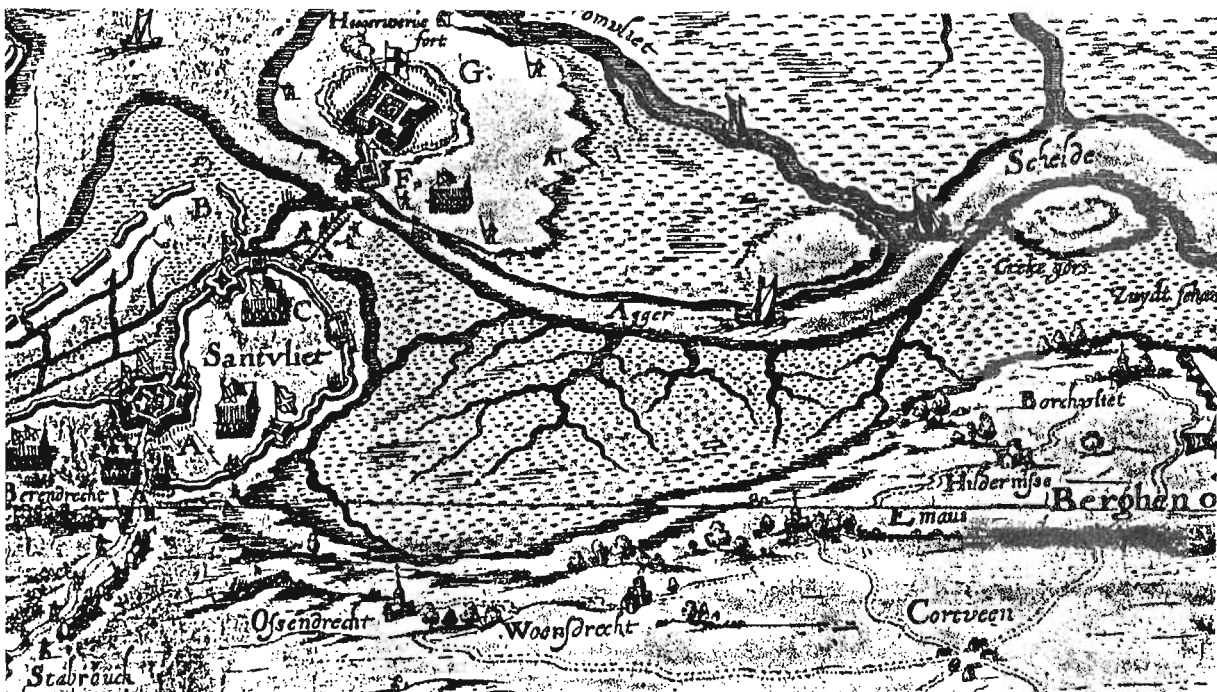
Toch was Vierlingh tegen deze vooruitgang, want hij vervolgt: *datter wel een goede karre sant hield op de plancken sodat de peerden ende werkluijden niets te doen hadden en niet durfden te wachten tussen het laeden en lossen door.*

Een hoop kosten gemaakt voor niets en hij eindigt:

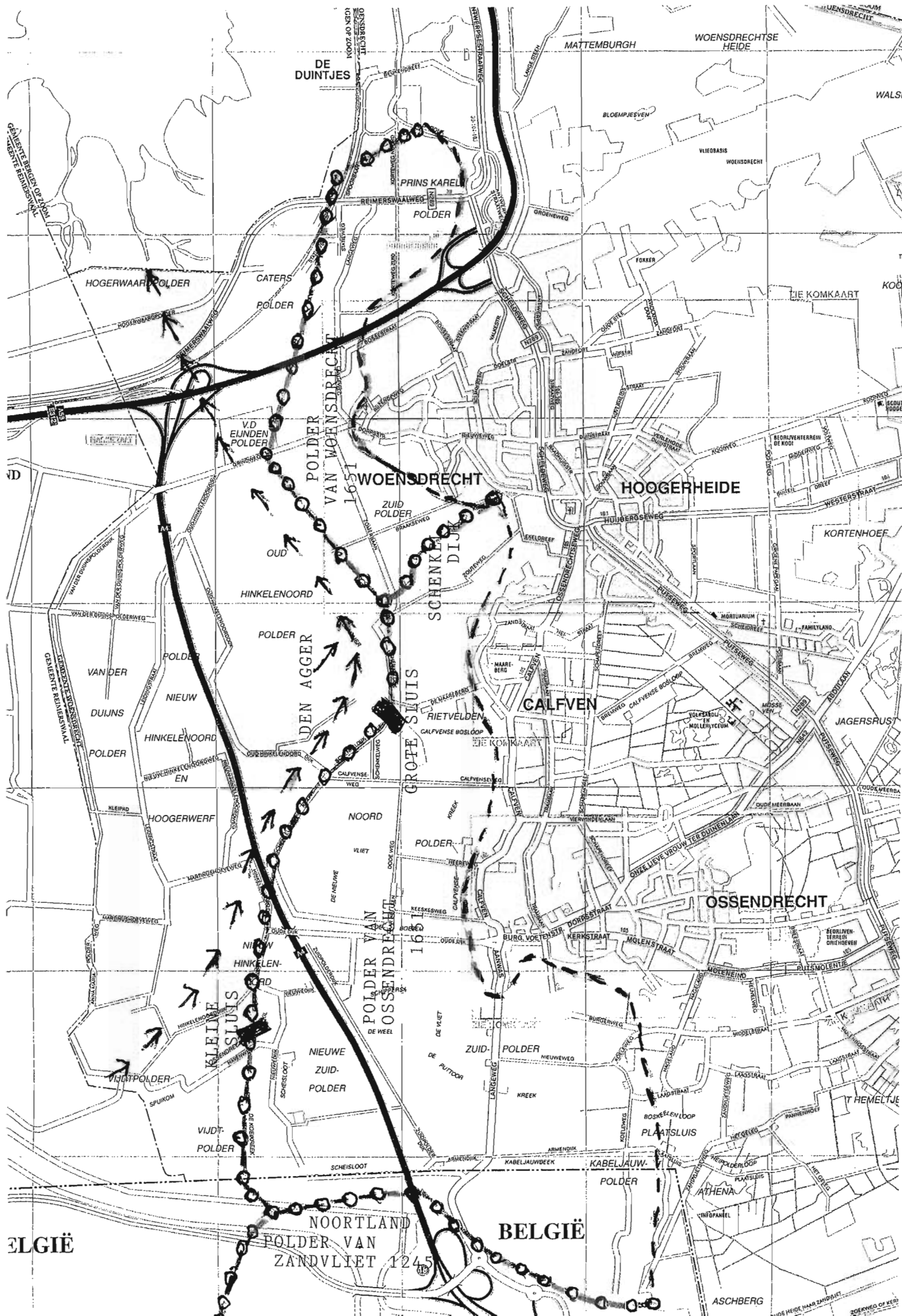
Mar ick segge noch dat de onverstandige, die nooyt oft luttel [een beetje] dijkagie gehandelt hebben [bedoelde de ondeskundige dijkgraven] veel onnutte coste [weggegooid geld] haar meesters [grondbezitters] aandoen.

Molbord voor het verplaatsen en egaliseren van grond. Tot $\pm$ 1960 in gebruik op boerderijen.
Coll.: Museum Aanwas. In 16^e en 17^e eeuw gemaakt van hout.

Fragment kaart Abraham Verhoeven 1627, waar in het krekengebied ten oosten van de Agger de polders van Ossendrecht en Woensdrecht waren gepland.

DE POLDER VAN OSSENDRECHT 1651-1682

Het te bedijken gebied liep vanaf de kop van de Noordland polder bij Zandvliet naar het noorden om na 50 roeden [200 m] de Staatse grens te bereiken, waar het gebied begon van beide half-heren, langs den Agger om ter hoogte van de hoeve Calfven, waar een smalle strook land volgde van de heer van Calfven. Daarna kwamen de Maagdenbergen gronden tot aan de Hoogerheidse Kille [zoute weg] die lang een punt van discussie zou worden wiens bezit dit was.

Hier zou de polder van Ossendrecht met de dijk eindigen en zou de dijk op de polder van Woensdrecht aansluiten, waar men in 1651 ook met de bedijking zou beginnen

In de loop van 1651, toen de bedijking van Woensdrecht al ver gevorderd was, begonnen de bedijkers van Ossendrecht de dijk van Woensdrecht te wantrouwen, ze wilden een schenkeldijk, een dijk tussen beide polders, leggen.

Die zou moeten komen liggen op Ossendrechts gebied met een zo kort mogelijke aansluiting op het hoogland. Dit zou ter hoogte van de Maagdenberg zijn.

Maar omdat de grond te rot was met veel turf eronder en de zware dijk vermoedelijk niet zou kunnen dragen, moest naar een andere aansluiting op de hoge gronden [wal] worden uitgezien.

Men kwam toen een stuk noordelijker terecht nl. een aansluiting bij het Marktje van Woensdrecht, waardoor de schenkeldijk ook een stuk noordelijker aan de Zeedijk aansloot. Zouden de Maagdenbergse gronden al tot discussie's leiden [kwestie eigendom], de gronden bij de schenkeldijk, wat Woensdrechts gebied was [± 45 gem] en de naam "de Gemeeynte van Woensdrecht" droeg, zouden hier zeker niet voor onder doen.

Een "gemeeynte" was een gebied dat al sinds de Middeleeuwen bestond en niet met dorpen samenviel.

De "gemeynten" hadden een bestuur dat uit rechthebbenden werd samengesteld en die uit verschillende dorpen konden komen. Daar "gemeynten" en gemeenten wezenlijk verschillende organen waren als rechthebbende taak en als rechtspersoon konden er bij verkoop aan de gronden van de "gemeynten" complicaties ontstaan. [K.W.H.W.Leenders] Iedereen wilde "de gemeynte" bij het begin van de bedijking voor zich opeisen.

De markiezin van Bergen op Zoom had er eigendommen, de heer van Hoogerheide deed niet onder en ten slotte Cornelis Michielsens Soetens, penningmeester van de dijkagie van Woensdrecht, waarin hij en zijn familie voor duizenden guldens obligaties had genomen. Soetens had vele gemeten oud eigendom geclaimd in Woensdrecht en beweerde dat ook "de Gemeeynte" zijn bezit was.

Na de bedijking zouden vele rechtzaken de Maagdenbergse gronden en "de Gemeeynte" in beroering houden.

De kwestie over de Gemeeynte bleef slepen tot 1667. Toen kwam de heer van Bergen op Zoom als overwinnaar uit het geschil.

De Ossendrechtaren die hun zin kregen om de schenkeldijk op het gebied van de Gemeeynte te leggen, moesten deze schenkeldijk wel zelf betalen. Woensdrecht betaalde alleen een paar honderd gulden notariskosten.

De in te dijken polders van Ossendrecht en Woensdrecht op de tegenwoordige plattegrond.

————— *Rand Brabantse wal*

-o-o-o-o- *Bedijking*

->->->- *Loop Agger*

Om tot een goed inzicht te komen moeten we de toestand zo eind 1650 van het in te dijkten gebied bekijken.

In 1650 was markiezin, Maria Elisabeth II van den Bergh, Princes van Zollern, die na de vrede van Munster op uitdrukkelijk bevel van de Prins van Oranje op 10 november 1649 haar intrede in Bergen op Zoom had gedaan, heer of beter gezegd vrouwe van Bergen op Zoom. Na haar overlijden in 1671 was er weer een tijd van onzekerheid. In 1672 kwam de Republiek in oorlog met Frankrijk. Het markiezaat werd door de Raad van Staten voor de tijd van oorlog geschonken aan de Prins van Oranje. Na de vrede van Nijmegen in 1679 kwam het markiezaat terug onder de markiezen.

De heer van Hoogerheide en Half-Ossendrecht.

De dochter van Tomas Betten ontving in 1596 de heerlijkheid als huwelijksgift. Zij huwde met Walraven Hack. Hun zoon Pieter Hack en diens dochter Maria Hack waren rond 1650 -1660 heren van Hoogerheide en Half-Ossendrecht.

Maria huwde met Johan van Aarssen die zich heer van Triangel mocht noemen. Met dit huwelijk komt de halve heerlijkheid in bezit van de familie van Aarssen, die de halve heerlijkheid in 1761 verkocht aan de markies van Bergen op Zoom.

De heer van Calfven had rond 1650 maar ± 110 gemeten in het te bedijken gebied liggen.

Op 22 oktober 1641 schonk Jonker Gabriël Steydlin de heerlijkheid Calfven aan Michiel van Eyck en zijne huisvrouw Josina van Buren. Ze hadden nog meer gronden in de polder van Ossendrecht o.a. de gorsingen bij "t Out Dorp" den Punt genaamd, groot 13 gemet, die rond 1650 gepacht waren door Gerrit Jansen en in 1670 door Lambrecht Franssen. Ook bezaten zij nog 13 gemet hooi- en weiland in de buurt van de Santbergen [omgeving Coeleweg].

De heren van Zantvliet waren de abten van de St. Michielsabdij uit Antwerpen. Hun gedeelte van de bedijking was het gebied tussen de Noordlandpolder en de Kabeljouwreek en was ongeveer 300 gemet groot [Puttens gemet = 0,49 ha].

Dan was er altijd nog 437 gemet vercijsde maden die van vele particulieren waren, waaronder de heer van Buren [oud-burgemeester van Antwerpen] en het klooster van Huijbergen. Misschien waren deze laatsten bij de bedijking van 1429 in het bezit van deze maden gekomen, omdat de wetgeving bij de bedijkingen zo was, dat op elk 100 gemet bedijkte grond 1 gemet moest worden afgestaan aan de geestelijkheid.

Dit waren de voornaamste ingelanden van het te bedijken gebied.

De heer van Bergen op Zoom en de heer van Hoogerheide en Half-Ossendrecht waren aan vele gemeten grond gekomen omdat zij ieder voor de helft het heerlijk recht hadden, wat inhield dat zij na 1552 hun bezit in het overstroomde Neerland van Ossendrecht met vele gemeten hadden uitgebreid. Ik vertelde u al dat de bezitters van de overstroomde gronden deze gronden na 4 jaar kwijt waren omdat ze ze niet opnieuw binnen die termijn bedijkt hadden. De gronden vervielen toen aan de heer van Bergen op Zoom en de heer van Hoogerheide en Half-Ossendrecht [in dit verhaal verder aangeduid als de heer van Hoogerheide].

DE BEDIJING

Het eerste schriftelijke teken in de archieven is de vermelding van een bijeenkomst op 20 oktober 1650 waar gesproken wordt over de financiële bereidheid van de ingelanden [grondbezitters].

Door landmeter Verburght zal een kaart gemaakt worden van het tracee van de bedijking.

De heer van Hoogerheide [Hack] zorgt voor de octrooi aanvraag.

29 januari 1651. De papiermolen met Den Haag en Brussel moet toen heel wat sneller gelopen hebben als nu in 2000, want het St. Michielsklooster geeft groen licht voor de bedijking.

Tegen 15 februari zal de openbare aanbesteding van 2 sluizen te Dordrecht plaats vinden.

De sluizen zullen, wanneer ze klaar zijn, door dijkgraven van Antwerpen worden gecontroleerd op deugdelijkheid. De bestedingen van de dijk worden tegen 25 februari gepland.

De heer van Hoogerheide belast zich met de verplichting van het schrijven van de [aannemings] biljetten en de verspreiding daarvan. Er moet nog overeengekomen worden welke officieren [bedijkingskader] zullen worden aangetrokken.

Wat de aannemingsbiljetten betreft, de heer van Hoogerheide kreeg de verplichting om die in vele dorpen en steden te laten ophangen.

De Raad van de State hadden voor ze met de bedijking akkoord gingen nog wat voorwaarden aan beide heren:

1. Het oude bezit van geestelijke of kerkelijke goederen en van gast- of armenhuizen zal ook na de bedijking hun bezit blijven.
2. Onbekende grond die ze bedijken, mogen ze zich niet toeëigenen.
3. De geestelijke of kerkelijke goederen moeten wel mede betalen in het dijkgeschoot [dijkbelasting]
4. De heren van Hoogerheide en Bergen op Zoom zullen per 100 gemet 1 gemet vrij bedijken voor Geestelijkheid en de armen. [Pro Ministerio Divino]
5. De dijkagie moet binnen 3 jaar klaar zijn, anders vervalt het octrooi.
6. Het land waarvan altijd tienden betaald was, zal weer tienden betalen zoals het reglement was over de tienden.
7. De dijken zullen gekeurd worden door 3 dijkgraven of andere ter zake kundigen.
8. De geotrooiden [de heren] zullen vrijheid van belasting genieten, 9 jaar lang op hoornvee en op bezaaide gemeten en 12 jaar op de verpondingen [leenschulden]
9. Vrijheid van belasting op alle ev. drankwaren tijdens de bedijking te Ossendrecht en ook op de nodige materialen voor de bedijking en het bouwen van sluizen en van herenhuizen [directie gebouwen]
10. De kaart van de ingedijkte landen zal aan de Raad van State en belastingheffers worden overgedragen.

Op 10-11 februari 1651 wordt het bedijkingsgebied vastgesteld.

Tevens worden de officieren aangenomen: W. Hoendelaerts, C. Corthals en C. Liens als dijkgraven, A. Verburght en Pieter Adriaensen-Stierema als landmeters.

Het profiel van de dijk wordt vastgesteld:

de hoogte zou 1 Puttense roede [4.07m] worden.

op de kruin [boven] 12 voet [1 voet = 34 cm] breed.

de schuine kant aan de zee 7 Puttense roeden lang = 28 m.

Tenslotte zou de dijk aan de zeezijde en bovenop “bezooyt” [grasmatten en kloetingen] en bekramd [stromatten] worden.

Men laat er geen gras over groeien, een week later komen de officieren weer bij elkaar om hun eigen salaris vast te stellen. Het salaris zal met inbegrip van mondkosten zijn. De dijkgraven Corhals en Liens rekenen zich resp. 1200 en 900 gulden toe. De gezworenen / beëdigden, Wieland, M. Landschot en P. Adriaensen-Stieremans krijgen 800 gulden. Landmeter Anth. Verburgh: 800 gulden. Penningmeester Jacob van der Creeke: 900 gulden. Boekhouder Cornelis Lopsse [notaris]: 800 gulden. Schrijvers Paschasius Turck, Gerard Backerius en meester Cornelis Hambrouck zouden 6 schelling per dag ontvangen zonder eten. Als hellebaardiers fungeren Cornelis Huybrechts, Jan Govertsen, Hamman Vriezenborch Roelant en ene Gemert. Tot soetelaars [uitbaters van de eet- en drinkketen] worden benoemd: Jan de Bout, Jacob Vis, Jan Kempenaar, Cornelis Servaessen, korporaal Seybert en Willem Born. Ook wordt besloten dat meester Corstiaan Engelbrechts zorgt voor het natje en droogje voor de officieren en genodigden in de herenhuizen waar alleen maar getapt mag worden. Als reserve bij ziekte van een van de gezworenen wordt Nicasius Adriaenssen voor 400 gld aangesteld. Op deze bijeenkomst werden nog enkele punten aangenomen. Werkbaas Paulus Anthonissen zal een keet stellen om te mogen soetelen voor de werklieden. Het geven van "vereeringen" [fooien] aan de heren van de dijkagie wordt toegestaan. En tenslotte wordt er nog gemeld dat Jacob van der Creke, lakenhandelaar te Bergen op Zoom, als penningmeester van de dijkagie van Ossendrecht een borg [hypotheek] heeft afgesloten met 2 Bergenaren, graanhandelaar J. van Dijk en beenhouwer Steven Michielsen de Valck, samen voor een bedrag van 30.000 gulden.

Aanwezig waren

J. Turcq

P. Hack en J. v. Aarssen

Cristiaan v. Hove, provisor van St. Michiels

Enige toelichting omtrent de salarissen:

een werkman in de dijkagie verdiende 22 stuiver per dag,

de schrijvers 6 schelling = 6 x 6 stv. = 36 st. per dag,

de officieren ± 900 gld voor ± 7 maanden werk. Omgerekend 4 tot 6 gld per dag.

De soetelaars en hun keten.

Het werkvolk was voor eten en drinken bij de bedijking aangewezen op de soetelaars, waar men het eten en drinken kon ophalen of in kleine getale ter plaatse kon nuttigen. Deze soetelaarsketen moesten van de dijkgraven zo kort mogelijk bij de bedijking staan.

De soetelaars moesten een eed van eerlijkheid afleggen waaruit ik opmaak dat ze op procenten basis voor de dijkagie werkten. In Ossendrecht waren 6 à 7 soetelaars waarvan Jacob Vis, die zijn keet tegen het Noortlandt van Zandvliet [Papenhoek] had staan, niet goed van betalen was. Penningmeester Jacob van der Creeke moest erbij te pas komen en Jacob Vis moest borg vooruit betalen, anders was het voor hem als soetelaar voorbij.

Bij afrekeningen van de bestedingen [aannemingen] in Woensdrecht zie ik iedere keer wanneer de meester [aannemer] geld ophaalt van een besteding [een stukje bedijking] dat er telkens een flink bedrag afgaat voor de soetelinge, wat 10 tot 50 % is van het ontvangen bedrag, waaruit ik opmaak dat de meester de mondkosten van zijn werkvolk afrekende.

Hoe zo'n soetelaarskeet eruit zag komen we te weten uit een aanneming die op 27 maart 1651 op papier werd gezet bij Govaert Stempel, openbaar notaris te Bergen op Zoom.

Daar werd *onder presentie van geloofwaardighe ghetuighen* Floris van de Putte en Willem Bornman gezamenlijk aanbesteed aan Corn. Pietersen alias Tholenaer, Anth. Harmenssen en Jacob Glaude *alle drye meester timmerluijden ende poorter deser stadt* [Bergen op Zoom], die bekenden aangenomen te hebben te *maecken en te becostighen ene nyewe soetelaars keete* bij het Noordland onder Ossendrecht als volgt:

Eerst dienden de aannemers binnen scheepsboord [aan boord] te Bergen op Zoom alle materialen voor de keet te leveren.

De keet moest door de aannemers *tot haere coste ghemaect ende gestelt* [geplaatst] *worden en moest zijn vier delen lanck ende twee delen breed* [deel is een lengtemaat door timmerlieden gebruikt voor de lengte van een plank; 3-4 m?] met twee opstaande gevels, een achter en een voor, met in elke gevel een venster met hang en grendels. In de voorgevel een slagvenster [openslaand] en een deurkozijn met twee halve deuren met slot, sleutel, grendels en hangen.

Binnenin eene winckel, den toogh ter lengte van een deel, of zo lang de besteders het wilden. Een bedstede in de winkel met boven *een valle* [luik] *van gesaeghde delen tot bevrijdinghe* van de winkel, met grendels gesloten. Tegenover de winkel een *bierstellinghe van thien voet lanck* [3,40 m] Tegen dezelfde bierstelling aan een tafel van twee delen breed en nog een tafel tegen de winkel aan met samen vier *bancken geschaeft naer behoren*.

De aannemers moesten binnen een afschutsel maken en een bedstede met een spinde ter lengte samen van een deel, met sleutel en ijzerwerk. Er dienden in totaal 3 sloten geleverd te worden. Al het hout, nagels en hangen moest van goede kwaliteit zijn.

Het middenschot, bedsteden en luik moesten van “gesaeghde” delen zijn [wat er op wijst dat er veel onbewerkt hout gebruikt werd]. De spinde van hele delen met *haere leeghen* [schappen].

Eveneens zouden de aannemers het achterkwartier moeten “oversolderen” [overluifelen] tot vijf voeten over de tafels *alles goedt en loffelijck werck mette de noten schouwmantel* naar de eis van de keet.

De hoogte moest zijn zeven voeten [2,38 m] voorts voorzien rondom van “ooswormen” [dakgoten].

De kosten waren vierentwintig groten vlaams, de eerste helft te betalen *als nu ghereet* [direkt] *en het tweede deel als het werck volcomentlijck sal wezen voldaan*.

Hierna volgen handtekeningen en handmerken.

Buiten de soetelaarsketen kwam er nog een gebouw in het te bedijken gebied te staan.

Het Herenhuis.

In het herenhuis verbleven de officieren tijdens de bedijking.

Het herenhuis in Ossendrecht kwam te staan bij de aan te leggen zeedijk in de tegenwoordige Noordpolder. [zie kaart]

Hoe het gebouw er in Ossendrecht uitzag is niet bekend, maar van de polder van Woensdrecht, waar in 1651 ook zo'n herenhuis geplaatst werd, zijn de bij de penningmeester Soetens ingediende kosten bewaard gebleven. Hieruit blijkt dat de heren niet op een paar centen keken als het hun zelf betrof.

Jacob de Hamersmidt betaelt 327 gld. voor het ijzerwerk van het herenhuis.

Willem Groenewalt 77 gld voor glasramen en glazen in 't huis

Corn. Pietersen Tholenaer aannemer voor het bestek 157 gld en nog eens 175 gld voor het maken van het buitenwerk.

Betaald aan de inwoners van Woensdrecht die hebben *gewerckt en gecart* [grondrijden] *aan de werff* [verhoog] *daar 't herenhuis is opgesteld*: 139 gulden.

Jan van der Pot, Joris Jansen tot Vlaardingen bet. 224 gld. over leveranties van riet.
Arien Arienssen bet. 92 gld voor 3200 bussels riet van 2 gld. 12 stv. het honderd waarvan de rentmeester 2000 stuks heeft gehad voor het dekken van zijn huisjes; blijft over voor 't herenhuis 50 gld.

Corn. Dingemans metselaar 54 gld. voor 't metselen van 't herenhuis.
Corstiaan Jacobsen mandemaker 28 gld, voor leveranties van mandjes en dektenen enz.
Daniel Chalon slotenmaker bet. 312 gld. voor 't leveren van sluitwerk in 't herenhuis.
Jan Pietersen Hartochsvelt 127 gld over 4500 bussels riet van Jan Joosten op Pietershoek [Putorshoek] gekocht voor 2 gld. het honderd met vrachten tot hier inne gebracht.
Sijbert Bremdonck 62 gld. voor het dekken van het herenhuis en de stal [paardenstal].
Corn. Pieterssen timmerman 77 gld. voor leveranties van eikenhout voor de gebinten, stijlen en eiken nagels [houten pennen].

Corn. van der Graeff in Dordrecht 68 gld. voor leveranties van 25.000 Dortse steen het duisend tot 2 gld. 15 stv.

Jacob Soetens commissaris 50 gld. 100 bossenlatten, 10 stuks de bos bij 't herenhuis afgeleverd.

Jan van Westerhout 21 gld. voor 5 hoed [inhoudsmaat] kalk geleverd voor 't herenhuis.
Jan Volkers slootmaker betaald 14 gld. voor acht sloten geplaatst aan 't herenhuis.
Teunis Tavenier houtzager 12 gld. voor 't hout gezaagd voor 't herenhuis.
Neeltgen Jans 7 gld. voor kalk geleverd aan 't herenhuis tot Woensdrecht.

Corn. Marichal en Jacob en Job. Van Dalen 17 gld. voor het maken van het bestek van 't herenhuis, met naar de prijs kijken van de timmermansrekening *van sijn buyten werck vant gene hij behoortlijck hadde verdient*.
[De timmerman had een gepeperde rekening ingediend later zou er zeven gulden afgetrokken worden].

Gerrit Cornelissen, Adriaan Verbeeck, Pieter Govertsen en Pieter Aartsen betaald 234 gld. voor 39 dagen dat *zij gedient hebben als sauvegaerden* [wachters] *om te wachten dat gene van onze paerden de huysluiden* [inwoners] *van Woensdrecht soudens beschadigen* tot 30 stuiver voor 24 uur per dag.

Het totale bedrag van 2330 gld. voor het herenhuis is niet mis als men het vergelijkt met het daggeld van een arbeider van 1 gld. 2 st. In 1654 worden in de polder van Ossendrecht schuren van 3 gebinten zonder dak voor 800 gld geplaatst. Hiertegen gezien was een herenhuis voor minder dan een jaar heel duur. Opmerkelijk is nog de prijs van het sluitwerk. Voor 8 sloten zou 312 gld. betaald zijn, maar slotenmaker was in de 17de eeuw een hoogstaand beroep wat de nodige kennis van fijn smeedwerk vereiste. Daartegenover 50 gld. voor 25.000 steen is weer helemaal niets.

Maar dit was te Woensdrecht. In Ossendrecht denk ik dat het herenhuis van hout gemaakt was. Enkele jaren na de bedijking wordt het al te koop aangeboden en op kaarten en in de archieven zien we er later niets meer van terug.

Nu de soetelaarsketen en het herenhuis er staan, die toch op een hoge plaats [stelle] gezet moesten worden omdat ze bij hoog water niet onder zouden lopen, kan men beginnen met de bedijking, die voor Ossendrecht een aanvang zal nemen bij de kop van de Noorlandpolder aan Zandvliet. De eerste 50 roeden komen op het gebied van de St. Michielsabdij [nu België]. De meesters / aannemers zullen zelf voor slaapgelegenheid gezorgd moeten hebben in de vorm van strooien keten, want hiervan zie ik geen rekeningen terug bij de rentmeester. De grondwerkers zullen van alle kanten zijn aangetrokken. Bij de afrekeningen zie ik namen van mensen uit de kleigebieden van Noord-West Brabant, Gastel, Standdaarbuiten, Zevenbergen enz. Maar het is ook aannemelijk dat er mensen uit het Antwerpse bij waren. Dat er hier in de Zuid-Westhoek in 1651 honderden mensen bij de aan te leggen polders van Ossendrecht en Woensdrecht geweest zijn is zeker.

Het tracee van de dijk van de polder van Ossendrecht zal $\pm$ 6500 m geweest zijn, dat is 1400 Puttense roeden.

De gemiddelde aanlegprijs was 80 gld de roede bij een daggeld van 22 stuiver.

Snel omgerekend met $\pm$ een half jaar werk om de dijk dicht te krijgen was er alleen in Ossendrecht voor het aangenomene al zo'n 800 man nodig.

In Woensdrecht wordt buiten het aangenomen werk 20.000 gld aan daggeld uitgegeven, wat een half jaar lang voor 140 man werk was. Ossendrecht met zijn grotere polder zal hier niet voor ondergedaan hebben, want veel werk aan de sluizen, havens, sluiskillen zoals stampen [heien], rijstwerk, bezooien en krammen werd in daggeld gedaan.

Ik denk wel dat in de beide polders samen zeker 2000 – 3000 man aan het werk geweest zal zijn.

Hoe kwam men aan het geld om dit alles te bekostigen?

In Ossendrecht zie ik alleen de twee Bergenaren: de graanhandelaar en de beenhouwer, die borg staan voor 30.000 gld. à 5%. Het is niet onmogelijk dat de St. Michiels, de markiezin en de heer van Hoogerheide dit voorschoten. Vooral de markiezin met veel bezittingen in Duitsland zou gemakkelijk aan geld hebben kunnen komen.

In Woensdrecht werden voor 150.000 gld hypotheeken uitgeschreven, waarvan jonker Willem van der Wielle en heer van der Werve met zijn familie alleen al voor 59.000 gld voor hun rekening namen. Een Jacobus van Dussen voor 16.000 gld. De Heer Corn. Michielsens Soetens, de penningmeester van de polder van Woensdrecht, met zijn familie voor 13.000 gld. en een onbekend persoon [zwart geld??] 11.000 gld. Maar ook Mayke Marinus, brouwster in “den Anker” 5.000 gld. en Peter Coenraets wijnhandelaar te Bergen op Zoom.

De middenstand ging het niet slecht af in het midden van de 17de eeuw en vooral degenen die zich met drank bezig hielden.

Op 31 maart 1651 nemen de dijkgraaf en gezworenen besluiten die de aanvang van de bedijking aankondigen.

Van alles wordt ingekocht: 200 horden [schotten] nagels, 200 kruiwagens, houwmessen, hamers enz., 200 Boomse capranens [houten ribben], 200 Friese capranens en in Bergen op Zoom nog eens 1000 normedelen of Oostdelen [planken].

Pieter Siermans krijgt opdracht 2 schepen stro te halen in Colijnsplaat en in Bergen op Zoom zal nog een bekwaam veerman worden aangenomen, naast degene die dijkgraaf Corthals zal meebrengen.

De benodigde grond voor de aanleg van de dijk wordt in Ossendrecht ook binnen het te bedijken gebied gehaald. Een zandplaat van 32 gemet in het Zuid-Westen [Papenhoek] werd afgegraven. [Nu Zuid- en Nieuwe Zuidpolder].

Bij de borgelen en den Aanwas werd grond geroofd; voor de Schenkeldijk vooral ten zuiden van de dijk.

Van zo'n grote zandplaat [32 gemet] die in de buurt van de bedijking lag kon gekruid of gekard [paardenkar] worden.

Het werd niet aangeraden om kleigrond uit het in te dijken gebied te halen, want het verlaagde de polder en de kwaliteit van de grond werd minder.

Na de doorbraak van 1682 is het zuidelijk gedeelte tientallen jaren tot 1743 en 1809 blijven drijven, wat toch gauw gemiddeld 40 cm kleislib opbracht. Dat leverde aan de latere Zuid- en Nieuwe Zuidpolder een prima kleilaag op, wat voor landbouw beter was dan een zandplaat. Maar ook is er veel grond aangevoerd van de gorsingen van Bergen op Zoom [Zuidgors] en Tholen.

De grond werd aangevoerd met vletten [platte scheepjes] die men bij hoog water boven het dijklichaam loste of liet zakken.

Er zal dan ook wel werkvolk op de gorsingen bij Bergen op Zoom bezig geweest zijn om de vletten vol te laden met grond.

Bij Ossendrecht zie ik 53 vletters die voor aanvoer van grond zorgden en door de dijkagie werden betaald.

12 april is een belangrijke dag, want dan komen de dijkgraven met 2 wethouders en nog 2 oud-wethouders om tijdens een giergetijde [hoog water] vast te stellen in “de Cuype” van het land [in te dijken gebied] hoe hoog de verschillende geschotten [dijkbelastingen] van de ingelanden moeten zijn. Het dijkgeschoot voor het eerste jaar wordt vastgesteld op 30 gld. per gemet voor de beste grond en de maden naar proportie.

De maden die bij hoog water niet onderliepen moesten in de bedijking minder bijdragen, want zonder bleven deze gronden ook geschikt om te beweiden of hooien.

De vaststelling van het percentage [voetgetaar] zal later vele protesten opleveren.

Om een stem te hebben in de vaststelling van de dijkgeschotten moest men tenminste 30 gemet grond in bezit hebben in het te bedijken gebied.

Er werd toen al vastgesteld wie men zou ontbieden in tijden van “node”. De prelaat van St. Michiels, de heer van Hoogerheide en de heer van Calfven zullen paraat zijn.

De gezworene Landschot en de timmerlieden Ant. Jansen en Adriaen Willemssens van Hove reisden naar Dordrecht om de twee sluizen die in Dordrecht besteld waren te visiteren.

In Ossendrecht kwamen 2 sluizen. Een grote in de uitloper van de Groenkeskreek rechts op de kaarten in de knik van de Agger. Op de kaart van Nic. Moyes kan men dan zien dat aan de buitenkant van de zeedijk daar te plaatse een haventje is aangelegd. De naam veranderde toen van Goenkeskreek in Sluiskille. Nu is de naam Kalfvense kreek. De sluis lag toen ten zuid westen van de boerderij van De Jong in de Noordpolder van Ossendrecht bij de schenkeldijk. De kleine sluis kwam ten westen in de Papenhoek in kavel nr. 6, eigendom van de heer van Hoogerheide. Rond 1650 wordt de kille daar Engels gat genoemd. Later na de doorbraak van 1682 splitst het hier in Schipperskille en Putoorkille.

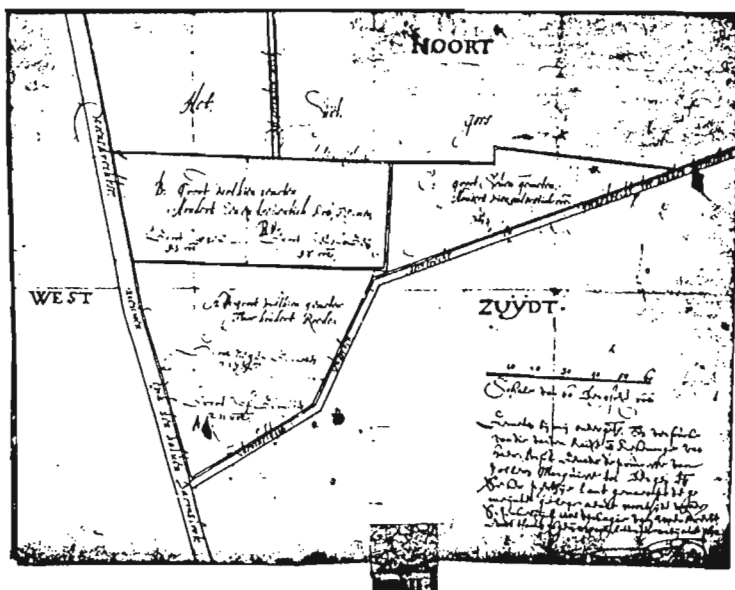
De sluis moet op de plaats gelegen hebben waar nu de kil in de Vijdtpolder een bocht naar het noorden maakt, richting viaduct. Bij de schuur van R. Matheeuwsens zal hier buitendijks ook wel een haven of aanlegplaats geweest zijn.

Als de doorgang van de sluis groot genoeg was kon men, als het water binnen- en buitendijks ongeveer even hoog was, de sluis doorvaren, de kil op verder het land in.

Of ze dit ook werkelijk deden, weet ik niet.

De sluizen werden in Dordrecht uitneembaar gemaakt en per schip ter bestemming gebracht.

De dijkagie plaatste de sluis zelf. Een sluis kostte ± 4.500 gld.

*De schenkeldijk 1652
Schaal 60 Bergse roeden
Noord: Pol. v. Woensdrecht
Zuid: Gemeynthe en de
Polder van Ossendrecht*

Mogelijk zijn die van Ossendrecht stiekem wezen kijken bij de bedijkers van Woensdrecht omdat ze het niet vertrouwden. Ongerustheid is er wel bij de Ossendrechtaren. *Want om de swaricheden* [moeilijkheden] *die de bedijkinge van Woensdrecht apperentelijck soudén mogen overkomen*, zouden bij zo'n doorbraak de gevolgen aan het land voor Hoogerheide, Ossendrecht en Zandvliet desastreus kunnen zijn. Er wordt voorgesteld een sufficianten [solide] schenkeldijk op de grens tussen Hoogerheide en Woensdrecht te leggen.

Daarom werden de officieren van de dijkagie gelast om een zodanig concept van de schenkeldijk te formeren dat de polder van Ossendrecht bij swaricheden [moeilijkheden] van water gevrijwaard zou blijven.

De hooftgelanden [grondbezitters] van beide dijkagies waren bij elkaar geroepen om naar reden en billijkheid in de lasten van de schenkeldijk bij te dragen.

In Ossendrecht zijn er ook strubbelingen met de vletters geweest; "occasie van den oproer der vletters" zoals deze staking wordt omschreven.

De vletters zijn in het vaarwater [de Agger] blijven liggen want ze trekken partij voor Cornelis Gijsels en Engel Jansen, 2 aannemers van de bedijking die hun bestedinge door de hoofdingelande de heer van Hoogerheide opnieuw zien aanbested aan andere aannemers. Gijsels en Jansen zullen de stakende vletters net zo lang uit eigen zak betalen tot het geschil is opgelost.

De Heer van Hoogerheide zal in Den Haag verzoeken dat zij de eigenaren van 't butsland [gorsingen] van Hoogerwerff etc. gelasten om toestemming te verlenen *omme aerde te mogen halen aldaer*. Meerdere keren had men al geprobeerd om net over de Agger de stelle van Hoogerwerf af te graven voor de bedijking. Maar over de Agger was Zeeuws gebied en de Zeeuwen wilden volstrekt geen grond afstaan voor de bedijking van Ossendrecht.

DE SCHENKELDIJK

Veertien dagen eerder waren de Ossendrechtaren er al over begonnen maar die van Woensdrecht zagen het niet zo zitten. De dijkagie van Ossendrecht meende dat er bij de scheiding van Hoogerheide en Woensdrecht, wat ter hoogte van de Hoogerheidse Creeke [of Kille] was, een schenkeldijk zou moeten komen. Maar zo lang die schenkeldijk er nog niet lag werd voorgesteld de zeedijk "al liggende bij de Creeke behoorlijck te doen verswaren".

De dijkagie van Woensdrecht had hier al een stuk zeedijk gelegd die Ossendrecht niet hoog genoeg had bevonden.

Waarom de schenkeldijk naar het noorden kwam te liggen heb ik u al verteld.

Op de akte van overeenkomst van beide dijkagies zal komen staan dat al het werk kan doorgaan mits *de voorschreven schenkeldijk sal gemaect ende onderhouden worden tot costen van die van Ossendrecht* en de schouw [toezicht] zal ook voor rekening van de Ossendrechtaren komen.

Het eigendom en de schade en verlies van de gronden in de buurt van de schenkeldijk zullen degenen die hier recht op denken te hebben dit binnen 14 dagen bij de griffier van de Raad van Brabant moeten indienen.

De dijk zal aan beide zijden moeten worden onderhouden door die van Ossendrecht. En dan nog een bijzonder punt, de eigenaren van de grond die ligt in de polder van Ossendrecht, ten zuiden van de schenkeldijk tot aan de paalscheiding van Hoogerheide en Woensdrecht, genaamd de Gemeente van Woensdrecht, zullen altijd mee moeten betalen in het dijkgeschoot van Woensdrecht. Dat zulke voorschriften vragen om moeilijkheden is te begrijpen. Zeker al omdat er toen men de schenkeldijk ging leggen nog geen goede akkoorden waren gemaakt. Corn. Michiel Soetens penningmeester van Woensdrecht die de gronden claimde had na de inundatie verzuimd om ze binnen 4 jaar te herbedijken. Volgens de markiezin waren deze gronden nu van haar.

De polder van Woensdrecht:
 Gelijktijdig ingedijkt met die van Ossendrecht.
 Onderaan de Hoogerheidense kille [kreek] en de schenkeldijk, met daartussen
 "de Gemeente" van Woensdrecht"

De twee hoofdingelanden, de heer van Hoogerheide en de heer van Bergen op Zoom besloten echter om eind maart te gaan te bedijken en het gekrakeel van recht op vermeende oudeigendommen maar te laten rusten en dit na de indijking te regelen.

Het geschil “gemeynte van Woensdrecht” zou aanslepen tot 1707 toe.

De schenkeldijk was dus gelegd op enige kwebbige weilanden die in het bezit waren van de heer van Bergen.

Maar na de doorbraak van de dijk van Woensdrecht op Sint Maartensavond 11 november 1653 brak ook de schenkeldijk die de polder van Ossendrecht deed onderlopen. De schenkeldijk werd gedicht en de polder van Ossendrecht was weer droog; de polder van Woensdrecht bleef drijven.

Voor die tijd moesten de eigenaren van 53 gemeten grond dijkgeschotten afdragen aan Woensdrecht, ondanks dat ze in de polder van Ossendrecht lagen. Er werd een commissie onder dijkgraaf Bollaert samengesteld om de landen, die als een enclave in polder van Ossendrecht lagen, te taxeren. Ze zouden nu moeten betalen aan de bedijking en onderhoud van de polder van Woensdrecht of ten voordele van de heer van Bergen op Zoom gerekend worden als drijvende schorre van Woensdrecht. Het land had inclusief dijktienden en de dijkkosten de hoofdingelanden van de polder van Ossendrecht al 27.000 gld. gekost.

In 1687 besloot de polder van Ossendrecht die landen tiendevrij publiekelijk te verkopen.

De koper wordt Corn. van Aarssen heer van Hoogerheide voor amper 700 gld. In 1707 gedenkt van Aarssen deze goedkope transactie nog eens en eindigt met *aangaande ick door mijn goedkoop mijn vaders scae* [verlies] *wat geboet heb.*

Hiermede bedoelde Corn. van Aarssen dat hij door de “gemeynte” voor een paar centen te kopen de schade die zijn vader Johan van Aarssen had geleden om bijna de helft van de 27.000 gld. aan tienden en kosten die hij gedragen had, door deze “goedkoop” weer wat rechtgetrokken was.

Tijdens de bedijking en voor de verdeling van gronden probeerden de twee hoofdingelanden al zoveel mogelijk van de koek naar zich toe te trekken.

Zo wilde de markiezin de 92 gemet die ze in 1552 had gekregen van de erven van Van de Noot uit Antwerpen, omdat die hun achterstallige dijkgeschot uit het oude Neerland van Ossendrecht niet hadden betaald, buiten de verkaveling te houden als de polder ingedijkt zou zijn .

De heer van Hoogerheide wilde niet onderdoen en verklaarde dat de Maagdenbergse gronden ten noorden van de gronden van Calfven altijd zijn bezit waren geweest. De paalscheiding liep van de hoge gronden door tot aan de Agger toe en zo waren volgens hem de Maagdenbergse gronden altijd al zijn bezit geweest.

De markiezin daarentegen beweerde dat de gronden ten noorden van Calven helemaal geen Hoogerheids gebied waren.

Toch zullen alle gronden, ook de Maagdenbergse gronden, op 12 oktober 1651 voorlopig tussen beide heren gelijkelijk verdeeld worden zonder tussenkomst van het gerecht.

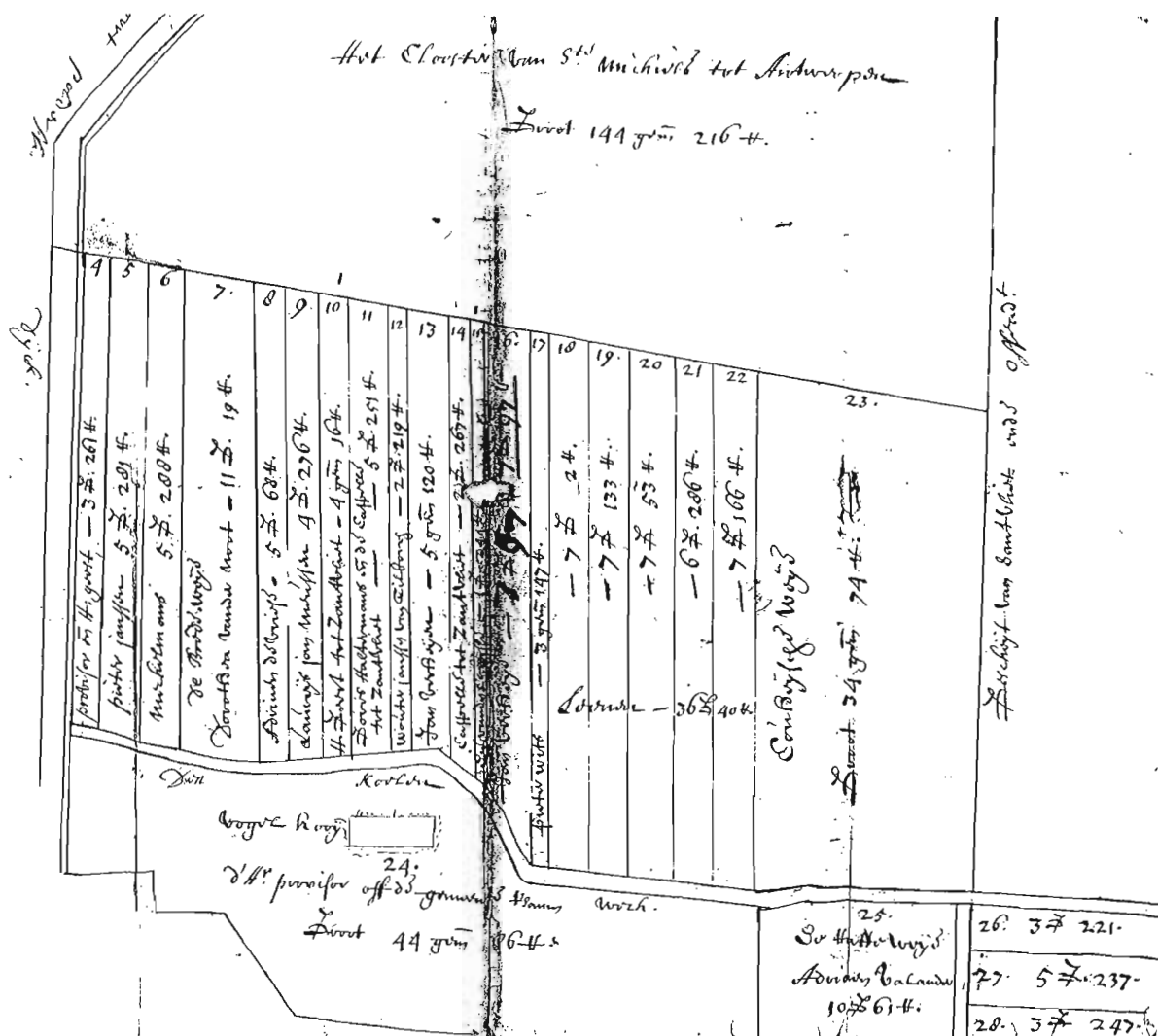
Dit zou niet het einde zijn van de kwestie Maagdendbergse gronden.

Want de markiezin zegt later in 1686 [36 jaar na de inpoldering] dat zij vanaf het begin altijd haar gedeelte aan dijkgeschotten van de Maagdenbergse gronden heeft betaald.

Na de doorbraak van de schenkeldijk in 1653 beweert de markiezin dat de heer van Hoogerheide niet meer naar de grond omgezien had omdat hij in slechte staat was.

En na de doorbraak van 1682 heeft de heer van Bergen op Zoom [Graaf d’Auvergne] wederom de dijkgeschotten betaald voor de landen van de Maagdenberg, zonder dat de heer van Hoogerheide er enig recht heeft op gepretendeerd.

En in 1685 heeft dezelfde Graaf van Auvergne de voornoemde landen herbedijkt. En er is nog iets bijzonders te noteren.

Kaart van percelen lage maden op het gebied van St. Michiels uit Antwerpen [later Kabeljauwpolder], waarvan de eigenaren moeilijk deden met afdragen van bedijkingslasten. Links onder de vogelvangkooi [nu Leeuw van Vlaanderen].

Bij deze kaart was nog een gedeelte tekst toegevoegd waaruit blijkt, dat op dit kleine gebied van de polder van Ossendrecht, de Antwerpse en Bergen op Zoomse roeden tot verwarring zou kunnen leiden.

Boudewijn Conijs merkt op dat de poldermaten van Wilmersdonck, Eeckeren en Mercxsem is gdaald in 14 voeten, ieder voet is 11 duim, zodat de Roosendaalse gedeeld in 1000 gelijke delen, zodat 300 Antwerpse roeden zijn 347 roede 9 voet 7 duim Roosendaals, ende Roosendaalse verschillend van Bergen op Zoomse 20 roeden. Zodat de voorschreven Antwerpse mate soude groter zijn als de Bergen op Zoomse 68 roede. Landmeten zal wel een hele kunst geweest zijn in de 17^e eeuw. [E.J.]

In 1685 de nieuwe aanwas van de Maagdenberg liggende buiten de dijk van Ossendrecht ten westen van de Agger [de scheyhoek of kleine stelle] heeft bedijkt tesamen met enige Zeeuwse schorren gelegen westwaarts den Agger [Oude Inkelnoordpolder]. Toen de heer van Bergen op Zoom de heer van Hoogerheide weer geen vermaan gemaakt dat het zijn grond zou zijn. Het *gedurich perijkel* [onenigheid] duurt nu al 34 jaar en de heer van Bergen op Zoom die altijd de kosten van herbedijkingen heeft mee betaald voor zijn helft van de Maagdenbergse gronden meent dat nu anno 1685 hier maar eens een einde aan moet komen. Want het meebetalen aan drie bedijkingen heeft de heer van Bergen net zoveel gekost als de opbrengst van de landen.

De heer van Bergen beëindigt zijn betoog dat de heer van Hoogerheide ook geen aanspraak kan maken op de nieuwe aanwassen [de kleine stelle] ten westen van de Agger. Want bij de bedijking van 1685 van de Oude Inkelnoordpolder weigerde hij ook mee te betalen, omdat hij wist dat het eerste jaar het gevaarlijkste was en dit in de winter de dijken kon doorbreken. Nu in 1686 wilde de heer van Hoogerheide wel betalen maar zo besluit de heer van Bergen; *men mach hier niet met ander poten het vier [vuur] uyt de assen [as] crabben, maar ieder moet selver de hant aan't werck slaen.*

Maar ondanks alles wil de markies van Bergen de hele Maagdenbergh aan de heer van Hoogerheide laten mits de oude grensscheidingen blijven zoals ze zijn en mits de heer van Hoogerheide alle dijkgeschotten vergoedt welke de heren markiezen daarvan sedert de eerste dijkagie van 1650 tot heden toe betaald hebben, met de interest erbij gerekend.

We keren weer terug naar 1651 want je zou anders denken dat er vroeger alleen maar geprocedeerd werd, maar de bedijkingen gingen ook gewoon door.

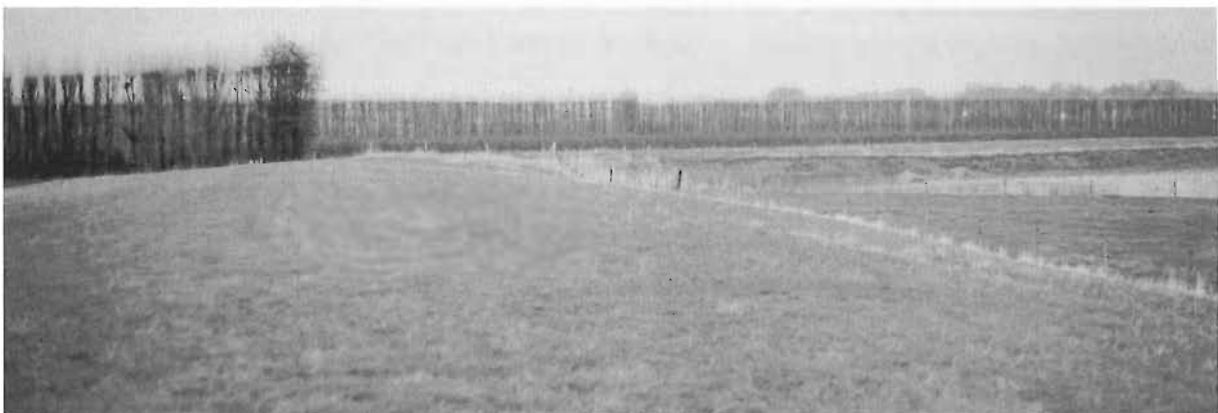
In de schenkeldijk is een knik komen te liggen. Of dit voorgeschreven was weet ik niet; het kan de ligging van een kreek geweest zijn of misschien was de ondergrond op die plaats zo zacht dat er geen dijk op hield.

Er werd een besluit genomen dat men buiten de dijkspuiten in de buurt van de schenkeldijk ook aarde zal halen in het Zuidgors van Bergen op Zoom en dat door de dijkgraven een akkoord zal worden gemaakt met de vletters. Maar er is tevens zand gebruikt van het hoogland bij het Marktje.

Toch wil het niet vlotten want op 12 juli 1651 meldt men dat *den dijk op eenighe plaetsen was uijt gedreven* en dat men zal gaan bekijken of enige aannemers de dijken zouden kunnen herstellen en op sommige plaatsen wat ophogen.

Maar al snel zal blijken dat de schenkeldijk *niet sal connen gebracht worden tot te hoochte* op welke hij is aanbesteed. Op z'n minst zal geprobeerd worden de schuine zijde 3 roede lang te maken en de hoogte op 7 voet te krijgen.

Toch zou men de schenkeldijk nooit goed op hoogte krijgen en de gevolgen zullen 2 jaar later al voelbaar zijn.

De knik in de schenkeldijk

Op andere plaatsen gaat het ook niet van een leien dakje.

De buurt van de Goentjeskreek geeft ook veel moeilijkheden.

Men moet stoppen met de bremsloot [sloot aan de binnenzijde van de zeedijk] nog dieper uit te halen wegens verzakking.

Men kan daar niet goed het peil [hoogte] van de dijk halen en vanaf de Goentjeskreek tot de Hoogerheidse kille is den dijk “gesonken”. De dijkgraven besluiten om de buitenzijde van de dijk [de schuine zijde] te verlengen en op te hogen om *soo veele cruijne* [hoogte] *te winnen* als de grond kan verdragen en de binnenzijde op twee of drie plaatsen af te slechten [grond afhaken] tot op het maaiveld en volledig te bekrammen.

Deze werkzaamheden kan men nu nog zien in het dijkprofiel van de schenkeldijk tussen de Noordpolder en de Oude Inkelenoordpolder ten westen van de boerderij van De Jong.

Dit alles kost toch veel geld en de penningmeester moet ook maken dat er snel geld zal binnen komen dus in juli wordt er vaart gemaakt met het vaststellen van het voetgetaar

[% dijkgeschot] voor de vercijsde maden.

Het volle dijkgeschot [belasting die werd geheven voor het leggen van de zeedijk] was 30 gld per gemet voor het eerste jaar.

In tegenstelling met de bedijking waar gebruik werd gemaakt van de Puttense maatvoering voor gemet, roede, voet, duim enz. werd bij de verkaveling later gebruik gemaakt van Bergse maten.

Omdat Bergen op Zoom voor haar lengte- en oppervlaktematen gebruik maakte van Rijnlandse of Amsterdamse maten maakte dit wel een verschil. Was een Puttense roede 4.05 – 4.07 m en een gemet 0.49 ha, een Rijnlandse roede was 3.76 m en een gemet 0,425 ha.

Van de vercijsde maden die een percentage moesten betalen van het dijkgeschot lagen er in de polder van Ossendrecht toch nog 487 gemeten en nog 50 in de Maagdenberg.

Om de hoogte van dit percentage vast te stellen, werden twee neutrale dijkgraven aangetrokken: Jan Wandelaer en Sebastiaan Annemaet van de St. Michiels.

Konden beide heren er niet uit komen, dan mochten zij nog raad vragen aan iemand van de ingezetenen van Zandvliet, Ossendrecht of Hoogerheide, maar die mochten dan niets uit te staan hebben met deze gronden.

Wandelaer en Annemaet ontvingen voor deze taxatie 80 gld.

Men ziet bij de Zandvlietse dijk dat men 20 roeden [± 75 m] van de dijk _ van het geschot van 30 gld moeten betalen, de rest het volle geschot omdat dit land onder water kwam vóór de bedijking.

Te beginnen bij de vogelkooi in Zandvliet [Leeuw van Vlaanderen] en vervolgens heel de kant van het hoogland af naar het noorden tot en met de Maagdenberg.

Taxatie ende visitatie gedaen over de druijpende landen inde nijeuwe dijkagie van Ossendrecht geseijt het voetgetar ten versoucke van de hooft gecommitteerde ende gelande vande voors. dijcagie bij ons gedaen ... conform de resolutie van 7 juli 1651:

- Voor eerst de Gemeente van Santvliet daer de vogelcoije inne leijt ter groote van ontrent 40 gem. sullen volgens taxatie int dijkgeschot een gerecht twaelfde paert ofte gedeelte.
- Vanden Santvlietschen dijk tot den lantswech, alle indifferente partijen sullen betaelen int dijkgeschot drije vierde parten, te meten elck stuck 20 roeden vanden wech: de rest is volle geschot...

De oude zeedijk bij de Groentjeskreek. De plaats van de grote sluis. Let op de lange schuine zeezijde, dit in verband met de drassige ondergrond om meer draagvermogen aan de dijk te geven.

De Putoorkreek, ter hoogte van de hoeve Stoutjesdijk, ontwaterde de zandgronden ter hoogte van de Middelstraat, Laagstraat en kwam uit de kleine sluis.

- de Ratteweyjde oost vanden Coelen wech, toecommende Adriaen Balandier, sal betaelen een vierdepart int dijckgeschoot
- De weijde tusschen Santvliet ende Ossendrecht, toecommende Pieter Wits, te betaelen twee derdeparten.
- Maerten Schoenkens weijde cum suis te betalen eenderde paert int dijckgeschoot.
- Pieter Stiermans _
- Jan Huijbrechts, twee bosch veldekens 1/8
- Adriaen van Lander 1/6
- Hendrick Jans tot Calmphout 1/6
- Mayken Boonaerts _
- de erfgenamen van Gerrit Cornelissen Plasmans _
- Van Os ende Smits aenden Coelenwech 2/3
- vanden lantswech tot den Burgelschen wech gelegen in veele partijen.....3/4
- den Burch int geheel _
- den heer van Bueren met drie weijen 4/5
- de erfgenamen van Digman Jans _
- Jan Claes Capaerts 2/3
- Aert Frans 2/3
- Wouter Jans van Tilburch 2/3
- Huijbrecht de Pauw _
- Hendrick Jans _
- Pieter Jans Geeps _
- Huijbrecht Peeters _
- de erfgenamen van Willem Neeskens 2/3
- alle de partijkens die den lantmeter niet gemeten en heeft sijn getaxeert 1/5, te weten de weij veldekens inde bossen.
- over de waterloop annex de drie boomkens van Bueren met drie stucken 1/3
- jonker Wielants weij _
- Jacob Anthonissen _
- Anthony Jans van Valckenburch 2/3
- van den eijckenboom west Schanskercken toebehoorende de heer van Bueren 2/3
- Seroskercken _
- de heer van Bueren een stuck met een bijl neffens een hoochte 1/3
- van Bueren, den peerdenblock 2/3
- van Bueren, de bijle _
- WaeffelsBackers weije 2/3
- Willem Huijgens 1/3
- Merten Jacobs 2/3
- van Bueren aenden wech 2/3
- Serooskercken een stuck met een hoochte _
- ‘t Clooster van Huijbergen gelegen achter Maerten Schoenen _
- Huijbrecht de wagemaker 2/3
- Steven Bellekens 2/3
- joffrou Molijna 2/3
- heer Stuijdelincx 2/3
- Corstiaen van Rosendael 2/3
- Jan Schoenen _
- Hans Hector 2/3
- Marinus Janssen 2/3
- Pieter Dielbeeck 2/3

- Cornelis Jan Mattijssen 2/3
- heer van Hoogerheijden _
- Anthony Klissens _
- Michiel Jans cleijnen pickhouck _
- Michiel Jans den grooten pickhouck _
- Willem Schoenen _
- Hans Damas _
- Cornelis Jan Tijssen met sijne mededoenders _
- Hendrick Cornelis _
- Jan Jacobs _
- den hoeck neffens d'heer van Hoogerheijde waer inne gelegen diversche partijen comen,
waerinne elck _
- Aert de Voocht 1/3
- Jan Frans _
- de armen van Bergen _
- Lenaert de Bruijn _
- Bernaert Willemsen _

J. Porcellis: Mosselvisserij ca. 1625

Type boot hengst, hoogaars die men in de polder van Ossendrecht gebruikte om de grond, die nodig was voor de bedijking, vanaf Bergen op Zoom en Tholen te vletten.

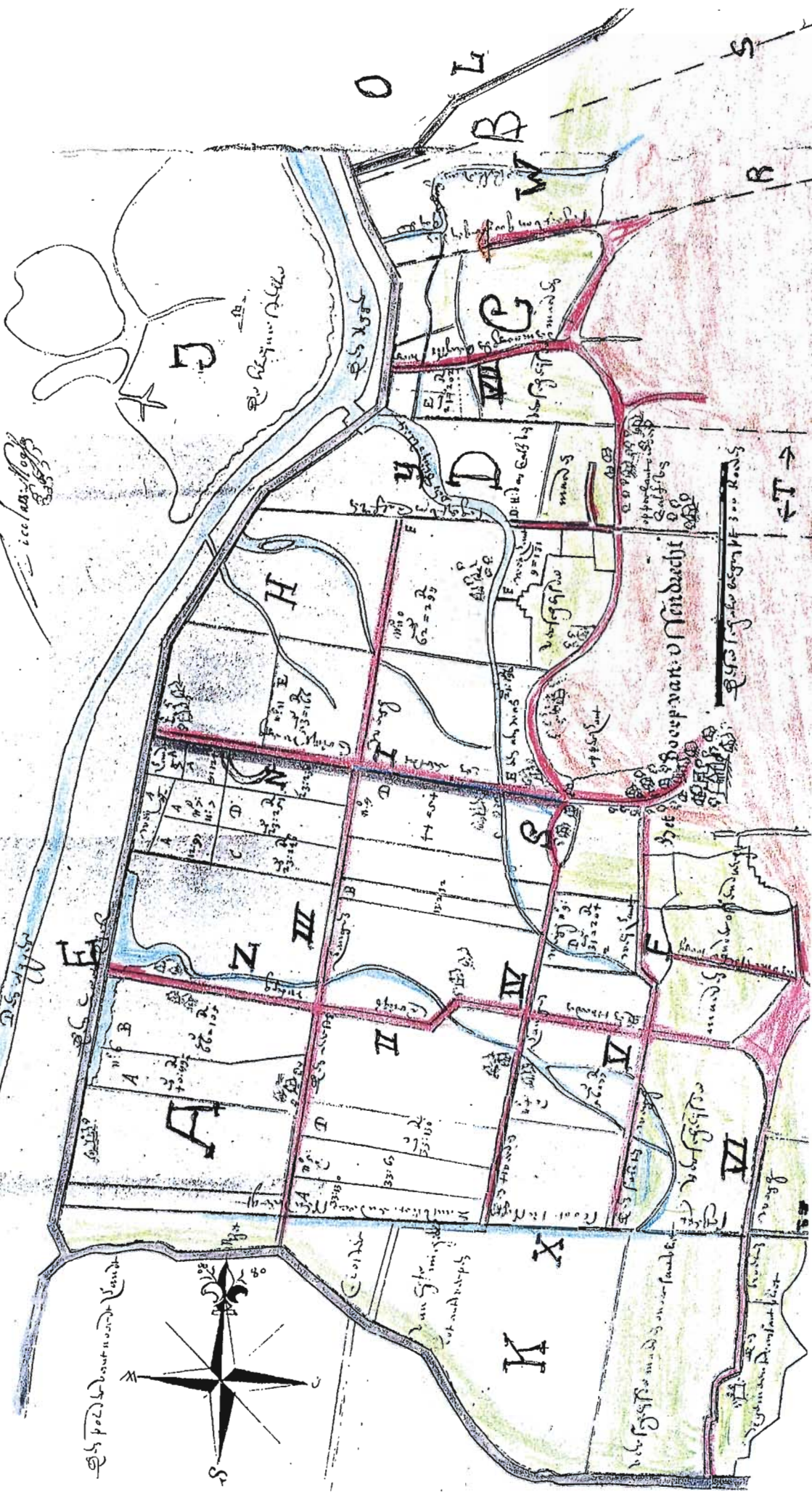
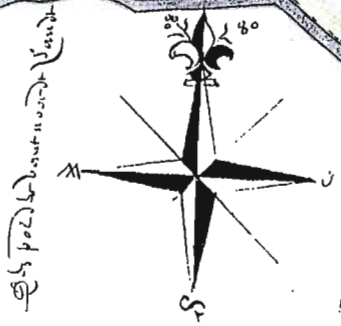
I

Շրմիցոյն քաղաքի մասն

- A. Բիսմիւն: Ընտր. ցամակէ Եւսեւ-124: 249: Եւսեւ Եւսեւ-120: 145
- B. Եւսեւ Եւսեւ: Ընտր. ցամակէ Եւսեւ-116: 161: Եւսեւ Եւսեւ-113: 90
- C. Զոյն Եւսեւ: Ընտր. ցամակէ Եւսեւ-118: 118: Եւսեւ Եւսեւ-113: 90
- D. Զոյն Եւսեւ: Ընտր. ցամակէ Եւսեւ-134: 134: Եւսեւ Եւսեւ-133: 39
- E. Զոյն Եւսեւ: Ընտր. ցամակէ Եւսեւ-122: 122: Եւսեւ Եւսեւ-120: 200
- F. Զոյն Եւսեւ: Ընտր. ցամակէ Եւսեւ-121: 121: Եւսեւ Եւսեւ-120: 130

640 = 120 + 520 = 43

Եւսեւ Եւսեւ

Vaststellen was een, maar het geld binnen krijgen was moeilijker zou later blijken.

Bij de bedijkingen doen de Hollandse vletters weer moeilijk. Ze zeggen dat de vergoedingen, die ze om verschillende redenen moeten krijgen, te laag zijn. Er wordt door het bedijkingsbestuur besloten dat alle 53 vletters van de polder van Ossendrecht er 6 gulden bij krijgen.

En in de bestedinge van Jan de Visser is een gat gevallen maar omdat men zo weinig mogelijk in daggeld wil laten doen zal men de reparatie aan de laagste aannemer besteden. Bij het werk aan de sluizen wordt door de dijkgraven geadviseerd om de barmen [zijdkanten] te verhogen. Omdat hier de dijk uit enkel zand is gemaakt wordt de heer van Hoogerheide gevraagd om zo voordelig mogelijk mustaert [houtbossen] te kopen om de zijdkanten te versterken. Tevens zullen nog enige schepen stenen gekocht worden, ook ter versterking.

We zijn aangeland begin augustus 1651, de kosten zijn nu op zijn hoogst en de dijkgeschotten van de vercijsde maden willen slecht binnenkomen. Vooral die van Zandvliet en de oud-burgemeester van Antwerpen, Van Buren met erfgenamen die nogal wat grond hadden ten zuiden van de kerk, zijn slecht van betalen.

Penningmeester Van der Creeke zal enige eigenaren onder Zandvliet, die in gebreke zijn gebleven om hun dijkgeschotten te betalen, laten horen dat men besloten heeft deze landen te gaan verkopen. Men zal nog eenmaal de hellebaardijs langssturen met een rekening van de penningmeester naar de costuijme [gebruik aldaar] of ze het dijkgeschot willen betalen volgens het voetgetaar [%] ja of nee; wie na een behoorlijk gesprek nog *onwillich* is kan een proces verwachten bij het Hof van Brussel.

A.	Papenhoek	W.	Hoogerheidse Kille
B.	Gemeijnte Woensdrecht	X.	Kabeljouw Kreek [grens]
C.	MaagdenBergse Gronden	Y.	Groentjes Kreek of Kille
D.	Calfvense Gronden	Z.	Puttoor Kreek of Kille
E.	Engels gat [Kleine sluis]	1.	Eerste Kruisweg
F.	Den Borgel	2.	Tweede Kruisweg
G.	Ouddorp, Aanwas	3.	Eerste Langeweg
H.	De Groene Kavel	4.	Tweede Langeweg
I.	Slikken Hoogerwerf	5.	Zouteweg
J.	Scheyhoek of Kleine Stelle	6.	Koeleweg
K.	Gronden van Zandvliet	7.	Maagdenbergseweg
L.	Schenkeldijk	R.	Grens Ossendrecht – Hoogerheide
O.	Woensdrechtse Polder	S.	Grens Hoogerheide – Woensdrecht
V.	De Zandbergen	T.	Scheiding Calfven

Eind augustus begint de bedijking al op te schieten en beginnen de werken binnendijks.

-De Tweede Kruisweg wordt in het werk opgenomen.

Die begint aan het hoogland bij de Koeleweg en loopt naar het westen om met een knik voor de Schipperskreek uit te komen bij de kleine sluis in de zeedijk.

Deze weg duidt erop dat er bij de kleine sluis een aanlegplaats [buitenhaven] zal geweest zijn voor laden en lossen toen de polder in bedrijf kwam. Het oostelijk gedeelte bestaat nog, nu de Nieuwe Weg genaamd.

-De Eerste Kruisweg komt vanaf den Aanwas naar het westen tot aan de zeedijk te liggen.

De [kaai] dijk naast de Eerste Kruisweg, ook Dorpsweg genoemd is in 1685 als zeedijk van de Noordpolder aangelegd.

De bocht in de kaaidijk van de doorbraak van 1 januari 1690 is met de aanleg van de Zoomweg en reconstructie van de polderwegen in de negentiger jaren van de vorige eeuw verdwenen.

De wegen die haaks lagen op de kruiswegen zijn:

-helemaal in het zuid-oosten de Coeleweg, die aansloot aan de hoge kant bij de Tweede Kruisweg en naar het zuiden liep tot aan de hoek in Zandvliet [ter hoogte Leeuw van Vlaanderen]

-De volgende weg was de Soutenweg liggende bij Ossendrecht nu Kasteelstraat en lopend tot de Kabeljauwkreek. Het stuk Kasteelstraat is nu nog over.

-Volgt de Tweede Langeweg beginnend bij 't Ouddorp [Aanwas] naar het zuiden lopend tot de Kabeljouwreek, met een knik de weg naar Zandvliet volgend.

Het stuk op Nederlands gebied is nog Langeweg.

-Midden in het westelijk gedeelte van de polder ligt vanaf de Calfvense gronden tot aan de Noordlandpolder van Zandvliet de Eerste Langeweg. Die gaat haaks over beide kruiswegen. Het gedeelte in de Noordpolder is nu de Dodeweg.

-In het noorden zien we nog 3 weggetjes;

een stuk bij de heer van Calfvenne, een gedeelte van de Calfvenseweg, de Maagdenbergseweg, voor de Maagdenbergse gronden te ontsluiten, die nog steeds dezelfde naam draagt,

en tenslotte een stuk weg naar de Paardenberg op de grens tussen Hoogerheide en Ossendrecht.

Omdat de afwatering niet te best verliep in de buurt van de Maagdenbergse gronden werd er een verbindingssloot gegraven tussen de Goentjeskreek en de Hoogerheidense kreek.

De sloot is nog steeds te zien.

De Hoogerheidense Kreek of Kille lag op de plaats waar nu de Zoute Weg ligt.

Deze weg zal later gelegd zijn op de kreekrug van deze kreek.

De knik in de Zouteweg is ook te zien in de Hoogerheidense Kille.

Alle werken duiden erop dat het aanleggen van de zeedijk al ver begint te vorderen.

Om de nieuwe zeedijk te beschermen worden duikeldammen aangelegd. Dit zijn lage dijkjes die op bepaalde plaatsen buitendijks, haaks op de zeedijk, werden aangelegd om de zeedijk tegen de sterkste stroming te beschermen. Vooral de najaars- en voorjaarsstormen konden funest zijn voor de nieuwe dijk.

Er worden nog twee schepen grote platte Vilvoordse steen gekocht voor de losplaatsen bij de sluizen te beleggen.

De laatste bestedinge [dijk] in de blicken [zandplaten] zullen bezoid worden met zooden van 3 duim [7-8 cm] dik.

Op het werk van Engel Jansen en Corn. Gijsels zal speciaal gelet worden en er zal pas betaald worden als het werk goed bevonden is.

De gegraven watergang van de Hoogerheidse kille naar de Groentjeskreek om het gebied "de Gemeente" en rond de Hoogerheidse kille te ontwateren.

De knik in de Zouteweg die op de kreekrug van de Hoogerheidse kille is gelegd.

De eerste ontslagen gaan vallen.

Cor Hambrouck en Geerart Back, de schrijvers, krijgen gedaan.

De hellebaardiers Herman Vriessenbrugh en Jan Govertsen *sal men bedancken van haeren dienst*. Alleen Roelant van Gemert en Corn. Hijgers, ook hellebaardiers, *mogen voor sekeren cleynten teyt de dienst continueren*.

Claes Cousijn *rijswercker en opsiender van deze polder* wordt ook bedankt.

De keet van Hendrik Corthals zal men taxeren en overnemen en dienstig maken als magazijn voor de polder.

Toch zullen ze moeilijkheden gehad hebben nu het water bij laag water niet snel en onbelemmerd langs alle kanten richting Agger kon stromen om afgevoerd te worden.

En binnendijks moet men de Schipperskil in de Papenhoek en de Goentjeskreek voorzien hebben van haagkade's, dijkjes om het water binnen deze grote kreek, nu killen genoemd, te houden, voordat het water bij laag water door de sluizen afgevoerd kon worden.

In deze killen kwam natuurlijk al het water van het hoogland - de Kabeljouwkreek voor het water dat van achter Putte kwam. -De schipperkil in de Papenhoek kreeg water vanaf Puts Molentje, de Vossenloop via de Boschkille en Watervliet. -De Goentjeskreek vanaf Hageland, Looy, Aanwas, aangevuld met het Loopke en de Calfvense bosloop.

-De Hoogerheidense Kille ving het water op van Hoogerheide via de Onderstal. Dit was de reden dat er na de indijking een verbindingssloot gegraven moest worden van de Hoogerheidense Kille naar de Goentjeskreek om het water door de sluis buitendijks te krijgen. Men kan wel begrijpen dat wanneer de sluisdeuren bij opkomend en hoog water dicht waren en het had een paar dagen geregend dat dan de lage polder vol dreigde te lopen. Men probeerde dus de inhoud van de grote kreek naar de sluizen te vergroten door het aanleggen van deze haagkade's [dijkjes langs deze kreek]. Men kon zo het water vasthouden om de ingedijkte gronden niet opnieuw onder te laten lopen met het water van het hoogland. Wanneer het water buitendijks onder het peil van binnen de dijk kwam kon het overtollige water door het open draaien van de sluizen wegstromen richting Agger.

Deze haagkade's dienden om een boezem te creëren voor het water wat van het hoogland kwam. Later zal blijken dat dit niet afdoende geweest is; op veel grond viel slecht te boeren. Het dijkgeschoot van de vercijsde maden komt nog steeds slecht binnen.

De eigenaren worden gewaarschuwd dat er gerechtelijke uitspraken kan worden verwacht.

De dijkgraven Corthals, Annemaat, Wandelaer zullen wanneer de sluizen gaan lopen, de ingedijkte gronden gaan visiteren: de hoge aanwas, mede alle zandplaten, zandige hoogten en beroofde landen [afgehaalde gronden voor de bedijking] om een taxatie te kunnen maken voor het vaststellen van het dijkgeschoot.

De dijkgraven hebben het zo druk dat ze de visitaties die ze altijd met z'n tweeën deden nu moeten splitsen om het werk bij te houden.

Ja, Landrovers waren er nog niet in 1651 en een polder van Zandvliet tot Woensdrecht, dat waren toch afstanden toen.

28 Augustus besluit men om later tegenslagen te voorkomen dat men *den grooten sluyse metten alder eerste sal laten spelen* [voor de eerste keer zal laten werken].

Ook worden nog stukken "cruyndijk bezood aan de blicken die nog niet bezet zijn met cloetinge [kleizoden]". De Eerste Kruisweg aan de holle kille werd afgemaakt. Oprellen [opritten] aan de kruiswegen worden gemaakt.

Een leuk bericht voor de penningmeester want op 4 september meldt de provisor van de St. Michiels dat de onwilligen van Zandvliet bereid zijn hun dijkgeschoot te betalen.

Pech is er dan weer aan de dijk. Door een ongeval aan de dijk [verzakking, doorbraak] moet men de sluis open laten staan en alle karren op het werk moeten van buiten [hoogland?] grond halen om dezelfde week hier nog mee klaar te komen. De aannemer heeft het voor 525 gld aangenomen.

*De plaats van de kleine sluis in de Vijdtpolder, nu de Ossendrechtse kil.
Op de achtergrond het oude havenhuis uit 1860.*

*Het laatste stuk Groentjeskreek waar de grote sluis werd geplaatst in de zeedijk
[achter de hoeve van De Jong in de Noordpolder].*

Voor het bezooden van het restant van de kruin van de dijk werd nog gekeken of men dit gaat doen met karren of vletten.

Nu de sluizen dicht kunnen, gaat men de polder verkavelen [verdelen, indelen]. De schout Lantschot zal de oudste en de best bekende lantlieden aanzoeken om palen te slaan. Deze zullen eerst geslagen worden tussen de vercijsde landen en de rest van het land die door landmeter Verburgt word verdeeld.

Omdat er een tekort is van 15.000 gld, doordat er geen geld is binnen gekomen van faillerende [niet betalende] partijen zal, men tegen een redelijke interest trachten een oplossing zoeken. Op 26 september worden de eerste biljetten om de bestedinge tot het krammen van de dijk afgegeven.

Voor het rijswerk van de bermen [zijanten van de killen] dienen gekocht te worden: thien duysent mustaert en nog *thien duijsent staken en ses of te seven duijsent geerden die men van die van Lillo opt profijtelijskste sal connen coopen.*

Ook werden hiermee de kanten van de bermsloten onder de zeedijk getuind [bekleed].

Dit jaar kon men de schenkelijsk tussen de polders van Ossendrecht en Woensdrecht nog niet op hoogte krijgen en men zal wachten tot voorjaar 1652 om te proberen die te verhogen.

Men zal ook overgaan tot vergoeding van de eigenaren van de gronden waarop de schenkeldijsk gelegd is alsmede de eigenaren aan beide zijden van de dijsk voor de dijskputten waarvan de dijsk gemaakt is. Vreemd vind ik dat de in de buurt liggende Paardenberg niet is afgegraven om grond te vletten naar de schenkeldijsk. Want uit het toch al laagliggende gebied van “de gemeeynte” grond halen, vind ik niet zo’n goed idee.

Misschien had de heer van Hoogerheide van wie de Paardenberg was geen 100% vertrouwen in de bedijking en liet hij de vluchtberg voor het vee maar onberoerd.

17 Oktober melden de dijskgraven dat zij in alle haast de keet van Corthals en Jan de Visser, die ze gekocht hebben voor 18 pond Vlaams zullen laten afbreken om er het magazijn van te

De paddenpoel van Natuurmonumenten waar vroeger hoogstwaarschijnlijk oude dijsputten of kleine welen waren van doorbraken van de oude schenkeldijsk bij Woensdrecht 1653, ten noorden van Hoogerheidse kille [Zoute weg].

maken en dat verder alle andere keten die nog aan de dijk staan zo snel mogelijk zullen opgeruimd worden.

Bij vele kleine werkjes aan sloten, bermen en dammen *sal men in alle haast doen maeken het werck wederzijdich aan de brugge van 't hoogland van Ossendrecht* en er zal zoveel rijshout of “mustaert” naar toegebracht worden als nodig is. Waar deze brug was, is gissen. Was het een brug vooraan op de Eerste Kruisweg waar later de hoeve van Denisse zou worden gebouwd, over de uitloop van de Groentjes kreek?

Of was het nog korter naar de Aanwas, waar een watervlietje overbrugd was, of misschien het Loopke?

Men gaat al aan de komende najaarsstormen denken en Lantschot gaat in Bergen op Zoom tegen *alle aenstaende perijckel coopen 300 matdelen en 1000 anckers lanck drie à vier voeten* [80 – 100 cm]. Hierbij worden voor de winter nog twee of drie bekwame mensen aangenomen om de magazijnen te bewaken en de dijk te onderhouden. Liefst personen die kunnen krammen. Voor hen zal een behoorlijk daggeld worden voorzien. Tevens zal nog opdracht worden gegeven voor het maken van 40 kruiwagens.

Bij nagekomen verzoeken voor onkosten op 9 december zien we o.a. voor Christiaan Engelenburgh: *is hem toegeleyt voer keersen* [kaarsen] *en de haver voor de peerden* 20 gld. Hoogst waarschijnlijk reed Christiaan het rijtuig voor de heren officieren vanwege de kaarsen en verteerde kosten.

Cornelis Hijgers, hellebaardier, is voor zijne “gedaene diensten en verschoten geld [gemaakte kosten]” int reysen en keeren naar den Hage en Antwerpen tot *twee reysen alleer men begonne te dijcken bij hem voor den polder gedaen toegeleyt de somme van 80 gld.*

Pieter Siermans krijgt een voorschot voor de onkosten van het naar Den Haag gaan om stro te kopen.

Wat het verwerken van stro betreft zijn er in Ossendrecht weinig notulen gemaakt. Misschien werd het gelijktijdig door de aannemers gedaan na het bedijken.

Het kramwerk, waar het stro voor nodig was, werd aan de zeezijde gedaan tussen de laagste stand [eblijn] en de hoogste vloedlijn, en de krammat kon tegen de schuine kant 1,5 tot 2 roeden hoog zijn. Het kramvolk had een gegoten ijzeren plaatje voor hun buik. Hiermede drukten ze de kramspade met een band met roggestro in het dijklichaam die met tussenruimten van 20 cm de uitgespreide strolaag vast tegen de dijk hield.

Het beste stro hiervoor was lang rogge- of tarwestro. De beste kwaliteit noemde men toen luijstro, en men betaalde hiervoor 3 – 6 gld per honderd bussel.

Het werd met scheepsvrachten aangevoerd, veel van Colijnsplaat maar ook van andere plaatsen.

Van de polder van Woensdrecht maakte ik een optelsom van ± 180.000 bussels stro voor het kramwerk. De zeedijk van Ossendrecht was een stuk langer; er moeten vrachten stro op verwerkt zijn.

Jan de Visser “aannemer van de 13de – 14de – 15de bestedinge dijk is hem voor zijne geleden schade van de hoge vloet toegeleyt een somme van 1200 gld”, wat weer bewijst dat het niet altijd van het leien dakje ging. Soms noteert de penningmeester bij een betaling de zin *aansierende de armoede* wat er op wijst dat de bedijkingskas ook leeg was.

Nu de dijk dicht is, gaan de heren Corn. Corthals en Joh. Wandelaar de schade taxeren van de plaatsen waar de vletaarde vandaan gehaald is, zowel buiten- als binnendijks.

-De schade aan het noordgors tussen Bergen op Zoom en Tholen over het uitsteken van de “cloetinge ten dienste van de dijkagie” 105 gld.

-Schade aan de grote schans van Bergen op Zoom voor “cloetinge voor de dijkagie” 72 gld.

-in ‘t schor van de heer provisor van St. Michiels tegen ‘t Noordland voor afsteken van cloetingen 140 gld.

-“in ‘t aert [aarde] halen en vletten op het land van de heer burgemeester van Buren, gelegen achter den burgel en de landen daar nevens 40 gld”.

-Alle schade gedaan op de buitendijkse gronden, “blicken”, schorren landen en gorsingen die van de heren van Bergen op Zoom en Hoogerheide zijn samen 950 gld.

-De schade binnendijs die gedaan is met het uithalen van aarde op de blicken [zandplaat], beginnende ten oosten van het herenhuis tot de scheiding van Zandvliet wat 32 gemeten groot was. De zandplaat begon bij het herenhuis waar hij 34 roeden [130 m] breed was om te eindigen met 12 roeden bij de scheiding bij Zandvliet.

De schade zal aan de beide hoofdingelanden [H.v.B., H.v. H.-O.] verrekend worden in het dijkgeschot [1/3 dijkgeschot]

-Bij ‘t oud dorp [Aanwas], beginnende tegen het hoogland ter breedte van 14 roeden, gemeten van de buitenkant van de gracht aan de weg tot in ‘t blick [plaat] ook 14 roeden breed wordt ook verrekend in 2/3 van het dijkgeschot.

-Aan weerszijde van de schenkeldijk over de lengte van de dijk gemeten tot de buitenkanten van de putten voor ieder gemet 80 gld.

Tenslotte zullen alle loying [laagten] en de slingerCADEN [kreekkruggen] worden gevuld en geslecht op kosten van de ingelanden.

Op 12 november 1651 laat de drossaard van Wouw, voor de inwoners van Ossendrecht en Woensdrecht, [ter bescherming van de nieuwe bedijking] een ordonantie opplakken die het volgende inhield:

12 november 1651, “Alsoo beducht wort, dat mits de groote sprinckvloeden dier voorhanden sijn, tegens desen winter het mocht gebeuren, dat met storm ende hooghe vloeden, de dijcken onder Woensdrecht, ende Ossendrecht somwijlen moesten pericliteren, mits daer noch weijnich persoonen hun ontrent den dijk sijn onthoudende, is goetgevonden den drossard van Wouw te ordonneren par missive, bij clockenslagh de respective onderdaenen ende inwoonderen inde voors. dorpen van Ossendrecht ende Woensdrecht te doen vergaederen, ende hun wegens haere furst. Gen. te bevelen dat sij opt minste teecken van vier, luiden van clocke oft steken vanden horen [op den hoorn blazen] hun vande dijk ter cause als boven gedaen wordende, sij schuldigh sullen sijn de persoonen, ende officieren die deselve dijcken sijn aenbevolgen, naer alle mogelijckheijt met haere behulpsaeme hant te kommen assisteren op pene [straffe] van 6 guld. verbeurende bijden onwilligen”. [Met het luiden van klokken moesten de inwoners van Ossendrecht en Woensdrecht zich direkt naar de dijk begeven. Was men niet aanwezig dan kreeg men een straf van 6 gulden].

Die winter is het goed afgelopen en we zijn inmiddels aangeland in april 1652.

De schenkeldijk komt weer aan bod bij de dijkgraven van Ossendrecht en die gaan de zeedijk van Woensdrecht nog maar eens bekijken, want vertrouwen doen ze die nog steeds niet en men zal kijken of men hem zal kunnen verhogen.

Dat de verstandhouding tussen de bedijkers van Ossendrecht en Woensdrecht niet te best was blijkt uit het volgende.

In mei 1652 doet Corn. Michiel Soetens, penningmeester van de dijkagie van Woensdrecht en pachter van de gorsingen van Woensdrecht en Ossendrecht, via notaris Stempel het verzoek om lieden die de dijken van Ossendrecht gaan versterken, te waarschuwen de daarvoor benodigde grond niet van de gorsingen te halen. Notaris Stempel stapte met dit bericht het herenhuis van de dijkagie van Ossendrecht binnen en krijgt als antwoord: dat ‘soo wanneer den voorschreven heer requirant Soetens *eenighe schade zou leiden zij hem pro interesse* [met interest] *zouden vergoeden en dat zij wel wenschten dat hij sijnen naem wat beter naquam*.

Jaren later in 1660 werd de wrijving tussen Woensdrecht en Ossendrecht nog eens bevestigd.

Want uit een getuigenverklaring van Cornelis Soetens penningmeester van Woensdrecht blijkt wanneer landmeter Anth. Verburcht van Ossendrecht de Hoogerheidse kille wilde afdammen hij daar heel veel moeite mee had omdat de materialen die hij nodig had ontbraken en Verburcht

is over sulcx bij die van Woensdrecht met veel stroo geassisteerd geweest geworden en hij vervolgt: reden van wetenschap allergeerde dat hij comp. noch wel heeft horen seggen dat het wonder was dat die van Woensdrecht stroo deden aen die van Ossendrecht”.

De zandbergen bij de Koeleweg waar ook de grond gehaald werd voor de bedijking van de polder.

Nu de polder dicht is en de sluizen werken, kan men zien waar het water moeilijk is weg te krijgen. Alle sloten zullen worden schoongemaakt om het water fatsoenlijk aan de sluizen te krijgen. Men zal de sloot aan het Maagdenbergs gors verder moeten uitdiepen.

De bermsloten onder de dijk worden ook nog uitgediept.

De dijkgraven Corthals en Annemaet zullen het bedrag vaststellen wat de Noordlandpolder van Zandvliet moet, betalen omdat de noorddijk niet meer aan open water ligt door de bedijking van Ossendrecht en er minder kans is op doorbraak en dus minder onderhoud vraagt.

We beëindigen de bedijking met het vaststellen van het dijkgeschot voor 1652 op 10 gld per gemet omdat er nog veel schulden zijn en de dijk nog veel onderhoud vraagt.

Provisieel Cohier vande Polder van Ossendrecht

De voors Polder van ossendrecht

is groot sover de Landen die
gelegen sijn onder Santvliet volgens
nevensgaonde Extract uijt het
gaerboek - - - - - 1819 gēm: 93 R

Hier van moet afgetrocken worden
voor de vorchijnde inaden volgens
medegaonde Extract uijt de Caerte
getrocken vande voors Polder de
welcke voor de kōgkinge terhooghe
inde verpondinge hebben betaelt

Inde staen in het Cohier
aan @ 1665 met van
198. noyden in de verpon-
dinge 21. gēm.
Inde staen groot 27. gēm.
Inde staen landboek fol. 28. 27.

nota.

en noch doon / groot 437 g 64 R
de Madgeon borgh groot 50 g 36 R
noch dat onder Hogerhōghes
ter hooghe betalt - - - 76 g - -

563 - 100

Rest - - 1255 gēm: 293 R

Indirijie

Der 5 pēn: van 1255 gēm: 293 R - 1255 - 19 - 0

de tiende - 1548 gē den 6 pēn - - 255 - 8

asfent. - - - 231 - 15
Calfooms - - - 26 - 5
Poulsche al hiel
asfent - - - met

258 gē

1256

5

6280

24
1548
566
257 - 13

1513. 19. 0

De verpond. der polder van 1672. 1673 & 1674 sijn ghescontrest te gelyc
de archiepiscopale dōghesteren in intwistelen vrees, by last @ 1675 R
verpond. begonnen te gelyc

Verspreiden

Deze kaart is gemaakt in opdracht van de Heer van Bergen op Zoom, die de verdeling van de landerijen in de heerlijkheid van Bergen op Zoom, die in 1654 door de Heer van Hoogerheide en de Heer van Bergen op Zoom is verdeeld, heeft laten tekenen. De kaart is gemaakt door Abraham Bollaert, die in 1654 de kaart heeft getekend. De kaart is gemaakt in opdracht van de Heer van Bergen op Zoom, die de verdeling van de landerijen in de heerlijkheid van Bergen op Zoom, die in 1654 door de Heer van Hoogerheide en de Heer van Bergen op Zoom is verdeeld, heeft laten tekenen. De kaart is gemaakt door Abraham Bollaert, die in 1654 de kaart heeft getekend.

ABRAHAM BOLLAERT

Kaart Abraham Bollaert 1654
Verdeling percelen
Rood: Heer van Hoogerheide
Geel: Heer van Bergen op Zoom

DE EXPLOITATIE VAN DE POLDER

Als we het verhaal van de bedijkingen lezen zou men denken dat het maar een gezwoeg was maar in de ogen van de 17de eeuw was het goed gegaan, ja zelfs zo goed dat de polder van Ossendrecht er een naam bij kreeg, namelijk “de Fluwelen polder” omdat alles zo gladjes verlopen was.

De hoofdingelanden willen nu geld terug zien voor de vele onkosten die ze gemaakt hebben en staan te springen om de zaak in cultuur te brengen.

Op 25 februari 1652 worden in totaal 25 ploegen met paarden aangetrokken om de polder te ploegen. De namen zijn

Huybrecht Lauwreijssen met 4 ploegen

Willem Geerinck met 4 ploegen

Geraert Cornelissen van Standaardbuiten met 2 ploegen

Jan Mateeuwsen uit Gastel met 2 ploegen

Louwis Brantwijck uit Berendrecht met 3 ploegen

Adriaan Cornelissen van Tilburg uit de buurt van Zevenbergen met 2 ploegen

Lenart Abrahams uit Cadzand met 4 ploegen

Reynier Jansen met 3 ploegen en

Jan Jansen van Loenhout uit Halsteren met 1 ploeg.

De prijs van het ploegen is 3 gld 10 stuiver per gemet op de schorren en 3 gld voor de blicken [zandplaten].

Voor de markiezin zouden 800 gemet geploegd worden, alles inbegrepen [bermen, wegen, sloten, krekken]. Ook “de gemeijnte” van Woensdrecht op kosten van de markiezin.

De gorsingen moesten drie keer geploegd worden. De eerste keer omtrent half april. De tweede keer half mei waarna de gronden moesten worden teer lincken, schudden, kruiselings geslecht, eventueel gemold [egaliseren met molbord]. De derde keer ploegen voor St. Jacobus [13 juli] in akkertjes van 6 roeden breed. Hierop wordt dan rondzaad [koolzaad] gezaaid.

De zandplaten dienden twee keer geploegd te worden: half april en omtrent 1 mei.

Daarna slechten en eggen; daarna haver zaaien en de ingeslechte haver na opkomst, wanneer hij 14 dagen groen is, inzaaien met klaverzaad. De ploegers mogen op 33 gemet 3 gemet gorsingen laten staan als voedsel voor de paarden, de rest moeten ze zelf kopen.

Voor onderdak en nachtverblijf moeten de ploegers zelf zorg dragen.

Er wordt nog onderstreept dat de weiden in de omgeving van Ossendrecht bekend staan als zeer goed en zeer begeerd.

Klaas Bastiaansen, baas van de ploegers en bezig op “de Gemeijnte” ten zuiden van de schenkeldijk die de heer van Hoogerheide verpachtte alsof het zijn grond was aan Willem Crols, zat de ploegers dwars op het gebied ten noorden van de Hoogerheidse kille waar zij hun paarden lieten grazen. Want ook Crols had hier zijn paarden en beesten grazen. De vorster van Woensdrecht gebood Crols zijn beesten hier weg te halen en de ploegers met rust te laten. Ook zou hij de heer van Hoogerheide mededelen dat hij benoorden de Hoogerheidse kille niet mocht vertoeven. Als hij zijn beesten niet weghaalde, zouden ze worden geschut [in beslag genomen] in Woensdrecht.

Het liep dus weer niet tussen die van Woensdrecht en Ossendrecht.

Bovengenoemde Claas Bastiaansen werd opzichter van de polder voor 300 gld per jaar plus een “roosennobel” [fooi] als het volgend jaar zou lukken om het gewas gezakt en gescheept te krijgen, men zei er wel bij, als het zou lukken.

Of er in 1653 al produkten van het land zijn afgehaald, heb ik niet kunnen vinden.

Claas Bastiaansen, heeft misschien geprobeerd om wat koolzaad of haver te winnen maar van opbrengsten zie ik niets.

Wel werd er aan de polder nog gewerkt. De vercijsde maden aan de zuidkant bij Calfven worden op die plaats gescheiden van het akkerland door een sloot van 8 voeten.

*Ploegende boer op pas ingedijkte
grond met drie-span.
19^e eeuw schilderij.*

Paulus de Schipper moet zo snel en zoveel mogelijk mutsaard, geerden en staken zien te kopen om de zijkanten van de kleine sluis en het Engels gat te verstevigen en de brug van de Tweede Kruisweg over de watervliet nazien, evenals de andere bruggen.

Maar ondanks alle voorzorgen breekt 's avonds 11 november 1653, op de feestdag van St. Maarten, de zeedijk van de polder van Woensdrecht door.

Het water dat de polder van Woensdrecht overstroomt doet alle moeite die de Ossendrechtaren zich getroost hadden om de schenkeldijk te leggen teniet.

De schenkeldijk is niet hoog en sterk genoeg en breekt ook door waardoor het water vrij in de polder van Ossendrecht stroomt.

De kosten komen weer voor de polder van Ossendrecht....

In het voorjaar van 1654 worden de gaten gedicht en de schenkeldijk verzwaaard.

Na deze onderbreking komt in 1654 de bedrijvigheid in de polder echt op gang.

Nadag de grenzen van de St. Michiels en Calfven waren vastgesteld had Abraham Bollaert met behulp van landmeters de verkaveling gemaakt voor de beide hoofdingelanden, de heren van Bergen op Zoom en Hoogerheide.

Om het zo eerlijk mogelijk te doen, werden de percelen om en om afgemeten en verdeeld. In het westelijk deel kreeg de heer van Bergen op Zoom twee kavels naast elkaar met daartussen de Eerste Kruisweg. Bij de knik in de Tweede Kruisweg kreeg de heer van Hoogerheide twee kavels naast elkaar.

De beide heren hadden 1255 gemeten 237 R. Bergs gemeten [Rijnlands] te verdelen.

Dan was er nog 437 gemet vercijsde maden waarvan 76 gem. onder Hoogerheide-Woensdrecht.

De Maagdenbergse gronden 50 gemet 36 R. En in Zandvliet de St. Michielsabdij 300 gemet.

De 110 gemet van de Heer van Calfven zie ik niet genoemd maar kunnen ingedeeld zijn bij de maden.

We volgen nu wat de markiezin met haar goed gaat doen.

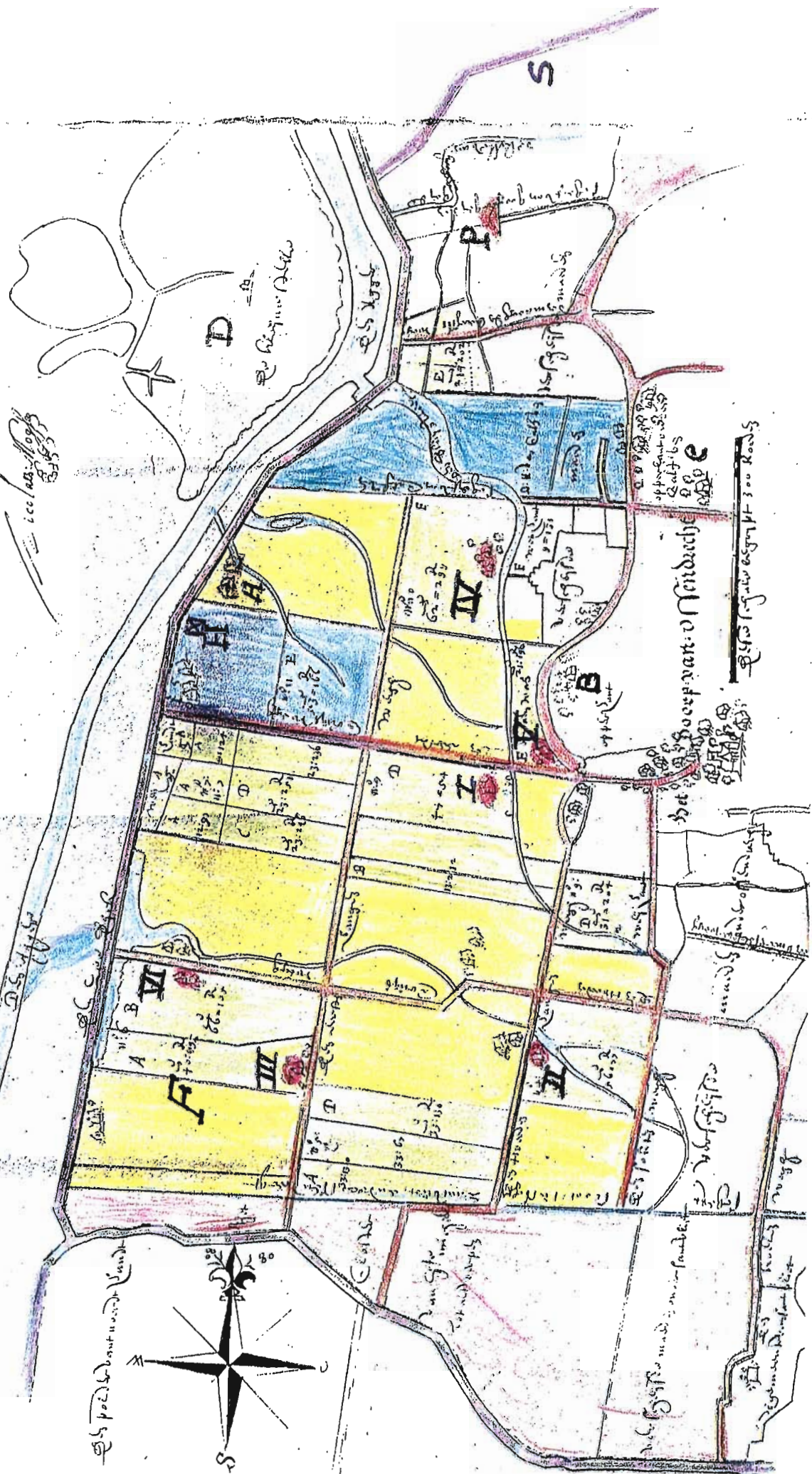
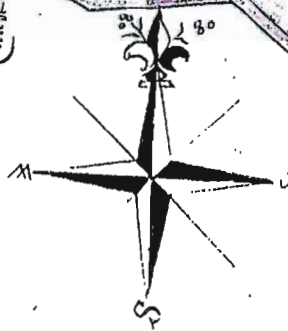
In 1654 hield ze 163 gemet in eigen beheer die in verschillende "wensels" [gedeelte van een kavel] lagen.

Op de kavel vooraan links in de Eerste Kruisweg net over de Groentjeskreek zal ze een boerderij laten bouwen die ze zelf gaat uitbaten, samen met het gezin van de weduwe Tanneke Denisse die met haar zoon Jochum de bedrijfsleiding op zich neemt. Jochum Denisse zal met zijn broers alle voorkomende landbouwwerkzaamheden uitvoeren.

verc. maden

Handwritten signature: *Handwritten signature*

A. பி.கெ.ம.வ. : சீர்த. சீ.கெ.வ. - 129 : 249 : சீர்த.கெ.வ. - 120 : 172
 B. பி.கெ.வ. : சீர்த. சீ.கெ.வ. - 54 : 161 : சீர்த.கெ.வ. - 90 : 33
 C. சீ.கெ.வ. : சீர்த. சீ.கெ.வ. - 118 : 10 : சீர்த.கெ.வ. - 113 : 90
 D. சீ.கெ.வ. : சீர்த. சீ.கெ.வ. - 134 : 29 : சீர்த.கெ.வ. - 131 : 33
 E. சீ.கெ.வ. : சீர்த. சீ.கெ.வ. - 134 : 29 : சீர்த.கெ.வ. - 120 : 200
 F. சீ.கெ.வ. : சீர்த. சீ.கெ.வ. - 134 : 29 : சீர்த.கெ.வ. - 2 : 130
 $\frac{129}{249} = 129$

A. Hoeve W. Crols	1. Hoeve Denisse
B. Berghoeve	2. Hoeve Mateeuwsen
C. Hoeve Calfven	3. Hoeve Pieter Vinck
D. Scheijhoek of Kl. Stelle	4. Hoeve Bastiaanssen
E. Slikken van Hoogerwerf	5. Hoeve Diercxen
H. Herenhuis	6. Hoeve Roecken
P. Paardenberg	
F. Percelen Papenhoek	
S. Schenkeldijk	

De 1^e pachthoeve komt op de kavel ten oosten van de Tweede Lange weg net over de watervliet [Stoutjesdijk]. De grootte is 84 gemet verdeeld over wensels van kavels uit de buurt. De pachter wordt Jan Mateeuwsen, hoogstwaarschijnlijk de oud-ploeger van de polder, afkomstig van Gastel.

De pacht werd dan aangegaan voor 14 jaar die men wederzijds na 7 jaar kon beëindigen. Dat gold voor alle pachtboerderijen. De pacht bestond toen uit viertellen graan per gemet. Een viertel tarwe was 88,5 liter en voor haver 105,6 liter [BoZ viertel].

Ook gerst werd er gezaaid. De pacht in viertellen graan werd vastgesteld naar de kwaliteit van de grond en kon van _ viertel tot 4 viertel per gemet zijn.

Jan Mateeuwsen zou in 1654 voor zijn grond 100 viertel tarwe 120 viertel gerst en 120 viertel haver moeten leveren.

Maar Jan kon niets leveren. In de rekeningen van de rentmeester van de heer van Bergen zien we staan: geen leveranties; vanwege de naweeën van de doorbraak van 11 november 1653 is de grond nog te nat en te ziltig [zout]. Met deze leveranties bedoelde men dus alleen de pacht in natura [graan].

De reden dat er in natura pacht betaald moest worden, kon zijn dat de pachtboeren gewoon geen geld hadden om deze stap [gok] te wagen en alleen maar pacht in de vorm van graan wilden betalen als de grond in het beginstadium wat opbracht. Was er geen oogst dan was dat risico voor de markiezin.

De 2^e pachter kwam te zitten net ten noorden van de Eerst Langeweg op de 2^e kavel vanaf de grens met Zandvliet. Pieter Vinck werd hier de pachter van 59 gemet grond. De boerderij zal ook hier gebouwd worden.

De 3^e pachter komt in de natte kavel tegen Calfven ten zuiden van de Eerste Langeweg. Claas Bastiaensen, de oud-opzichter van de ploegers en later polderopzichter, gaat hier op 72 gemet zijn geluk beproeven. Ook voor hem werd hier een boerderij gebouwd. Dat de grond niet veel zaaks is blijkt uit de pacht prijs die maar 5 kop [1 kop = 4,7 liter voor 's-Hertogenbosch] per gemet is, alleen voor haver en gerst.

De boerderij van de 4^e pachter Adriaen Dierxen komt vooraan rechts op den Aanwas te staan, ten westen van de weg naar Hoogerheide [nu boerderij van Meir]. Samen met nog wat grond op de kavel rechts van de Eerste Kruisweg over de Eerste Langeweg heeft hij 52 gemet.

5^e Pachter Steven Roecken gaat achter tegen de zeedijk wonen. Op het andere wensel van de kavel waar vooraan Pieter Vinck was gaan wonen. Ook voor Roecken, die ook wel Stevens wordt genoemd, zal een boerderij worden gebouwd vlakbij de schipperskil.

Tenslotte pachter 6, Jacob Paulsen, de schipper uit de polder die achteraan de Maagdenbergse weg op 32 gemet letterlijk en figuurlijk zijn hoofd boven water probeert te houden.

Voor Jacob, die ook grond zal pachten van de heer van Hoogerheide werd geen boerderij gebouwd. Later zullen we toch zien dat hij hier bij de Groentjeskreek een huisje had, want schipper zijn was toch Jacobs hoofdberoep.

Dat waren de pachters van de markiezin die rond 1654 in de polder woonden. Ook zullen kavels grond verpacht worden aan boeren van het hoogland.

Evenals de markiezin liet de heer van Hoogerheide een aantal boerderijen bouwen voor de pachters van zijn gedeelte van de gronden in de polder.

Buiten dat Willem Crols op de boerderij op de “groene kavel” tegen de zeedijk kwam, weet ik niet op welke boerderijen de pachters van de heer van Hoogerheide kwamen.

Een aantal namen van pachters zijn er wel o.a. de bovengenoemde Willem Crols, Anth. van Katten, Jacob Walen, Jan van Meteren, Jan Vergouwen Jan Dielissen Kaedijck, Piere Abels en Johan van Elsakker.

Of al dat boeren de markiezin te veel geld gekost heeft weet ik niet, maar al snel zal ze de grote kavel van 96 gemet achteraan, aan de noordzijde van de Eerste Kruisweg verkopen aan een driemanschap: Johan Cocx en de twee Bergse raadsheren Justus Turcq en Pieter Ingeraij.

Dit zijn mensen met geld, betalen kontant en laten op deze kavel ook een boerderij bouwen.

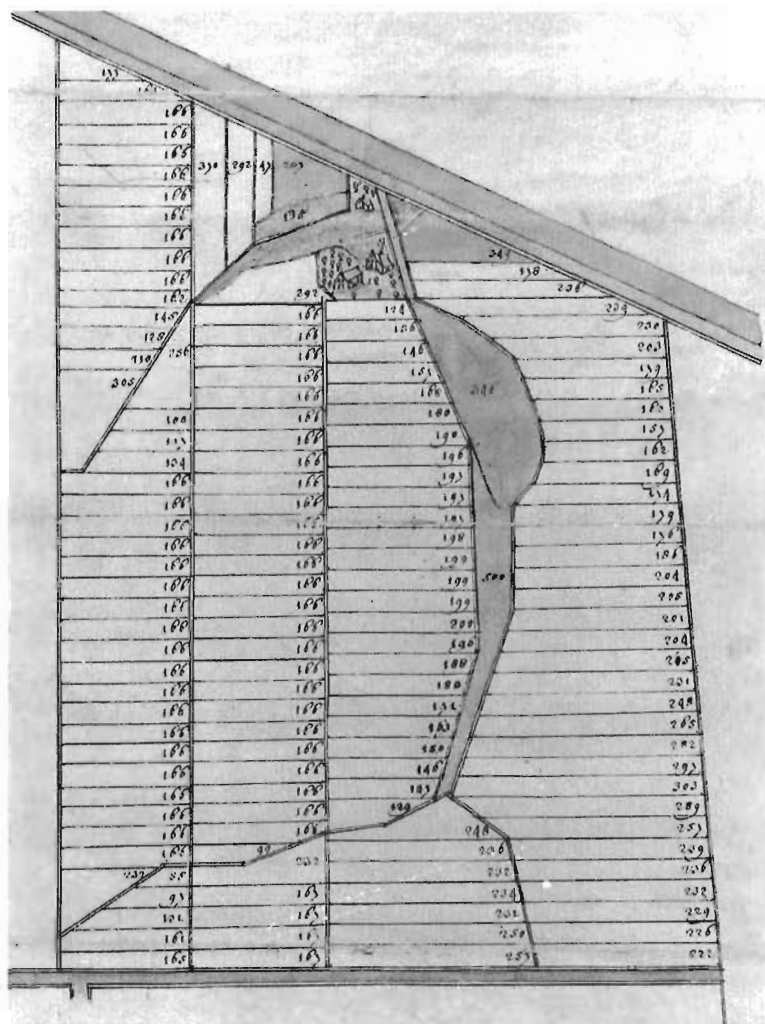
Dit jaar 1654 werden 2 schuren aanbesteed: bij Jan Mateeuwsen, een schuur van 4 gebinten voor 1000 gld. en bij Vinck een schuur van 3 gebinten voor 800 gld. Allebij zonder dak.

Claas Bastiaensen gaat bij de rietdekkers van Lillo en Ossendrecht luisteren of ze de schuren willen dekken. In Holland wordt naar de prijs van riet geluisterd.

Jacob Paulsen de schipper uit de Maagdenberg voert 330.000 steen aan ten dienste van de markiezin voor de bouw van de boerderijen. Maar hij vervoert ook graan per boot naar Bergen op Zoom en moet geld [tol] betalen voor het doorvaren van de Kille [buiten- of binnendijks?].

In 1655 ontvangen de strodekkers Joost Cornelissen uit Wouw en Sijbert Bremdonck uit Ossendrecht voor werk aan huizen en schuren 120 gld.

Anthonij Huijbrechts en Gielis Adriaensen uit Bergen op Zoom dekken de schuur van Claas Bastiaensen voor 80 gld. Ze krijgen voorlopig maar 40 gld., want het moet beter gebeuren.

De groene kavel ± 90 gemet met vele krek.

Eign. Maria Hack. Vr.v.Oss. Boven tegen de zeedijk de hoeve van Willem Crols.

De familie Denisse met Jochum voorop heeft het druk in de polder. Er moeten nog sloten gegraven worden en er worden spades gekocht en door Jochum afgerekend voor 18 stuiver het stuk.

Jan Diercxen en Jan Cornelissen uit de potterij (?) graven twee sloten op de hoeve van de markiezin voor 3 stuiver de roede.

Na 1655 zien we toch het landbouwwerk ook op gang komen.

Aan drie wiedsters werd door Jochum 9 gld. 4 st. uitbetaald.

Het tiendegraan [soort belasting in natura] van percelen, eigendom van de heer van Bergen [markiezin], werden door de pachters bij Jochum Denisse in de schuur gebracht om gedorst te worden.

Er wordt nog 61 gld. uitbetaald aan de vrouw van Picolomini voor tarwe snijden [was zij misschien een krooi bazin].

Diercxen en Cornelissen uit de potterij pikken 7 gemet graan à 25 stuiver per gemet.

En in de winter van 1655 wordt door Jan Willem Blosaert, Jan Diercxen en Jacob Adriaensen 125 viertel tarwe à 6 stuiver de viert. en 140 viert. gerst en haver à 3 stuiver de viertel gedorst. De jongere broer van Joachum, Jan Denisse, dorst ook 14 viertel tarwe à 6 stuiver. Tenslotte Jan Cornelissen nog 59 viertel tarwe en Pieter Vinck de boer uit de Papenhoek, de toekomstige schoonvader van Margaretha Denisse, dorst 68 viertel tarwe en 34 viertel wintergerst en dan is het klaar met dorsen in de schuur van de markiezin, want de Groentjeskreek loopt over en er komt water in de schuur.

Al deze viertellen graan was betaal-graen voor de pachters.

Daarbij hebben de pachtboeren nog graan in de schuren voor zichzelf, anders is de opbrengst maar karig. De markiezin had ruim 600 gemet grond in de polder en om dit lonend te maken moet er heel wat meer vanaf komen.

Twee jaar later, 22 mei 1657, zullen de hoofdingelanden van Ossendrecht in Den Haag nog eens voor een periode van 8 jaar vrijstelling krijgen van rijksbelasting van de polder, opvolgend op de 7 jaar die ze voordien al hadden.

Het argument was dat ze, buiten de grote onkosten van de schenkeldijk na 11 november 1653, nog geen schoof graan geprofitteerd hadden sinds 1651. Nou dat was dan ook weer overdreven.

Op 25 april van dit jaar volgt er een plakaat van de heren van Bergen op Zoom en Hoogerheide waarop staat te lezen dat iedereen wordt gestraft die zich op de dijkagie of bermen of wegen van Ossendrecht begeeft om *enigh gars* [gras] *te commen stelen uijtplucken ofte af te snijden* [3 gld. per overtreding]. Voor het brengen van *bestialen* [beesten] op dezelfde plaatsen *van elleck peert, koey ofte runt* gelijke boete. De schade aan de grond, de taxatie en de wetskosten zullen worden verhaald op de veroorzakers.

Als het officieel gemeld werd mocht het wel. Want Jan Huijbrechtsen en Claas Jansen, die op het opperland wonen, verklaren op verzoek van Willem Boon die pachter is van hoornbeesten en besayde landen in de polder, hun koeijen bij Boon van april tot september te laten weiden. Schipper-boer Jacob Paulsen van de Maagdenberse gronden zit met schulden voor de polder en dreigt failliet te gaan. Gelukkig wil Martinus van Lanschot, oud-schout van Halsteren, wel borg staan voor Jacob en zo kan hij dan met het vervoeren *van granen en consumtien uyt de selve polder* en het aanbrengen van materialen die de polder nodig zou hebben zijn schuld proberen te verkleinen.

Op de boerderij van de markiezin is het dit jaar een drukte van belang voor de familie Denisse.

De oudste dochter van Tanneke Denisse, Margaretha, trouwt dit jaar met Pieter Cornelis Vinck. De zoon van de boer uit de Papenhoek.

In 't voorjaar werd er door acht wiedsters in 89 gemet tegen 8 stuiver per dag gewied in het zomergoed en nog eens 21 dagen in het wintergoed ook tegen 8 stuiver per dag.

De uitbetalingen geschieden door Jochum Denisse.

Dan in de zomer 12 gemet tarwe gepikt door Corn. Adriaenssen en 2 gemet erwten pikken, allemaal voor 30 stuiver per gemet. En de twee meisjes die nog 2 gemet wintergerst snijden krijgen 54 stuiver voor dit oogstwerk.

Bij al dit oogstwerk wordt op last van de rentmeester van de markiezin een halve ton bier [1 ton = 165,5 liter] in de polder afgeleverd door brouwer Maes uit Huijbergen. Zodat ze goed hun best zouden doen om de oogst binnen te krijgen, werd er bij verteld.

Ook al het tiendgraan van het hoogland werd door het bedrijf waarvoor buiten Jochum zijn broers Dingeman en Cornelis tot St. Andries [8 september] zijn dan aangenomen voor ieder 13 gld. per maand en voor een jongen die 14 dagen de kar heeft gedreven voor 6 stuiver per dag.

En waar gewerkt wordt gaat wel eens wat kapot en Willem van Aartssen smid op het “out dorp” ontvangt dat jaar 32 gld. voor smeedwerk.

De rekening van 200 pond klaverzaad, tegen 3 stuiver en 2 oort, dat in de polder dit jaar is opgezaaid, moet ook nog betaald worden aan Dilles Verheijden uit Roosendaal.

Jochum betaalt aan 12 dorsers die op ‘t saetsprey van de vloer [dorsen met de vlegel] hebben gewerkt met nog 6 inleggers. De dorsers ontvangen 1 gld per dag, de inleggers 13 stuiver per dag, verschil moet er zijn.

Moeder Tanneke ontvangt van de twee opgroeiende zonen Dingeman en Cornelis ook een leuk centje, want ze hebben flink staan dorsen. 40 viertel tiendegerst en 65 viertel tiendetarwe. Daarbij nog 120 viertel zomergerst en 50 viertel tarwe. Voor tarwe dorsen 6 stuiver en gerst 3 stuiver de viertel.

De tiendgranen waren dus geen pachtgranen maar het was 1/10 of anders van de opbrengsten van de oogsten of vee van boeren die in het gebied van de heer hun bedrijf hadden. Het was een soort belasting die de heer nodig had voor functioneren op gebied van rechtspraak enz. Het tiendrecht zou ontstaan zijn uit een oud geestelijk recht van de kloostergemeenschappen die de vroegste bedijkingen van 1200 – 1400 deden om van de pachters van deze gronden het tiend deel op te eisen van de opbrengsten.

Wat buiten de elfde schoof van graan ook het elfde lam kon zijn. Maar ook tienden van hoornvee, bijen, meekrap enz. De kloostergemeenschappen richtten hier toen de grote tiendschuren op, die men in Vlaanderen nog sporadisch aantreft en waarin de produkten werden bewaard.

Het was geen heerlijk recht, ook particulieren konden hier aanspraak op maken maar moesten dan natuurlijk wel grootgrondbezitter zijn. Meestal kwam het toch bij de heren of kloosters terecht. Later zou het niet meer in natura worden uitbetaald maar in geld.

Toch was het voor de rentmeester van de heer een hele rompslomp om de tienden binnen te krijgen. Hij moest erop toezien dat de heer niet bedonderd werd enz. En bij misoogsten viel er niet veel te halen.

Om van dit alles verschoond te blijven werden door de rentmeester in opdracht van de heer de tienden verpacht. Voor de tiendpachter was het een gok wat het op kon brengen, of de boeren de zaak niet bedotten of soms niet in staat waren om de pachter te betalen.

We zullen laten zien dat in de herberg “de Ketel” op den Aanwas de inschrijving is voor de tiendpachten van de heer van Bergen op Zoom. Het is te begrijpen dat de hoogste inschrijver de gok krijgt toegewezen om winst te behalen uit de tienden.

In 1657 doet de heer van Hoogerheide [Hack] moeilijk over de verdeling van de tienden onder beide heren. Met opnoeming van alle kavels die beiden in bezit hebben, gaat hij verder *opdat ick souden mogen weten waert dat met de voorschreven tienden en goederen eerlijck is gedaen geweest en wat oncosten dat daer jaerlijcks sijn aangedaen ende wat vruchten datter affgecomen en waer die vruchten sijn gebleven.*

Zo gaat Peter Hack verder, en eist nog 3766 gld. te ontvangen van de oogsten van 1653 t/m 1657, alsmede de opbrengst van de 14 gemet 25 roede neerlands van kavel nr.6 [zuid-west Papenhoek] die zijn afgegraven voor de kerk van Ossendrecht. Als het niet goed komt dan dreigt hij met een proces.

35.

Pachters in Ossendrecht.

Memorie van getuendepacten 6 Jz
Ossendrecht 1658. op rundernis van grunnen
pact, volgens accord met gij gemacht
op aggraviatie van die vander Lade

Steven Louck is gerst	75. viertels
Is haver	70.
Terwe	10.

Jan Louck is haver	60. viertels
Is gerst	40.
Terwe	26.

Pieter Vinck is gerst	60. viertels
Is haver	20.
Terwe	20.

Claas Bastiaansen	6. Terwe
-------------------	----------

Arianz sal betale is haver — 80. viertels
ofte bij faul was die sal zijn seguen gislot te
duwreftig vint gedorend vordig. Gesien ter
Camere ende alsoo gearresteert en geaprobeert
3° Octob. 1658.

De leveringen van graan in viertellen gedaan als pacht door de boer. In 1657 leveren Steven Roucken, Jan Mateeuwsen, Pieter Vinck en Claas Bastiaansen gerst, haver en tarwe.

De meest gedorste granen werden per schip afgevoerd naar Holland [Dordrecht]. Soms ging een gedeelte naar het hof in Bergen op Zoom. Zo zien we Jan Mateeuwsen zijn pachtgranen leveren op het Markiezenhof die door de concierge Piero Baratta werden aangenomen.

In 1657 stoot de markiezin de grote kavel, achteraan ten zuiden van de Eerste Kruisweg, af uit het eigen bedrijf en het wordt door andere boeren gepacht. Het zelf boeren door het Hof zal ook wel geen gouden bergen hebben opgeleverd.

Dat een markiezin ook wel eens even een te kort aan kontanten heeft blijkt, want om een achterstand van 8000 gld. aan dijkgeschotten in de polder van Ossendrecht aan te zuiveren werd dit bedrag geleend.

Eind 1657 vraagt de markiezin aan de officieren [polderbestuur] om de ordonnantie en instructie voor de polder vast te stellen.

De volgende punten worden geregeld:

- De dijkgraaf zal te allen tijde wanneer hij het nodig acht de ingelanden [gezworenen] bij elkaar roepen om het land te bekijken en een omgang te doen.

- De jaarvergadering met betaling van de rekening gebeurt op de derde maandag na Pasen.

Enige dagen daarvoor zal door de dijkgraaf de dijken en werken worden gevisiteerd en verslag gedaan.

- Elk jaar zullen de dijkgraaf, gezworenen en penningmeester een omgang doen over dijken, sluizen en hoofden, maar ook wanneer men denkt dat het nodig is bv. bij werken aan de dijk. Ook om het veeck [aangespoelde rietresten] van de dijk te doen en nevens dan de gaten in de kruin dicht te maken. In het begin van mei op coste van de polder dat iedere keer een daalder [1,50 gld.] oplevert in plaats van de teeringe [consumptie's in de herberg].

- De dijkgraaf en gezworenen zullen te allen tijde bij visitaties en bestedingen de penningmeester kunnen oproepen en deze, aan zijn eed gehouden, zal komen om de zaak te bekijken en boek te houden.

- Iedereen die grond van de dijk, voordijken of bermen weghaalt zal een straf krijgen van 12 gld. met als verplichting de putten terug dicht maken.

De overtreder zal ook twee schat [zilveren munt] moeten betalen aan de dijkgraaf, waarvan 1/3 deel gaat naar de heer, 1/3 naar de dijkgraaf, 1/3 naar de aanbrengrer.

- Maar wie echt veel schade aan de polder toebrengt, zoals *dijken omgraven of te deursteeke ofte sluyse open sette ende sloten dichtstoppen waerdeur 't gemeyne lant in schade en perrijckel comme*, zal iedere keer 60 realen [gouden zilveren munten] betalen die verdeeld werden als boven.

- De vissers, schippers, veerlieden of andere personen die hun boten korter bij de dijk hebben liggen dan 2 roede [8 m], of palen slaan in de dijk voor aan te leggen iedere keer 20 stuivers en de verplichting om de "zaak" te repareren. De boete wordt half om half gedeeld door het polderbestuur en de aanbrengrer.

- De wegen en watergangen zullen tweemaal per jaar gecontroleerd worden bij voorgaande publicatie van de kerkgeboden [van de preekstoel of kerkdeur]. Voor watergangen eind mei en eind september en voor de wegen acht dagen voor St. Jan en acht dagen voor de bamis [herfst].

Iedere gebruiker die zijn sloot of weg niet onderhoudt, kan de eerste keer een boete verwachten van 4 stuiver en de tweede keer 10 stuiver en bovendien 2 schat voor de dijkgraaf.

- Het polderbestuur [gezworenen] kan ook onverwachts zonder bericht van de preekstoel visiteren. De zaken betreffende wegen en waterwegen: degenen die de zaak niet schoon hebben kunnen ter plaatse de boete betalen aan de opzichter. Voor elke grondnam in de sloot 30 stuiver en zijn er gronddammen gelegd in de hoofdsloten dan komt men voor de rechter.

- Niemand zal op eigen houtje dammen leggen over wateringen, sluisvlieden, dijkdilven, wegdilven *voor sijne deure oft sijne lant om daer dagelijks over te gaen*, elke overtreding kost 3 gld.

En moet men er toch over dan zal men op zijn minst daarvoor moeten maken ene “heule” [buis] van 4 voeten breed en 3 voeten hoog. Alles goedgekeurd door de dijkgraaf.

-Als iemand zijn grond verkoopt of vertiert [opleeft, beleend] moet de verkoper of vertierder de grootte van de landen melden bij de penningmeester om in het schotboek over te brengen. Gebeurt dit niet dan hangt er een straf van 100 gld. boven je hoofd..

-Als de dijkgraaf en gezworenen hun omgang in de polder over dijken, sluizen, dijkbermen, wegen en watergangen doen, kunnen de besluiten die ze gezamenlijk nemen gelijk uitgevoerd worden. Tegen deze beslissingen kan, wanneer ze het dijkagerecht niet schaden, alleen bij het leenhof in Bergen op Zoom in beroep gegaan worden.

-De penningmeester moet op advies van de dijkgraaf zorgen dat er genoeg voorraad is van rijshout, gaarden staken, horden sparren en sleggen [houten hamers] op verschillende plaatsen bij de dijk voor tijden in nood.

-Een van de gezworenen zal bij hem thuis wat rijshout van de polder opslaan en als deze in gebreke blijft, moet er een vertrouwd persoon, die onder ede staat, hem kunnen vervangen; hij zal hiervoor een daggeld krijgen van 8 stuiver.

-Iemand die van de dijk stro, riet, ruigte, kruiwagens, planken, sparren, rijshout of ijzerwerk wegneemt zal 20 gld. boete moeten betalen, te verdelen in drieën als boven.

-Wanneer de hoofdingelanden of andere ingelanden hun dijkgeschotten niet op tijd betalen, volgt eerst een vriendelijke aanmaning door de penningmeester. Daarna publiekelijk aan de kerk, zal de dijkgraaf de grond publiekelijk doen verkopen om zo de verachterde geschotten te kunnen innen, of de wanbetaler moest beloven de schuld binnen een maand te zullen aflossen.

-Degene die de dijkgraaf, gezworene, penningmeester, vorster of iemand die in opdracht van de dijkgraaf werkt, “versmadelijck” toespreekt [uitscheldt] binnen of buiten de vierschaar [rechtsgebied] over zaken wat de dijkagie betreft, zal gestraft worden met 12 gld., de ene helft voor de heer de ander voor de dijkgraaf. En worden er arbeiders aangenomen die bij eerdere aannemingen *buyten ‘t werck gesmeten oft gedreijcht wierden het ware met woorden ofte met fegte* deze persoon zal direct van het werk verwijderd worden.

-Niemand zal moghen leggen *enighe vischcorven ofte fuycken* in sluizen, sluisvlieten, banwateringen of dijksloten. Iedere keer zullen de fuiken verbeurd verklaard worden en daarboven nog drie Caroli guldens boete; de ene helft voor de dijkgraaf en de andere helft voor de opzichter.

-Omdat er dagelijks schade wordt aangebracht door schapen, paarden, koeien en varkens die aan de dijk lopen is geordonneerd dat niemand zijn bestialen [beesten] aan de dijken zal mogen laten lopen, behalve die de plaats gehuurd hebben met een boete van 6 gld. en van de ongeringde varkens, bij nacht gevonden dubbel. Samen te delen door dijkgraaf en opzichter.

-Iedereen zal gehouden wezen de stekelen [onkruid] op de gepachte dijk, landen en wegen bij de grond tweemaal per jaar af te maaien. Eerste keer voor St. Jansmisse [29 juni] en de tweede keer voor St. Lambrechtsdag in september. Op straffe van 2 gld. en bovendien twee schat [zilveren munt] voor de dijkgraaf.

-Niemand zal schapen in de polder mogen drijven dan op zijn eigen land en de schaepers [schaapwachters] moeten ervoor zorgen dat de schapen niet in andermans weide of land lopen op straffe van 6 stuivers voor ieder schaap dat op een andermans land bevonden werd en ‘s nachts dubbel.

-Niemand zal zijn beesten mogen stouwen over de dijk naar de gepachte percelen en weiden, maar zal ze over de binnenberm moeten stouwen. De straf 12 stuivers en verbeurdverklaring van ieder beest dat daar op gevonden werden. En voor de tweede maal de straf dubbel.

Aldus gedaan Bergen op Zoom, den 9 october 1658

Dat het niet alleen maar werken is in de polder zien we de 27^e juli van 1658 toen Jochum Denisse ± 31 jaar oud trouwde met Maria Claessen uit Woensdrecht. Zo zien we dat het ook wel eens goed kan gaan tussen die van Ossendrecht en Woensdrecht.

Er worden erg veel pachtvruchten geleverd op het Hof te Bergen op Zoom, maar toch staan de pachters nog veel pachtgraan achter en dat zou komen door de misoogsten en vanwege de ziltigheid van de grond en men zal nog geduld moeten hebben en maar hopen totdat God nog beter wasdom [opbrengst] zal geven. Lezen we in de marge van de rekeningen van de rentmeester dat Claas Bastiaenssen tegen Calfven weer geen leveringen van pacht heeft gedaan.

De oud-opzichter heeft het in de buurt van de Groentjeskreek niet gemakkelijk op de natte grond.

De rentmeester zal binnenkort gaan beslissen wat ze met Bastiaenssen gaan doen.

We zien dat Jan Mateeuwsen dit jaar nog een stuk dijk huurt voor 30 gld. en Jochum Denisse laat 7 gemet hooigras maaien voor 2 gld. per gemet dat hij op het hof in Bergen op Zoom levert voor de paarden.

In 1659 wordt het penningmeesterschap van Sr. Jacob van der Creke overgenomen door de oud-schout van Halsteren Martinus van Lantschot.

Bij zijn afscheid kijkt van der Creke nog eens terug op de negen jaar dat hij penningmeester was van de dijkagie van de polder van Ossendrecht en met alle lof voor de mensen uit zijn omgeving uit de bedijkingstijd eindigt hij: *gelijck mede waarachtich is dat de selve polder met soo goede orde is bedijckt geworden dat hij ten opsien van die van Lillo ende Woensdrecht bij ieder wierde gequalifiseert voor den "fluwelen polder"*.

In 1659 brengt brouwer Maas van Huybergen nog een ton bier [165 liter] voor 6 gld. en nog een tonneke van 3 gld. Voor bij het dorsen van 't sayt [koolzaad] en het schaapscheren.

Een blijde gebeurtenis op de hoeve van Denisse. De vrouw van Jochum, Maria, krijgt een zoon die op 3 mei in Zandvliet wordt gedoopt. Zijn naam is Dionisius.

Jochum weet nu waar hij voor moet werken en de markiezin heeft wel in de gaten dat ze van zelf boeren ook niet rijker zal worden. Voor 1650 waren de graanprijzen vanwege de tachtig jarige oorlog zeer hoog geweest. Ze had samen met de heer van Hoogerheide gedacht dat als ze het neerland van Ossendrecht opnieuw zou bedijken er goud geld verdiend zou worden in de nieuwe polder, maar het was anders gelopen. In 1657 hadden ze van de Raad van State nog 8 jaar vrijstelling gehad van belasting omdat er nog geen schoof graan uit de polder gekomen zou zijn, zo hadden ze zelf verteld. Zo gek was het nou ook weer niet, maar zelf boeren en zeker nu de graanprijzen aan het zakken waren, nee dat zag ze niet meer zitten. De eerste 7 jaren waren voorbij van het pachtcontract, de pachtboeren moesten de pacht maar in geld gaan betalen, want pachtgraan op 't Hof krijgen was niet gemakkelijk. De boeren klaagden maar dat ze niets konden winnen op de ziltige grond, misschien verkochten ze het wel zwart.

De markiezin zou met de rentmeester wel een pachtprijs per gemet afspreken; dan was het gemakkelijker de pacht binnen te krijgen dan met de granen.

En haar eigen bedrijf [tiend-boerderij] in de polder, die moesten Tanneke en haar zoon Jochum, die inmiddels getrouwd was, ook maar gaan pachten.

Dus Jochum Denisse wordt van bedrijfsleider nu pachtboer, samen met zijn moeder op de hoeve van de markiezin.

De markiezin zette hoog in met 10 gld. per gemet voor de boeren in de polder.

De Putoorkreek richting weel [doorbraak] met op de achtergrond de boerderij van Van Meir in de Zuidpolder.

De Groentjeskreek met op de achtergrond Calfven op Brabantse wal. Links achter de loop zijn de verhogingen van de haagkaden nog zichtbaar.

Tanneke en Jochum gingen hier niet mee akkoord en dat was maar goed ook want in 1659 was er weer een misoogt in de polder.

Het werd 8 gld. en minder per gemet, maar in de volgende jaren zal blijken dat dit nog te hoog gegrepen is en overal ziet men pacht achterstanden.

Ja en bij boer Claas Bastiaenssen is het helemaal mis. Claas staat ver achter met de pacht en de markiezin laat de graanvrachten, die nog in de schuur zitten in arrest nemen om te laten dorsen en dan maar kijken of hiermee de pachtachterstand van Claas voldaan kan worden. De 100 gemet aan de zeedijk ten zuiden van de Eerste Kruisweg verpacht de markiezin aan Adriaan Piere Abels en Johan van Elsakker, boeren uit de polder [misschien pachters van de hoeve's van de Heer van Hoogerheide].

In dit jaar is er nog een uitje voor de boeren uit de polder, want op de hoeve van Jochum Denisse wordt een koopdag gehouden van de gereedschappen en beesten die voordien bezit waren van de markiezin. De opbrengst is 369 gld.

Het is voor Tanneke en Jochum maar te hopen geweest dat de andere boeren hun hand niet te veel opstaken. Anders moesten ze een hele nieuwe inspan kopen om zelf pachtboer te worden en ze hadden het al niet zo gemakkelijk met de nieuwe pacht prijzen.

Jochum dorst voor het laatst zaad van de markiezin dat in de hoeve gewassen [gegroeid] is 100 viertel waar hij 100 gld. voor ontvangt.

Dat Jochum er zin in heeft blijkt wel als hij in Zandvliet een molbaert [molbord] koopt voor 21 gld. waarmee hij zijn grond vlak zal leggen.

De markiezin gaat haar tienden van de polder proberen te verpachten in de herberg van Brechts die hiervoor 10 gld. ontvangt voor de verteringen ten koste van de markiezin.

De dijkgraven zijn er ook en stellen gelijk het voetgetaar van het dijkgeschot vast.

Bij het vaststellen van de nieuwe pachtcontracten in 1660 zien we dat Claas Bastiaanssen de sikkel in 't dak steekt en stopt met schuld. Doms Adriaenssen die vorig jaar voor hem als borg 80 viert. haver als pacht had betaald, neemt de boerderij met de 71 gemet over.

De pacht wordt voor de slechte grond 5 gld. en 10 stuiver per gemet.

Adriaen Dirksen op de Aanwas, die ook ver achter is met de pacht en vorig jaar Dilles Willemsen als borg had opgevoerd, laat het voor 1660 maar gelijk overnemen door Dilles.

Ook geen te beste grond 5 gld. 15 stuiver per gemet.

De markiezin streek nog wel eens over haar hart bij pacht achterstand van de boeren.

Maria Hack de vrouw van Johan van Aerssen als heer van Hoogerheide was niet zo gemakkelijk als er pacht achterstand was.

In het begin van 1660 haalde ze vergezeld van hellebaardiers de beesten uit de stal van pachter Willem Crols, die op de boerderij woonde tegen de zeedijk in de groene kavel.

Een natte kavel met nog grote krekken erin.

Dat er nog vriendschap in de polder was blijkt uit het volgende:

Een aantal andere pachters uit de polder komt op voor Willem Crols door een document vast te laten leggen bij notaris Rinckhuijsen, waaruit hun verontwaardiging blijkt over de handelswijze van Maria Hack als vrouwe van Hoogerheide en Half-Ossendrecht.

Het gaat als volgt:

Op heden deze 7^e dag van de maand januari zijn voor mij verschenen Claas Bastiaensen uit Ossendrecht oud 44 jaren, Adriaan Diercxen out omtrent 40 jaren, Jan Dielissen out omtrent 39 jaren en Jochum Denisse out omtrent 40 jaren en Aart Anthonissen van Kat out 24 jaren.

Alle inwoners van de polder van Ossendrecht en de naaste geburen van Guiliam [Willem] Crols, pachter van de hoeve van Maria Hack vrouwe van Hoogerheide in de polder van Ossendrecht. En bovengenoemde heren verklaren onder eede zonder enige bijbedoeling of voordeel er uit te halen, maar alleen om het recht te doen zegevieren, dat Crols alle grond van de hoeve *bequaam heeft gemaect ende heeft besaeijt met 39 gemeten vruchten als tarwe, gerst en saet ende dat Crol sijne landen in pacht altijd zeer goed gebaent en gecultiveert*

heeft. Dat hebben de burenen, omdat zij daar dagelijks langs kwamen, gezien. En tevens gezien dat hij zijn landen heeft *gecart, gemolt, gegript en gesloot*. Jan Dielissen van Cadijk zegt dat hij heeft gehoord en gezien dat kavel 11 genaamd de groene kavel helemaal vervalst was [slecht geworden]. Omdat ten tijde dat de vrouwe van Hoogerheide zelf boerde *en nooit met de spaij* [schop] *aansteken wierde om het water af te laten* [nooit gootjes maakte om het water af te laten]. En dat Claas Bastiaensen en Jan Dielissen van Cadijk tegen *malcander seyden* dat de boer die op die hoeve zou komen, de groene kavel genaamd, zich soude beclagen vermits deze hoeve vervalst en verdroncken van water was. En samen verklaren zij dat de vrouwe van Hoogerheide nooit gecart en gemolt heeft en toen zij ze bezaaid had, ze onder water kwamen. Ja als wanneer enige kavels in de polder onder water kwamen de groene kavel in geen 4 jaar vruchten van het land kwamen. En zij verklaren tevens *dat Crols heeft verloren op de selve hoeve 5 peerden en een vercken en een koijs* [stal] *tot groot nadeel van Crols*. En tevens dat Maria Hack de gewoonte had al een jaar lang Crols van de hoeve te jagen en Crols ondanks alles alle andere landen van de hoeve “bequaam” heeft gemaakt om van het voorjaar te bezaaien met vruchten *maar hij wierde so geperst van de Vrouwe om sijne pacht op te brengen datter qualeijk eenighe lust meer soude connen bij blijven*.

Sluitende hiermede henne verclaringen alles
sonder arglist
Actum Ossendrecht

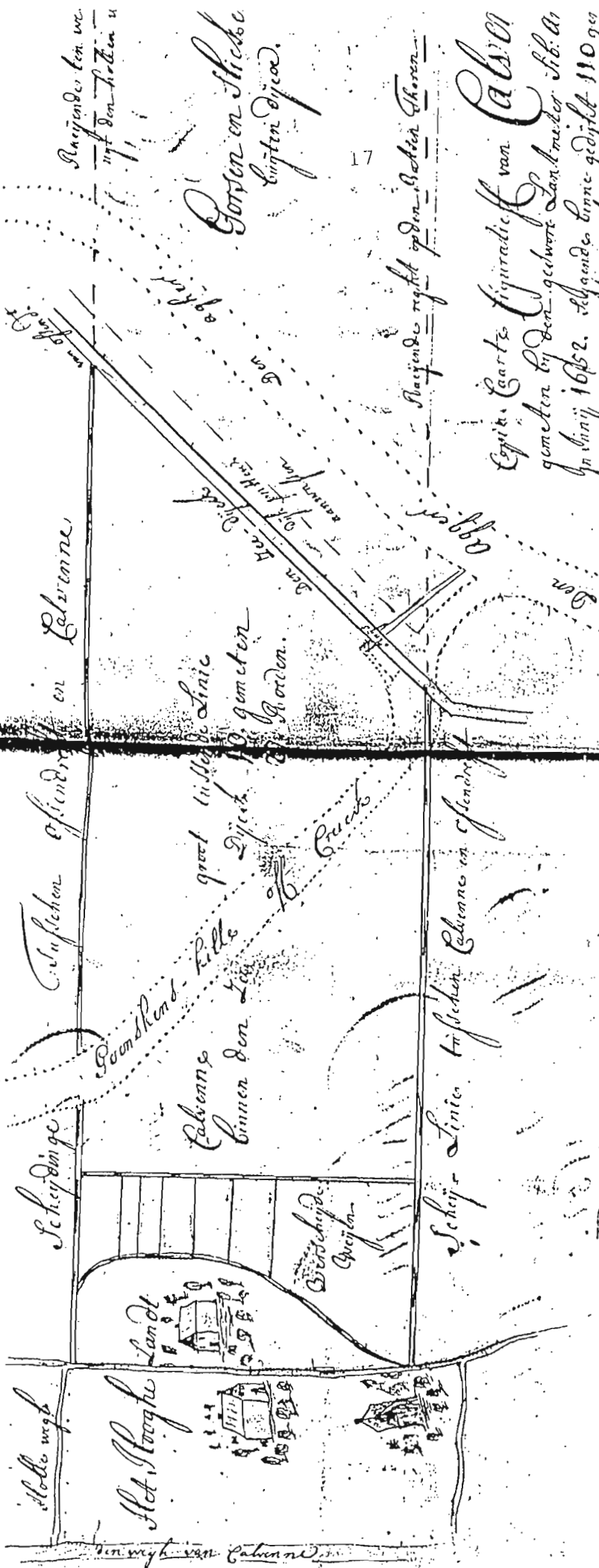
Dat Maria Hack door deze akte zich niet liet afschrikken, blijkt uit het volgende. Zij moet een koopdag gehouden hebben om het graan dat nog in de schuur was te verkopen en omdat er misschien geen tegenbieders waren heeft ze het zelf gekocht. Maar het ophalen ging niet zo gemakkelijk. Want op 23 maart 1660 roept ze Pieter Pietersen Rams vorster [wethouder] van de Heerlijkheid Ossendrecht ± 76 jaren oud en Anthonie Drossert

± 20 jaar oud de koetsier van de vorster, als getuigen op dat op “Woensdagh lestleden de vrouwe is geweest in de schure op den hoeve “den groene kavel” om stroo voor Crols zijn beesten dewelke de vrouwe in arrest hadde [in beslag genomen]”. Het stroo en kaf had zij gekocht bij de verkopeningen in de schuur van Crols. Maar toen de vrouwe op het erf kwam vergezeld met de vorster en koetsier kwam de zoon van Willem Crols naar voren en schreeuwde de vrouwe toe waar zij de durf vandaan haalde om hier te komen.

Hier antwoordde de vrouwe: Icke alsoo ‘t stro en kaf besproocken om voor de beesten gebruikt te werden, maar omdat er zeer weinig stroo in de schuur zat, vroeg de vrouwe waer ‘t stroo ghebleven was oft sijt vercocht hadde, waarop de zoon van Crols de vrouwe seer onbeleefdelyck beantwoorde, segghende ghij liegt, ghij hoer, ghij vercken en dit tot verscheidene malen toe zeggende met een impertinent woord: *Ick smijt u stracx ter schueren uyt*. [Ben wel nieuwsgierig wat dat impertinente woord was in de 17^e eeuw. E.J.]

Een half jaar voordien had buiten Crols ook Jacob Walen en Anthonie Aartssen van Ratten, allen boeren uit de polder van Ossendrecht, enige soldaten opgeroepen om die te laten getuigen dat de vrouwe Maria Hack met behulp van soldaten en deurwaarders *alle de granen die sij op de solders ende in de spijkers* [opslag plaatsen] *van de boerderijen bevonden, gebracht hebben in de huijsinghe van de vrouwe* [Hoog Hoef] *die zij in de polder hebben uytgenomen eenige viertellen gerst die gebleven sijn op den solder van Anthonij van Katten, ter oorsaecke dat op den solder van de camer van bovengenoemde vrouwe geen plaats meer was*.

De deur werd nadien door de deurwaarders verzegeld en men is met dit alles tot drie uur de 29^e juli 1659 bezig geweest, aldus de verklaring van de soldaten. Het oproepen van de soldaten door de boeren moet wel de reden gehad hebben dat ze de vrouw niet vertrouwden, en ze later opnieuw pachtgraan zou eisen.

Calvenne.

Nagende ten we
nagende ten we

Gorsen en Sliche
Luyten dyck.

17

Nagende nagt op den Baten Thoren

Egine Gaarte figuratieff van Calven
gemen by den gewone Landmeter Sib. An
in lijn 1662. sel genden binn gedijkt 110 ges
17 Thoren. schortte. Bliche en felle, gedan
nagelmaet, met de Marquisaats Land roede
waar van het vingerling is bevindende onder
Hout Boord Thore, sinds deses tijde oft
daar van ingetree in in Meest 1724. by
gewone Landt, ter plaatman.

Boven: Het woonhuis van de heerlijkheid Calfven uit de 18^e eeuw, oostelijk herbouwd tot tegen de Trambaan.

Onder: De Berghoeve, Hoog Hoef genoemd in de 17^e eeuw, zonder bijgebouwen, met uitzicht over de polder van Ossendrecht. De plattegrond is nog hetzelfde als in de 17^e eeuw. Van deze plaats regeerde Maria Hack met haar man Johan van Aarssen streng over haar pachters.

Links: kaart van de heerlijkheid Calfven, totale grootte 110 gemet 217 roede [markiezaats gemeten] 1652. De bebouwing van de hoeve lag toen oost en west tegen de weg van Calfven.

Of het nu sluwheid was van Maria Hack, maar op 26 juni 1661 stuurt ze een brief naar notaris G. Stempel waarin ze zich beklagt over Martinus van Lantschot. Toen penningmeester van de polder van Ossendrecht, maar vroeger de rentmeester van haar vader Pieter Hack en tot 1660 ook haar rentmeester. Van Lantschot zou zijn plicht verzuimd hebben om van de pachters Jacob Walen en Anthonij van Katten, daarbij nog de schipper Jacob Pauwelssen de pachten en tienden over 1659-1660 aan haar af te dragen, ondanks dat hij aan de andere erfgenamen per brief had gemeld dat dit wel gebeurd was. Maar deze verklaring was *valsche ende onwaerachtig*.

En Maria Hack zegt nog maar eens dat ze over de jaren 1659-1660 *geen gheldt noch graenen* van Jacob Walen en Anthony Katten heeft ontvangen.

Omdat bovengenoemde boeren zeggen dat ze van Lantschot wel betaald hebben, eist Maria Hack vergoeding van Van Lantschot van alle kosten, schade ende interesten die zij vrouwe in 't sterfshuis van wijlen de heer president Jacob van Aerssen [het afhandelen van de erfenis bij de dood van haar schoonvader] te kort kwam *door nonchelanche, onachtsaamheid ende versuijmenisse van van Lantschot, begeerende dat hij de twee verschenen* [verlopen] *pachten sal innen uiijt de voorschreven vruchten in 't verleden jaar vercocht en tevens het hooy op de weijde bij Jacob Pauwelssen gepacht, te doen besetten ende arresteren* [beslag leggen] *den grondt ende verlopenen pachtpenningen daar aen verhaelen naer behoren*.

Je moet toch maar durven een jaar van tevoren met behulp van soldaten de boerderijen leeg halen en later de pacht nog een keer opeisen van de rentmeester. Of probeerde Van Lantschot misschien de pachten zelf in eigen zak te steken? [E.J.]

Nu met vrouwe Hack was het niet gemakkelijk kersen eten. Ook dit jaar laat ze de schout en secretaris van Ossendrecht Cristiaan Ingelbergh in arrest stellen omdat hij in de jaren 1654 t/m 1657 als burgemeester van Hoogerheide vier jaar lang de administratie van de goederen van de heer van Hoogerheide heeft gedaan, vermeld in de vier dorpsboeken. Daaruit blijkt dat hij nog 414 gld. moet afdragen van rekeningen van ontvangen pachten en tienden enz.

Het lijkt wel of de heren er plezier in hadden om te procederen en daarmee elkaar het leven zuur te maken.

Laat ons dan maar terugkeren naar de boer want die ploegde voort.

Tanneke en Jochum Denisse staan nog achter met de pacht en de rentmeester dringt aan op betaling.

Jochum werd opnieuw vader, het tweede kind Maria wordt op 19 februari 1661 te Zandvliet gedoopt.

Domos Adriaenssen, de nieuwe boer tegen Calfven, moet het eerste jaar geen pacht betalen, want de grond is zo nat dat er niet gezaaid kon worden.

Buitendijks slaat de vorster van Ossendrecht Cornelus Crols, op verzoek van de heer Anthony van Bandous, Kapitein en Commandant op 't fort Hoogerwerf, dat zekere *materialen aangekomen sijnde uiijt het schip van Jacob Pauwels*. Commandeur Bandous had deze materialen namens de Zeeuwse overheid aangeslagen op de dijk van Ossendrecht en daarna gevoerd met de wagen en de kar naar "de vogelkoije" op de hoeve van de penningmeester Soetens gelegen onder Woensdrecht. Had Jacob, de boer en schipper uit de maagdenberg, aan de dijk willen lossen om zo de sluis- en kiltaxen te ontlopen? [E.J.]

Als het de boeren in de polder niet goed gaat, krijgen de heren grondbezitters de weerslag. Bij de moeder van Maria Hack, Judith Pierlinx de weduwe van Peter Hack, die ook nog veel bezittingen in de polder heeft, worden wegens achterstallige betalingen van dijkgeschotten percelen weiden *in de ringhe van de dijkagie van Ossendrecht* executair verkocht.

Maria Hack liet bij haar pachters de schuren leeghalen wanneer ze niet betaalden. De pachters van de heer van Bergen [Markiezin] pakken dat anders aan.

Adriaan Diercxen, die in de polder woont tegen de Aanwas aan, en nog met een grote pachtachterstand zit, laat zonder boe of bah de zaak in de steek.

Want op 27 mei 1661 verklaren Andries Jansen ±34 jaar, Dilles Willemssen, wethouder 32 jaar en Tonis Adriaansen 25 jaar als naaste geburen, op verzoek van Jacob Wael, Willem Crols en Anthony Aartssen van Katten, dat Adriaen Diercxen mede landman en pachter van de hoeve en kavel 11 van mevrouw de markiezin te Bergen op Zoom gelegen in de polder van Ossendrecht *is vertrocken, rustelijk ende vredelijk met al sijne haeve ende vee, hujsraet, bougereetschap. Dat bij claren lichten heldere dage sonder dat er eenighe turbatie gespreken over eenighe achterstallige pachtpenningen ende renten van Mevrouw de Markiezinne daer over aengedaen is.*

Dus Arjaan is met stille trom vertrokken de markiezin met de schulden achterlatend. [E.J.] Bovengenoemde Dillis Willemssen neemt de zaak over, hij stond toch al borg voor Diercxen, en is gelijk het land gaan cultiveren.

Begin februari 1662 moet ook rietdekker Jacob van Dale uit Bergen op Zoom komen, want de schuren hebben veel geleden van de grote storm

Voor Tanneke en Jochum Dennise blijft het vechten om de eindjes aan elkaar te knopen.

In 1663 vragen zij de markiezin een jaar kwijtschelding over hun pachtgelden omdat zij door storm en hagel veel schade hebben geleden en hierdoor veel misgewassen hadden.

Op advies van de rentmeester strijkt de markiezin over haar hart en ze krijgen een jaar kwijtschelding onder voorwaarden *dat zij luijden alle resterende achterstallige pachten promptelick sullen voldoen.* Ondertekent Elizabeth Princesse zu Zollern douarrière.

In 1663 horen we ook wat van de bezittingen van het klooster van Huijbergen die in de Souteweg in Ossendrecht en in de Maagdenberg nogal wat vercijsde maden in bezit hadden. Een tiental pachters die inwoners van Huybergen zijn worden door Cornelus Crols, vorster van Ossendrecht, in opdracht van de magistraat van Ossendrecht gemaand hun achterstallige dorpslasten en ook van verpondigen als andersints te betalen over de landen zij onder de dijkagie van Ossendrecht hebben. Anders zullen de percelen publiek op 14 december 1663 verkocht worden. Na bezoek van de notaris aan Crols krijgen de Huybergenaren nog 8 dagen bedenktijd om te betalen.

In 1665 komt er verandering op de hoeve Denisse. Op 3 maart sterft Tanneke Denisse / Jansen. Haar part gaat over aan Jan haar tweede zoon, die oud genoeg is om voor zichzelf te beginnen.

De tienden betalen of ontvangen dat blijft altijd een probleem.

Jacob Anthonissen burgemeester van Ossendrecht ±50 jaar, Cornelus Rochus de Sout 43 jaar, Joris Adriaensen 48 jaar en Claes Jansen Daelmans 35 jaar, alle inwoners van Ossendrecht verklaren op verzoek van die van Woensdrecht, hunne naburen, dat ze in Calfven dat ook onder het dijkagie hoort nooit tienden zowel van de opper- en neerlanden hebben betaald. En dat zouden de Woensdrechtaren dan ook niet willen.

Onze schipper Jacob Pauwelsen blijft altijd voor nieuws zorgen. Of zijn proces te hoog is geweest voor zijn materialen, die in beslag genomen waren bij de zeedijk, Jacob is met de noorderzon vertrokken naar 't fort Liefkenshoek. Maar evenals het met boeren schipperen bij de Groentjeskreek in Ossendrecht niet goed ging, zit hij in Liefkenshoek weer in de schulden. En een zekere Sr. Philips Cornelisen Berendans, koopman te Bergen op Zoom is de schuldeiser.

Maar Pauwelssen heeft nog 125 gld. te goed van Dillis Willemsen landman in de polder van Ossendrecht [Aanwas] *over de coop van seecker huysken in de polder van Ossendrecht ende gelegen aan 's lands shuyse bij de Groentjes kille.* [kreek]

Koopman Berendans zal die 125 gld. van commandeur Ockerssen van 't fort Liefkenshoek ontvangen nadat Dilles Willemsen hem betaald heeft. Hieruit blijkt dat de boer en schipper Jacob Pauwelssen die in 1652 neerstreek bij de Groentjeskreek in de Maagdenberg, daar voor zichzelf een huisje heeft neergezet.

Voor hem was het belangrijk dat hij als schipper vlakbij de grote sluis ook zijn woonst had. Na veel wateroverlast en pacht achterstanden krijgen de polder bewoners met iets nieuws te maken, namelijk plunderende soldaten.

De bisschop van Munster die een leger had gevormd deed in Oost-Nederland uitvallen op Nederlands grondgebied. Nu zaten er op 't fort Zandvliet [Oostenrijks Brabant] muitende soldaten [misschien nog een overblijfsel uit de tachtigjarige oorlog] die de bisschop van Munster gezind waren en de grens van de generaliteitslanden overschreden en zo in de polder van Ossendrecht gingen roven.

Zo gebeurde dat in de nacht van 9 januari 1666 bij Jan Mateeuwsen [Stoutjesdijk] *ses peerden door de gepretendeerde Munsterssche volken uyt sijne stal in de nacht omtrent tusschen 10 en 11 uyren sijn genomen en weggevoert met gewelt sijnde gehayr merckt als volgt:*

te weten een bleek bruin blespeerd ruim seven jaer.

een swart bruin ruijn peerdt met druipende bles acht jaar

een bleek bruin merry peerdt met druipende bles oock acht jaar

alle drie geteeckent met het merck van Ossendrecht

item swert merry peerdt met witte kolle ses jaar

nog een swert merry peerdt met een doncke kolle ses jaar

en tenslotte nog een doncker bruin ruijn peerdt oud, aftands met een ooghe.

Ze waren met 40 soldaten geweest en buiten de meegenomen paarden hadden ze *sijne ganse familie in sijne kelder opgesloten ende van buijten toegenagelt ende alle goederen wech genomen.*

Een aantal landlieden die hier van getuijgt zijn lange tijdt gebueren gehweest van Mateeuwsen en hebben de voornoemde peerden op zijne werff dick en menichmael gesien, ende over sulxse volcomen kenissee van saeken hebben.

Voor Jan Mateeuwsen inmiddels wethouder te Ossendrecht zal dit niet de laatste keer zijn want een paar weken later op de eerste februari *wesende maendach 't savonds omtrent 8 à 9 uuyre sijn de Munster soldaten sijne huijse ingevallen ende schuerre opengebroken ende seecker peert dat Mateeuwsen had geleend van Cornelis Rockussen wechgenomen.*

Jan Mateeuwsen moet toen zo bang geworden zijn dat hij samen met veel anderen uit de Zuid-Westhoek vluchtte binnen de veilige stadsmuren van Bergen op Zoom.

Daar aangekomen, legden ze een verklaring af dat de wegen en de herbergen *teenemael onveilig sijn* waardoor de meeste lieden "so gereformeerde als papisten" vluchtten binnen Bergen op Zoom.

*De peilmeester of peiler
die met de peilstok vaststelde
hoeveel wijn of bier uit het
vat getapt is.*

*Let op de verhoudingsgewijs
grote ton ± 165 liter.*

Tek.: Bonaventura Petri [1614-1652]

In deze jaren waart ook de pest rond in de polders ten noorden van Antwerpen. Of Maria Claassen de vrouw van Jochum Denisse hier slachtoffer van geworden is weet ik niet maar Jochum, weduwnaar, trouwt voor de 2^e keer met Cornelia de Nijs uit Zandvliet. Het eerste kind uit dit huwelijk Guiliemus werd op 10 januari 1668 te Zandvliet gedoopt maar werd hooguit 7 jaar. Er zullen er nog 8 volgen die allen weer in Huijbergen gedoopt worden. Op 't oud dorp [Aanwas] zien we voor de eerste keer op 27 april 1667 de herberg "de Ketel" genoemd worden van herbergier Mathijs Jansen, wanneer Jacob Reijgersman, pachter van de bier- en wijntienden van de heer van Bergen op Zoom, de vaten komt peilen wat er nog in 't vat zit. Dit om de belasting vast te stellen. De controles keren met de regelmaat terug en in 1669 gebeurde dit bij Thomas Beukelaer, jonker Brecht, Pieter Aernouts, Pieter Rams op de Oostheide, bij Mathijs Jansen Vroomen in "de Ketel" en bij Jan Stuijk. We zullen de herberg "de Ketel" op den Aanwas tot 1690 volgen, die voor de mensen uit de polder altijd een begrip geweest moet zijn. In mei 1670 wordt een akte opgemaakt waaruit blijkt dat na de dood van Sara Empsen, weduwe van wijlen Pieter Augustein Noydens, in zijn leven brouwer in de brouwerij "den

Hotel "De Ketel," Station Stoomtram, J. Philips.

"De Ketel" omstreeks 1900.

brouwsketel" binnen Bergen op Zoom sprake is van *een seeckere huysinge ende dartig roeden erve* gestaen en gelegen op 't oude dorp alhier genaamd "de gecroonde brouwketel" [dan de plaatsbepaling waarvan west en noord 's Herenstrate is, wat erop wijst dat "de Ketel" nog op dezelfde plaats staat] geweest zijnde van Mathijs Jansen Vroomen die getrouwd is met de weduwe van Andries Jansen, timmerman, ende onbelast is buiten de jaarlijkse erfpacht aan de heer van Calfven waar de grond van is.

De erfgenamen van Sara Empsen weduwe van P. Augstein Noijdens verklaren "de gecroonde brouwketel" in 1667 gekocht te hebben van Mathijs Jansen die dit huis zelf door zijn huwelijk met de weduwe van Andries Jansen in bezit had gekregen. Andries Jansen had in 1659 dit huis [latere "de Ketel"] in onderpand gesteld voor de schepen van de heerlijkheid Ossendrecht wegens schulden.

Tussen 1659 en 1667 moet de uitbating van "de gecroonde brouwketel" zijn ontstaan. Het is wel aannemelijk dat het rond 1666-1667 moet geweest zijn omdat we ze dan voor het eerst bij de peilingen van de bier- en wijnmaten tegenkomen.

Boerenherberg: Adriaan van Ostade 1661.

In 1671 zien we “de Ketel” getaxeerd op de somme van 700 gld. en *alsoe deselve huijsinge tot noch toe niet is verhuert soo conne geen huerpenningen gebracht werden*. Misschien een gevolg van de Munster soldaten, maar in 1673 wordt er weer 34 gld. huur ontvangen en is de zaak weer open.

Of toen de ongetrouwde dochter van Aug. Noydens zelf getapt heeft dat is een vraag. Ze was in 1690 wel eigenares want in 1690 besluit juffrouw Johanna Noydens, ongehuwde meerderjarige dochter van Sara Augustein Noyden, geassisteerd door haar voogd Pieter Meeussen “de huysinge en erve” genaamd de Ketel” aan de meest biedende te verkopen en wie wordt de koper: Tanneke Marinissen de weduwe van Mathijs Jansen de oud-herbergier van rond 1667. Tanneken heeft misschien heimwee gehad naar het geroezemoes in de herberg of zat ze er in 1690 beter voor dan in 1670. Vele pintjes of potjes zullen op deze plaats gepakt zijn door de boeren uit de polder van Ossendrecht tot op de dag van vandaag toe, misschien kan men de Calfvense kreek er wel mee vullen.

In 1669 blijkt de dijk toch altijd nog een zorgenkind. Overal worden landen uitgedolven om de dijken te verhogen.

De ondergronden waar de zeedijk op lag was op vele plaatsen turfachtig en kon de zware zeedijk niet goed dragen. Door inklinking van de ondergrond zakte de dijk steeds.

Hoe nu het lage land ten westen van Calfven er uit zag laat ons de volgende verklaring zien die op verzoek van de heer van Calfven wordt gedaan door Pieter Petersen Rams herbergier en oud vorster en van Ossendrecht meer dan tachtig jaar oud en Clare Jans Reijgers de vrouw van Willem Crols omtrent 50 jaar dat zij expresselijk gegaan zijn op 't gescheyt [de grens] van de Heerlijkheid van Calfven en Ossendrecht en het leegh [laag] ingaande hebben zij een sloot bezichtigd die ligt tussen de weiden van het hoge land naar beneden dalende met de gebaende landen [akkerland] van Calfven, en nu blijkt dat wat vroeger goede weiden waren, *nu beseth met lissen, rieth en vuyligheit vermits den swaren grond en slijck, ende beesten daer tot den buijck toe moeten gaen eerse op sekere gorseke genaemd "het klein schorrecken" achter aende de voornoemde slijcken gelegen connen commen.*

De bovenstaande getuigen wisten te vertellen dat de beesten daar voordien over een zekere dam gestouwd werden die er nu niet meer is. [De vrouwe van Hoogerheide zal die laten weghalen voor betere ontwatering van haar gronden. E.J.].

Een van de ondertekenaars is Nicolas Moyses, schoolmeester te Ossendrecht, die ook polderkaarten tekende.

In 1669 is er nogal wat verandering van pachters op de boerderijen. De 14 jarige pachtovereenkomsten zijn in 1668 afgelopen en wat oudere boeren stoppen ermee.

Rochus Stevens [zoon van Steven Roecken?] neemt de boerderij over van Pieter Vincken.

Cornelus Adriaensen neemt de boerderij over van zijn vader Doms Adriaensen.

Tomas Adriaensen [de andere zoon van Doms?] gaat naar de boerderij van Jan Mateeuwsen.

Hieruit blijkt wat de ene boer niet lukt, de andere wel klaar speelt.

Bij Claes Bastiaensen wou het niet lukken op de hoeve op de slechte grond tegen Calfvenne.

De familie Adriaensen heeft het altijd volgehouden en zoon Tomas start weer op de hoeve van Jan Mateeuwsen.

Of Jan Matheeuwsen bang is geworden van de Munsterse volken is niet te zeggen, of was het de pacht die hij niet meer kon opbrengen, zeker na de diefstal van zijn 6 paarden en goederen. Na de vlucht naar Bergen op Zoom zien we hem in 1670 terug op 't oud dorp [Aanwas] in het huis ten zuiden van "de Ketel" waar hij is ingetrokken bij Huybrecht de wagenmaker!

Hij zal toch niet zonder de polder gekund hebben.

De markiezin streek over haar hart en schold hem zijn pachtachterstand kwijt.

Wat levering van landbouwvruchten dit jaar betreft zien we dat er buiten de granen en erwten, boter aan het hof in Bergen op Zoom geleverd werd door Jochum Denisse. Hij levert 76 maten [ponden van 469,4 gram] boter waar hij 18 gld. 3 stv. voor ontvangt, dat is ongeveer 5 stuiver per pond.

In de bannis van 1669 worden de totale pacht prijzen, wat de pachters moeten gaan betalen, bekend gemaakt en we zien de rentmeester eindigen met: maer vermits de slechte geldingen [graanprijzen] en de onregeltheden van de oorloge, heeft de rentmeester daardoor de pacht nog niet kunnen vaststellen maar zal later proberen de pachten te verlagen.

In 1672 was de republiek Nederland in oorlog met Frankrijk, daarbij kwam nog de dood van de markiezin van Bergen op Zoom op 29 november 1671.

Dit alles gaf weer een tijd van onzekerheid in de polder.

De dochter van de markiezin was getrouwd met Frederik Maurits de la Tour d'Auvergne, veldheer in dienst van de koning van Frankrijk. Daardoor wordt het Markiezaat geconfiscieerd [in beslag genomen]. Gedeputeerden van de Raad van State namen het in september van dat jaar "in saisement" [in beslag] en schonken het voor de tijd van oorlog aan de Prins van

Oranje. Tot de vrede van Nijmegen in 1679 wanneer het weer in het bezit komt van de markies.

De raadsleden Ingeray en Van Lamsweerde gaan gewoon door met hun administratie, waardoor we kunnen zien wat er allemaal reilt en zeilt in de polder van Ossendrecht.

Maria Hack de vrouwe van Hoogerheide gaat de kavel grond no 10 verkopen. 1^e kavel noord naast de Eerste Kruisweg, 78 gemet groot. *Soo wijde als zaaylandt, mette huijsinge ende schuere daerop staende.* Dit zal ze doen in Bergen op Zoom in de herberg “den Nachtegael” van Jorien de Grauw tijdens vier zitdagen met telkens 8 dagen ertussen, zoals bovendien *noch bij den belleman alhier sulcx allomme was omgebelt ende geproclameert* dit alles 26 november 1672.

Op de kaart van Nicolas Moyses uit 1667 zien we de boerderij op kavel 10 van de heer van Hoogerheide niet staan, dus die zal wel later gebouwd zijn.

In dit jaar zien we ook inkwartiering van Franse soldaten op de boerderijen.

Bij het opmaken van de pachtkontrakten zien we dat de hoeve van Pieter Pieters Vincken, hoeve “de Papenhoek” genoemd wordt en de Eerste Kruisweg ook wel Dorpsweg.

Jan Guilliams, Aart van Cattum en Jan Stuijck zijn ook pachters van percelen grond in de polder van Ossendrecht, maar dan van Maria Hack de vrouwe van Hoogerheide.

Maria Hack heeft dan wel een boerderij van 78 gemet verkocht, maar in februari 1673 krijgt zij een aanmaning van de penningmeester M. v. Landschot van de polder van Ossendrecht, dat zij tesamen van 250 gemet [een aantal kavels] nog achterstallige dijkgeschotten moet betalen en tevens nog de dijkgeschotten van de 43 gemet onder Hoogerheide [ten noorden van de Maagdenberg] die zij voor 20.000 gld. heeft verkocht.

In de jaren 1673 en 1674 zijn de pachten door de boeren niet gemakkelijk op te brengen.

De graanprijzen zijn nog verder verslechterd.

Want we lezen in 1674 over de jaarrekeningen 1672, 1673 dat van de pachten *afgetrocken sou, de schaden die de respectieve pachters onder sijn recept gehoorende door de sware inquantieringe meer als anders sijn belast*, en verder door de oorlog veel verloren gegaan is en daar komt nog bij dat ze van 1672 tot 1674 *sonder corten sullen opgeslagen tot betalinge van extra ordinaire oorlogslasten gevallen ende moeten hier voor betalen 30 stuiver per gemet en hooi leveren voor de oorlogs paarden.*

Een half jaar pacht vermindering die de boeren vragen wordt toegestaan.

Jan Beirens als pachter van de 10^e kavel no. 6 en no. 8 in de polder krijgt nog eens extra pachtvermindering van 20 gld., vanwege de ruitelij die *de granen met gewelt van ‘t velt hebben wechgenomen.*

Of het oorlogsgeweld al niet genoeg was; in 1673 trekt ook nog een zware storm door de polder, waardoor er veel schade is aan de rieten daken van huizen en schuren.

Zo zien we bij Rochus Stevens de schuur geheel omwaaien.

Cornelis Vogelaar gaat 3 scheepsvrachten [8000 bussels] riet kopen in Pietershoek. Ze kosten 3 gld. per 100. 2000 bussels geluijstro voor 4 gld. de 100, daarbij nog daktenen en dakgeerden.

Verschillende aannemers werken aan de schuur, maar ook aan de schade op andere boerderijen. Anthony Creek voor metselwerk, rietdekken door Pieter Jan Caers, smeedwerk van Geert Jan de Smith, timmerwerk door Johan en Jan de Smith. Overal nog kleine aannemingen bij Johan van de Venne en de bakkeet ook bij Adriaensen enz.

Jan van der Venne was net gehuwd met Catharina Stevens en neemt de boerderij over van Roecken Stevens haar broer.

In 1675 en 1676 nog steeds reparaties o.a. oude scheepsplanken gekocht en balken in juni 1675 voor het maecken van eene brugge over de vliet op de hoeve van Cornelis Adriaensen [Groentjeskreek].

De boeren in de polder van Ossendrecht moeten in 1676 weer 3 st. per gemet extra oorlogsbelasting betalen *voor de puioniers ende voerlieden die in de somer 1676 in de belegeringe voor Maastricht zijn geweest.*

Uit de rekeningen van 1677-1680 blijkt dat bij Jochum Denisse de keldervloer omhoog [± 60 cm] werd gehaald omdat er altijd water in stond.

1700 plavuizen voor de boerderij van Adriaensen opwinnen [omhoog brengen] en de onderplaten van de schuur van Cornelis Adriaensen en Jochum Denisse.

Er werden bij Jochum Denisse ook nog 1550 bussels geluij stro en geerden en tenen en nagels gebruikt om de schuur opnieuw te dekken.

Ook werden nog aangeleverd uit Holland per schip 3000 onderstenen, 5000 bovenstenen, 400 heel bakken en 1000 half bakken plavuizen.

De plavuizen kunnen gebruikt zijn in de achterkamer van het huis van Jochum Denisse, want door verzakking is er een nieuwe laag plavuizen op gekomen.

Het werk aan de kelders van Denisse en Adriaensen werd uitgevoerd door Nicolaes Gardion waarvoor hij 55 gld. ontvangt.

Toch heeft Jochum met al deze misère nog tijd gehad om de koeien te melken en te karnen, want in 1678 levert hij 250 pond goei boter aan 't Markiezenhof te Bergen op Zoom.

Het moet dan toch waar zijn, dat de weidegrond in de polder van Ossendrecht van hoge kwaliteit was, zoals men al in 1651 verklaarde. Of was het de goede band van de familie Denisse die ontstaan was in 1653 met het bedrijfsleiderschap van Jochum met het hof te Bergen.

In 1679 gaat Jan Bernaerds de plaats op de Aanwas innemen van Dillus Willemsens als pachter op den Aanwas.

Dat er al plannen waren om de oude Inkelnoord polder onder Woensdrecht in te dijen blijkt uit een overeenkomst van 29 april 1679, wanneer Cornelis van Aarsen heer van Hoogerheide als gevolmachtigde van de ingelanden van de polder van Woensdrecht en Anthony Huybrecht, heer van Cruijningen, voor zijn mede participanten besluiten de schorren van de Hoogerwerf en Inkeloord te profiteren door het leggen van dammen door een neutrale dijkgraaf waarbij de medewerking zal gevraagd worden aan de hoofdingelanden van de polder van Ossendrecht. Dit alles zal wel verlaat zijn door de doorbraak van 1682 een paar jaar later.

Dat de oorlog toch veel schade zal aangebracht hebben, zien we staan onder de afd. "uitgeeff."

De rentmeester heeft het moeilijk door de troebelen van de oorlog na vertrek van de soldaten.

De pachters krijgen tenminste 150 gulden voor de geleden schade aan boerderijen en granen.

Ook voor tekorten aan inkomen en het zelf repareren van de gebouwen zal betaald worden.

Op de hoeve op den Aanwas van Jan Bernaerts wordt het huis met 500 bussels stro opgelapt.

En in de polder krijgen Johan van de Venne en Cornelis Adriaensen een paardenkrib die bij alle twee 15 gld. en 12 st. kost.

Het laatste wat we lezen voor de ongelukkige 26 januari 1682 is dat er een stuk van de Borgel wordt afgegraven voor den hof van dominee Ketelaer en dat de rest van de Borgel wordt gehuurd door Jochum Denisse.

En dat tavenier [herbergier] Tomas de Beukelaer te Ossendrecht een los perceel grond van 23 gemet pacht in de polder voor 131 gld. maar de vruchten hiervan op 't hoogland bewaarde.

En dan op de avond van 26 januari 1682 zal de klok van Ossendrecht en Woensdrecht 4 maal geluid hebben; zoals was afgesproken.

Er was springvloed en noordwester storm, die na de middag op zijn sterkst was geworden.

De gevolgen waren voor Zeeland en Staats Vlaanderen [Zeeuws-Vlaanderen] maar ook voor West-Brabant rampzalig.

De polders van Waarde, Valkenisse en Krabbendijke liepen onder. In de Zuid-Westhoek gingen de polders van Ossendrecht en Woensdrecht ten onder.

Op de kerktoeren van Valkenisse [ten zuiden van Waarde] waar een teken was aangebracht na de Allerheiligenvloed van 1570 bleek, dat de vloed van 1682 nog 1,5 voet [50 cm] hoger geweest was.

Hoogstwaarschijnlijk heeft de ramp in Ossendrecht in de avond van 26 januari 1682 plaats gevonden. Volgens de heer H. Doekes, van het Rijks Instituut voor Kust en Zeewezen was het die dag om 15.20 uur hoog water aan de kust. Dat zou voor 1682 ongeveer een hoogwaterstand om 18.00 uur opleveren voor Hulst. Wat dan voor Ossendrecht korte tijd later zou zijn.

De storm draaide in de middag naar het noordwesten waardoor de Oosterschelde en Agger een zee van water naar de Zuid-Westhoek drukte en is het aannemelijk dat het in de avond heeft plaatsgevonden.

Of de bewoners van de polder van Ossendrecht van te voren de boerderijen al verlaten hebben om een veilig heenkomen te zoeken op den Aanwas of 't hoogland van Ossendrecht weet ik niet. De boeren in de Papenhoek aan de Zeedijk zullen hun hoeve's voor die tijd wel verlaten hebben. Maar die vlak aan 't hoogland zaten zoals Cornelis Adriaensen, Jan Bernaerds en Jochum Denisse hebben het hoogstwaarschijnlijk maar afgewacht.

De vondsten gedaan in het woonhuis van Jochum Denisse wijzen er op dat men de hoeve hals over kop verlaten heeft. Geld, kandelaar, gewichten, Delftsblauw was nog aanwezig.

Van de hoeve van Denisse lezen we eind 1682 dat hij geen pacht moet betalen, vermits de overstroming van 26 januari *alle vruchten en graenen van de pachter in de schuere en te velde staende verdorven ende weggespoeld sijnde, alle sijne vee verdronken, bouwgereedschap en meubilen verloren hebbende.*

De Weel van Ossendrecht, restant van de doorbraak bij de kleine sluis in 1682.

Hieruit moeten we concluderen dat Jochum toch nog verrast is door de vloed. Ook bij Tomas Adriaensen [Stoutjesdijk] was alles verloren gegaan. Misschien had hij ook geen voorzorgen genomen. Toch is men in 't begin na de ramp niet bij de pakken neer gaan zitten. Uit de bestedingen kunnen we zien waar de vloed zijn vernietigend werk gedaan heeft. Aan de kant van Zandvliet waren 3 gaten gevallen waar de dijk over een lengte van 38 roeden [± 150 m] moet vernieuwd worden. Kosten 3420 gld. Dan een grondgat [diep uitgespoeld] van 25 roeden achter het huis van de heer van Meeteren [heer van Hoogerheide] de boerderij in het uiterste zuiden in kavel 6; de kosten van het gat 11300 gld. Een gat van 118 roeden lang bij de kleine sluis: 11.918 gld. Daarbij komen nog bij 3000 bussels stro om de sluisvliet af te dammen. Het komt erop neer dat de zeedijk vanaf de Noordlandpolder van Zandvliet tot voorbij de kleine sluis zowat helemaal vol gaten is geweest. Dit was ook het stroomgat van de Westerschelde, waarvan het laatste stuk "de Honte" ook "Ossendrechts gat" en destijds "Engels gat" genoemd, een vloed van water het zuidelijk gedeelte van de polder van Ossendrecht deed instuwen. Gelijktijdig of kort daarop zijn in het noordelijk gedeelte van de polder ook doorbraken aan de zeedijk en Schenkeldijk geweest. Maar wel veel minder. Aan weerszijden van de grote sluis 12 roeden gerepareerd: 168 gld. Dit kunnen geen diepe gaten geweest zijn. Ook nog 2 gaten die niet waren ontstaan door de stormvloed, maar later uitgespoeld door eb en vloed. Deze gaten lagen tussen de grote sluis en de Schenkeldijk. De kosten waren toch nog 4920 gld. En tenslotte de Schenkeldijk aan 't hoge land [marktje Woensdrecht] waar 40 roeden was weggespoeld en 3600 gld. gaan kosten.

De Weel van Woensdrecht, ontstaan bij de doorbraak van de Schenkeldijk op 26 januari 1682.

Dat de schade minder in 't noorden van de polder was dan in 't zuiden moet zijn oorzaak gehad hebben dat de polder vanaf het zuiden eerst is volgelopen en zo tegendruk gaf aan de bedijking in het noorden tegen de vloed aan de buitenzijde van de zeedijk.

2 april 1682 is men al bezig met herstellingen want we lezen dan dat het aanwezige werkvolk wordt weggestuurd op twee ploegen na: een die binnen acht dagen het al begonnen werk moet afmaken en een die langer blijft voor het behoud van de al gemaakte werken en verder zal men *een bequamen tijdt wachten dat men geveugelijck op den dijk sal kunnen coemen sonder van de vloet belet te worden.*

Op 24 april worden de herstellingskosten door dijkgraaf Geense geschat op 46.627 gld. en nog 3.450 gld. voor andere noodzakelijke kosten.

Er wordt nog besloten dat de aannemers wanneer ze het doorgaande gat gesloten hebben, waarvoor de vletaarde wordt gehaald van de schorren van Hoogerwerf *een goeden zeedijk van 7 roeden toeleggens* [schuine buitenkant] *9 voet cruijne* [hoog] *en doorgaens hoogh twee voeten boven den ouden dijk waervan de drij opperste voeten sullen moeten worden gekart soo sulcx doenlijck is...*

Ook op 24 april wordt besloten dat binnen 10 dagen met 40 hoogaarsen [type schip] afkomstig uit De Heen en Vosmeer, zal worden geprobeerd de gaten te dichten. In het contract staat dat er per schip voor elke man die niet aanwezig is 4 pond zal moeten worden betaald.

Over het gat bij de Schenkeldijk bij het marktje van Woensdrecht zien we dat er om de weel een dijk zal worden gelegd met een schuine kant van 5 roeden [20 m] en de hoogte een voet boven de oude dijk [6 voet hoog]. De grond zal van het hoogland worden gehaald.

Maar het zal niet lukken de gaten dicht te krijgen.

Aannemer Heijliger Stoffel Huijben poetst zijn schop af en geeft de pijp aan Maarten.

Jan Pietersen Pruijssen, Geert Pietersen Doremael en Pieter Geertssen Clucht, aannemers proberen nog wat dicht te krijgen maar het is een ongelijke strijd.

Op 19 augustus 1682 dreigen de bazen van de vletters het werk te verlaten. Er wordt nog geprobeerd met hen af te spreken dat ze omtrent 16.000 gld. krijgen als zij het werk zullen afmaken.

Men zal nog proberen de kleine sluis te dempen, maar als dat mislukt zal men de vletters terstond afdanken.

Op de vergadering van 14 oktober 1682 worden de kosten opgemaakt van wat de herstellingswerken al gekost hebben en wie men nog moet betalen. Het komt uit omtrent 21.000 gld.

En na alles nog eens geinspecteerd te hebben en de *beraminge gemaect te hebbende wat de conservatie voor den aenstaende winter der selver souden comen te kosten wordt goet gevonden alle deselve wercken gerecommandeert alle "te laeten aen de genade God"*.

Het werk zal niet meer hervat worden en we moeten Vierlingh over zijn denkbeeld, dat dijkgraven en hun gevolg in de 16^e en 17^e eeuw maar zakkenvullers waren, gelijk geven.

Want de opmerking van de ingelanden is niet mis:

Dit werk was niet begonnen om te voltrekken, maar om *de quaden iever* van de penningmeester Landschot en andere officieren en door een bedriegelijke dijkgraaf.

Dan krijgt men nog een inschrijving binnen van de Zeeuwen die onder aanvoering van de dijkgraaf Pieter Geense de dijk weer willen sluiten. Het bedrag van 24.975 gld. is de helft van de eerste inschrijving, waaruit blijkt dat het allemaal natte vingerwerk was. En ook bij deze inschrijving zetten de grondbezitters weer een toelichting.

Soo bepraten sij de menssen tot haer [hun eigen] voordeel Het heeft vrij wat meer gekost en is blijven drijven. Ook heeft deze man de gedachten niet gehad het werk te voltrekken. Dijkgraven en aannemers probeerden met hoge kosten voor den aanvang van het werk en in ‘t begin zoveel mogelijk geld in de zak te krijgen en daarna liet men het werk onafgemaakt achter.

En hiermee viel al na 32 jaar het doek voor de grote polder van Ossendrecht.

DE NIEUWE ZEEDIJK [KAAIDIJK] 1685

Toch zal 3 jaar later in 1685 het noordelijke gedeelte [nu Noordpolder van Ossendrecht] in de bedijking van de Oude Inkeloordpolder van Woensdrecht worden opgenomen.

De bedijking die 250 m ten zuiden van de grote sluis westelijk over de Agger zal gaan en bij Woensdrecht [Non plus ultra] aan het hoogland aansluiten.

De grote sluis van Ossendrecht en Woensdrecht werd gedempt. Nieuwe sluizen en havens komen in Ossendrecht aan het einde van de Schenkel- of Nieuwe Zeedijk [Kaaidijk] in de kille van Ossendrecht. Bij Woensdrecht ten noorden van de dijk tegenover het kasteeltje in de arm van de Agger.

Over de kaaidijk schrijft men 13 april 1685:

Voorgehouden ofte men sal resolveren het noorder gedeelte van den polder van Ossendrecht streckende van de zuijtzijde van den wegh loopende van den Aanwasch linie recht naer den Zeedijk int middel van de cavel no 7 ende 8 dit somer saisoen van de jaere 1685 met eenen seedijck te ververst.

En hiermee is de Kaaidijk een feit [Nieuwe Zeedijk].

In het verlengde hiervan richting oost werd een zanddijkje aangelegd, haaks over de Langeweg [ter hoogte van museum] achter de Ketel om die aansloot aan de Peeberg.

Toch zal de Kaaidijk nog een roerig aantal jaren tegemoet gaan. Want hij lag natuurlijk wel precies op de stroming van het Ossendrechtse gat, waar alles was weggevaagd door de vloed van 26 januari 1682.

Want op de 1^e en 2^e november 1685 wordt er betaald voor het *verheelen ende wederom ter volderaerde te brengen* de putten en de gaten die men in het werck van Pieter Zegers met den zuiderstroom waren gekomen.

Op 24 februari 1689 krijgt de Kaaidijk het weer zwaar te verduren, want door de geweldige harde storm zijn er gaten gevallen in de Nieuwe Zeedijk.

Jan Been heeft met 10 arbeiders een dag geschuijert [gevaren] om de grote gaten in de Nieuwe Zeedijk te repareren.

Jac Valckenburgh is de voorman van deze 10 arbeiders en ontvangt voor ieder 10 stuiver, wat ook geen vetpot was [de lonen lagen in 1651 voor dijkwerkers rond de 22 stuiver].

Het zanddijkje op de Aanwas zal ook geleden hebben want het werd beplant met 800 bremplanten en er werd een vracht *hoeysaat* [hooizaad] gekocht die op het dijkje gezaaid wordt. Het zand zal wel van het dijkje afgewaaid zijn [E.J.].

En er werden twee lantaarns geplaatst bij het zanddijkje [misschien oversteek Langeweg].

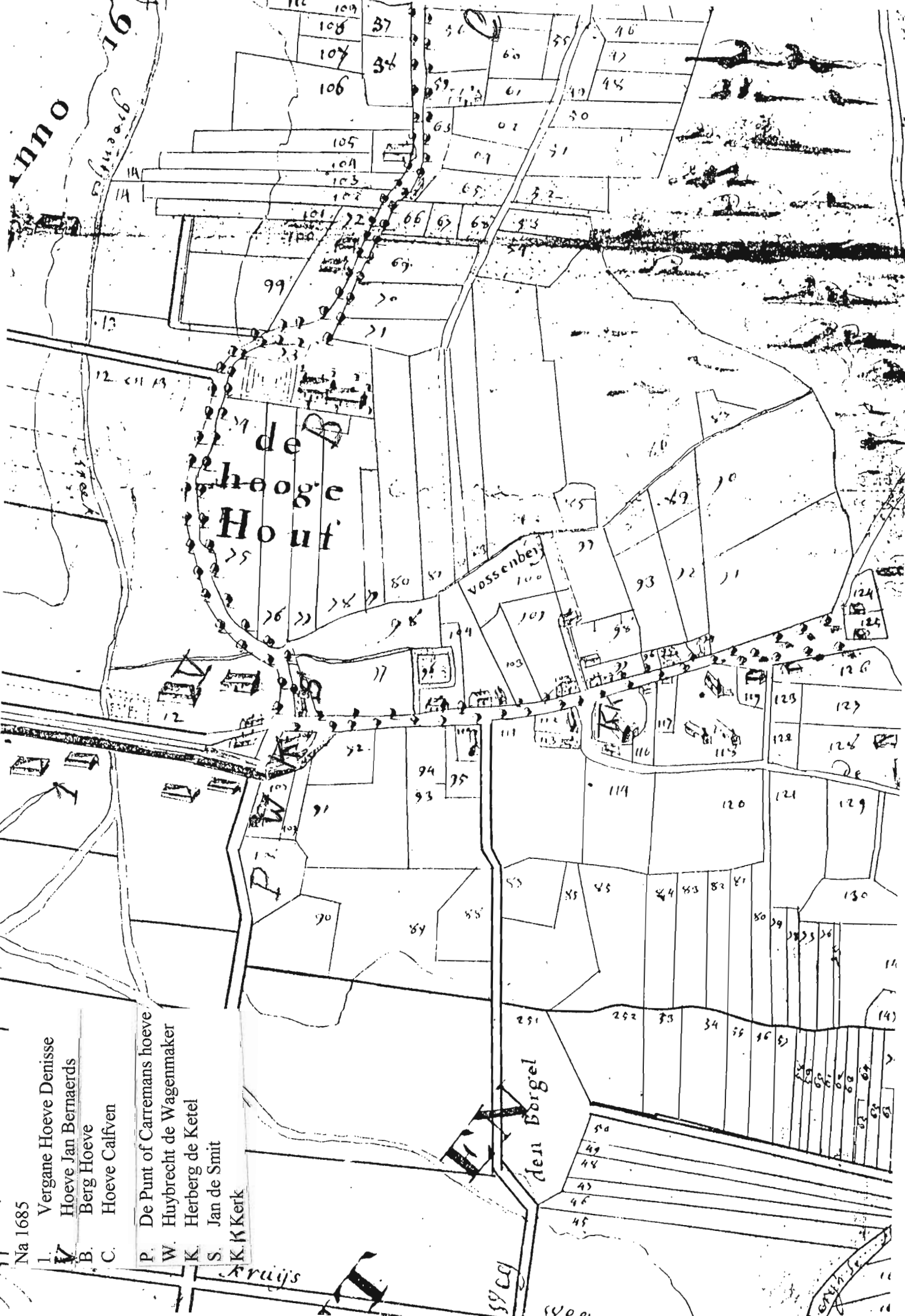
*De knik [wiel] om de zuidelijke zeedijk [Kaaidijk] van de Noordpolder van Ossendrecht ontstaan na een geweldig onweer op 1 januari 1690.
Links: de woning van de familie de Greef.*

We eindigen met de Kaaidijk op 1 januari 1690 wanneer door zwaar ruw weer gaten in de dijk ontstaan waaronder het grote grondgat, waar de dijk omheengelegd werd en die we allemaal nog kennen als de bocht [wiel] in het achterste deel van de Kaaidijk wat zo'n 300 jaar onaangeroerd is gebleven.

Het zuidelijke gedeelte van de polder van Ossendrecht zal moeten wachten tot 1743 [Zuidpolder, Kabeljauwpolder 1768 en in 1809 Nieuwe Zuidpolder] tot het weer bedijkt is. Uit het 30 jaar beboeren [1652-1682] van de polder van Ossendrecht is gebleken dat ondanks zijn mooie naam "Fluwelen Polder" het altijd vechten geweest is voor de pachters om de kost te verdienen. Ze moesten het niet alleen opnemen tegen de elementen van de natuur: twee watersnoden, storm en hagelslag, maar ook tot tweemaal toe met militaire invallen. Daarbij komen nog de vele sterfgevallen [pest] en ook de te hoge pachten. Ze stonden altijd achter, in een polder die bleek toch slecht te ontwateren te zijn, waardoor vele percelen regelmatig niet in te zaaien waren. Toch heeft één boer van begin tot het einde volgehouden: Jochum Denisse 2 keer getrouwd, 11 kinderen. Maar de fragmenten van 2 bordjes die hij de werkgroep archeologie naliet met de tekst: "Dickmaels voor quaet" duidt erop dat ook Jochum met zijn gezin vele moeilijke dagen gehad zal hebben.

Na 1685

- 1. Vergane Hoeve Denisse
- W. Hoeve Jan Bernaerds
- B. Berg Hoeve
- C. Hoeve Calffen
- P. De Punt of Carremans hoeve
- W. Huybrecht de Wagenmaker
- K. Herberg de Ketel
- S. Jan de Smit
- K. Kerk

DE RENT- EN PENNINGMEESTERS VAN DE POLDER

Dit waren de managers in de 17^e eeuw in dienst van de heren van de polder.

Ook meestal mensen die zelf goed voorzien waren van penningen en daarnaast nog andere werkzaamheden deden zoals handelen of het belenen van geld.

In 1651 zien we als eerste penningmeester Jacob van der Creecke. Een mooiere naam kan niet in een nog aan te leggen polder.

Hij was lakenhandelaar te Bergen op Zoom en wist bij middenstanders uit Bergen op Zoom 30.000 gulden binnen te halen als lening voor de bedijking van de polder.

De Van der Creecke's waren een katholieke deftige familie welke reeds vroeg te Bergen op Zoom voorkwam.

Ze waren hoogstwaarschijnlijk afkomstig uit Zeeland.

Hij zou het penningmeesterschap uitoefenen tot 1659.

De rentmeester van de markiezin in deze periode was Herman van Heydenrijch.

Hoogstwaarschijnlijk aan de naam te horen van Duitse afkomst, evenals de markiezin.

Het rentmeesterschap was niet alleen voor de polder maar voor het gehele Zuidkwartier.

In 1659, wanneer de pachtcontracten worden herzien, komt er een echte zwaargewicht als penningmeester in de polder: de in 1605 te Zundert geboren Martinus van Lanschot.

Had Van der Creecke een naam die bij de schorre paste, de naam Van Lanschot zou in de 16^e eeuw ontstaan zijn naar een lang omheind stuk grond [$\text{lang}\{d\}$ schot] dat te Agtmaal bij de familie in bezit was.

Of de naam zou ook ontstaan kunnen zijn doordat een voorouder belast was geweest met heffen van belasting [schot] op een stuk land.

Nou wat past er meer bij de polder [die omheind is door dijken] dan de naam Van Lanschot en Martinus zal in zijn ambt als penning-rentmeester langdurig belasting innen voor de heren van Bergen op Zoom, Hoogerheide en Ossendrecht.

Van 1640 af was hij schout en secretaris te Halsteren geweest. Martinus van Lanschot was ook dijkgraaf van Oud- en Nieuw-Beymoer en sinds 1644 markgrafelijk rentmeester van Wouw en Halsteren.

Daarbij was hij tot 1660 rentmeester van de heer van Hoogerheide en de heer van Calfven.

Vanaf 1651 gezworene [bedijkingsofficier] van de polder van Ossendrecht.

In 1647 gaf hij de ambten van schout en secretaris te Halsteren op, omdat hij zijn geloofsovertuiging van katholiek niet wilde verloochenen. Het was dan niet mogelijk als katholieke Staats-Brabander nog een bestuurlijke of politieke functie uit te oefenen.

Het rentmeesterschap van het Zuidkwartier moet hem in de loop van de vijftiger jaren zijn toegekomen.

Als gezworene van de polder van Ossendrecht ontving Van Lanschot 800 gulden per jaar.

Tel hierbij al de andere ambten die Martinus bekleedde dan moet hij toch een aardig jaarwedde gehad hebben. Het week in de 17^e eeuw niet veel af van nu, anno 2000 waar in de grote bedrijven de commissarissen en leden van de raad van bestuur elkaar regelmatig tegenkomen.

De voorouders van Van Lanschot stammen al uit de 15^e eeuw uit Zundert.

We zien in 1612 ook al betrekkingen van de Van Lanschots in Ossendrecht.

Een Elisabeth van Lanschot een tante van Martinus laat dan voor de schepenen van Ossendrecht een procuratie [volmacht] passeren voor haar man Adrianus de Buys, wat erop zou kunnen wijzen dat ze hier ook bezittingen hadden.

Martinus van Lanschot werd op 28 augustus 1605 te Zundert geboren als zoon van Paulus van Lanschot, vorster, en Anna van de Wijmer.

De oudere broer van Martinus, Cornelis Pauwelsz. van Lanschot volgt zijn vader op als vorster van Zundert en in 1648 stapt hij over naar de gereformeerde kerk, hoogst waarschijnlijk

om zijn ambt veilig te stellen.

Cornelis werden twee vragen gesteld:

“of zij niet van herten ende ront uyt verclaeren 't pausdom ofte 't geseyde catholijck geloove af te gaen, te verwerpen ende te verlaeten; ten anderen of sij niet oprechtelijk als voor God beloove de waere gereformeerde religie – aen te nemen ende daer in te willen leven ende sterven”.

Het antwoord was: “jae”.

Toch was zijn geloofsovertuiging wat de reformatie betreft, maar van korte duur. Door de kerkeraad werd hij drie jaar later gewaarschuwd om “met meerder vlijtigheijt de predikatie van Gods H. Woord te frequenteeren”. Hierna beloofde hij zo lang hij leefde te blijven bij zijn afgelegde verklaring.

Uit de nakomelingen van Cornelis zal later [1737] het bankiershuis ontstaan.

Uit het huwelijk van rentmeester Martinus van Lanschot op 11 juni 1635 met Catharina Hemsen werden 9 kinderen geboren.

Het eerste kind Albertus van Lanschot, waarvan markies Albert van den Bergh de peter was, trad toe in de beroemde abdij van Tongeloo. Hij zal o.a. in Kalmthout [1667] en in Roosendaal [1670] waar hij ook prior van de abdij was, met de zielzorg worden belast.

In 1695 werd Augustinus [zijn kloosternaam] door de commissarissen van de ambtelijke waardigheid bijzonder aanbevolen voor het ambt van prelaat van de abdij van Tongerlo, doch de koning benoemde Gregorius Piëra.

Zijn tweede zoon Jaspas van Lanschot, Halsteren 1641 – Bergen op Zoom 1700, die ook als penningmeester werd genoemd trouwde met Petronella Fr. de Borsselaar. Bij de dood van de weduwe Van Lanschot-de Borsselaar in 1714 blijkt uit de nalatenschap dat Jaspas van Lanschot een van de rijkste mannen uit de streek geweest moet zijn.

In het notarieel archief te Bergen op Zoom zien we 67 pagina's met bezittingen waaronder vele kavels grond tot ver in Zeeland. Vele gouden sieraden, schilderijen, maar ook obligaties o.a. uit de polder van Ossendrecht [1655] behoorden tot zijn bezittingen.

Twee dochters, Anna en Elisabeth van Lanschot, zullen huwen met zonen van bedijkingsofficieren. Anna met Norbertus, een zoon van de eerste penningmeester Jacob van de Creecke en Elisabeth met Adrianus Martinus Bollaert, hoogstwaarschijnlijk de zoon van de eerste dijkgraaf van de polder Abraham Bollaert.

Uit deze huwelijken blijkt dat men vroeger ook op stand probeerde te trouwen.

Omstreeks 1670 zal het laatste kind Willem van Lanschot, zijn vader Martinus opvolgen als penningmeester van de polder van Ossendrecht.

Ook de rentmeesterschappen van het markgraafschap die voordien van zijn vader waren worden door hem overgenomen. We zien hem in 1685 nog in dienst in de Noordpolder van Ossendrecht.

Dit waren de rent- penningmeesters van de polder.

Hun voornaamste taak was de pacht en tiendepeningen voor de heren binnen te krijgen.

Dat was niet altijd gemakkelijk en zeker niet wanneer er bijna geen opbrengsten waren op de boerderijen.

De boeren mokten dat de pachten te hoog waren en de Heer of Vrouwe stuurden dan weer een klaagbrief naar de rentmeester waar de pachtopbrengsten bleven.

Maria Hack, de protestante vrouwe van Hoogerheide waarvoor Martinus van Lanschot ook rentmeester was, liet er geen gras over groeien als de gelden niet op tijd binnen kwamen en meldde dan de rentmeester dat hij “sijne behoorlijke plicht” niet gedaan had. Zo liet ze de burgemeester van Hoogerheide, die voor haar administratieve zaken had gedaan die haar niet aanstonden, voor vier weken in hechtenis nemen.

De penningmeester moest natuurlijk ook toezien op de uitgaven die er gedaan werden voor de heren. Zoals de kosten van het onderhoud van de boerderijen en de kosten van de polder aan

sloten, wegen en dijken.

Daarbij regelde Martinus van Lanschot ook erfeniskwestie's [boedelverdelingen] o.a. voor Jacob van Aerssen, de protestante president van de Raad van Brabant en schoonvader van Maria Hack.

Geldhandelingen zullen de Van Lanschots ook niet vreemd geweest zijn. Hij staat borg voor Jacob Paulsen de boer-schipper bij de Maagdenbergse gronden.

Dat Martinus dikwijls onderweg geweest is, bij gebrek aan g.s.m. of fax, in 't grote gebied vanaf Tholen tot Zandvliet is begrijpelijk. En had de man nu nog maar een T-Fordje gehad dan zou het nog gegaan hebben. Maar een paard of rijtuig moet zijn enigste comfort geweest zijn. Op 28 juni 1661 moet notaris J. Stempel in opdracht van Maria Hack hem een akte insinueren [bekend maken]. Om 11 uur voor de middag is M. van Lanschot niet thuis en in de namiddag om 4 uur nog niet. Hij zou naar Leemscldade [Kladde] zijn "*soo gheseght werde*" door de dochter.

De notaris gaat verder: *soo hebbe ick de selve voorschreven acte met protest en de overleveringhe van copij geinsinueert aen deselfde dochter van competente jaeren en bequamen genouch zijnde, de insinuatie te ontfanghen die mij ter antwoorde gaff. Ick zalt mon pere segghen als hij thuis compt ende copie hem laeten sien.*

Koets op weg.

Salomon van Ruysdael 1608-1670.

Nog een geval dat Martinus het druk had. Susanne Catharina van Bueren, dochter van de burgemeester van Antwerpen en vrouwe van Calfven, beklagde zich bij M. van Lanschot dat zij speciaal al twaalf tot dertien "rijzen" per rijtuig heeft gemaakt vanuit Leuven om financiële zaken te regelen betreffende haar bezittingen in de polder van Ossendrecht.

Bij verder uitstel zou zij alle kosten, schade en interessen op hem verhalen.

Antwoord van M. van Lanschot: dat hij nooit in gebreke is gebleven, maar dat hij is overgeleverd aan de hoofdingelanden [H.v.BoZ – H.v. Hoog] “maer ick sal een donderdagbinnen comen om de raden daer te spreekken”.

250 Jaar later in de crisisjaren 1930 zal een van de nazaten van de Van Lanschots, J.M.G. van Lanschot, een hoofdbestuurder en firmant van het bankiershuis, de uitspraak doen: een bankier moet klei aan zijn schoenen hebben; waarmee hij wilde zeggen dat je de boer op moest om wat te verdienen. Hij moet het van niemand vreemd hebben gehad, want Martinus zal als rent- penningmeester dikwijls onderweg geweest zijn in de polders rond Bergen op Zoom.

Toch moet het hem bij het ouder worden pijn zijn gaan doen dat hij de Martinuskerk te Halsteren, waar hij vlakbij woonde, niet meer kon bezoeken voor de katholieke eredienst. Is dat misschien de reden geweest dat hij het aan de stok krijgt met de predikant en de kerkeraad van de gereformeerde kerk aldaar?

Op 1 oktober 1668 zou hij het “geweij” [de kruinen] en de takken van de bomen die stonden op de “omgank” van de kerk [rond het kerkhof] gebruikt hebben voor “betuininge van sijne hof”.

Of de bomen over de grond van Van Lanschot hebben gehangen weet ik niet maar hij doet de gereformeerde kerk een proces aan over deze bomen en die beschuldigen hem dan maar van “kerkrovinge” [de takken van de bomen].

Later ontstaat er een nieuw conflict tussen Martinus van Lanschot en de Hr. predikant Arnoldus Finson en de kerkeraad. Op 12 juni 1672 wordt door de dominee geklaagd dat de kerkpaden in Halsteren niet goed worden opgehouden [dicht gegroeid] maar vooral het burgerlijk kerkpadje voor de dominee waar vroeger de pastoors van de pastorie naar de kerk gingen. Dat zou “stoutelijck” door Martinus van Lanschot zijn toegesloten “ende onbruickbaer gemaect voor den predicant”.

De dominee, die nu de pastorie bewoonde, moest over het kerkpadje wat hoogstwaarschijnlijk op de grond van Van Lanschot lag naar de kerk.

Het proces zou via de Raad van State en de State Generaal in Den Haag worden uitgevochten. Uit het verslag dat de predikant doet van de zitting blijkt, dat de schout Van Stapele van Halsteren een mandament van citaten had voorgelezen wat op vals voorgeven van M. van Lanschot was verkregen, betreffende de voetweg van de predikant.

De kerkeraad beklaagt zich over de schout en schepenen van Halsteren op 17 januari 1675 omdat zij het opmaken van het kerkepad voor de predikant en het andere kerkepad hebben afgewezen. Ze vinden dat het niet betaamt dat personen die een ambt uitoefenen en de eed hebben afgelegd [voor de gereformeerde kerk] lasterlijke en onverdraaglijke taal spreken over haar predikant.

Hieruit blijkt weer dat de aangestelde gereformeerde gezagdragers, die de eed hadden afgelegd, soms meer partij kozen voor de rijke katholieken dan voor de arme predikant. Nu zou Arnoldus Finson bekend gestaan hebben als een moeilijk man waarmee het slecht kersen eten was.

Finson en dominee Ketelaar [Ossendrecht] hadden op Palmzondag 1659 de kerkdeur van Huybergen willen openbreken om het 1/3 deel van de kerk op te eisen. De grens tussen het staatse markiezaat en het land van Rijen liep door de kerk. Toen dat niet lukte hebben ze het maar geprobeerd met palmgezing en predikatie.

De overtuigd katholieke Van Lanschot en de felle gereformeerde dominee Finson zullen elkaar wel niet gelegen hebben.

Grafzerk van Martinus van Lanschot

Grafzerk (Noordzijde koor)

198 x 112 cm, diam. cirkel 56 cm; Naamse steen; 1652-1689

bovenaan in een verdiepte cirkel een wapen: drie bomen op een grasgrond (= Van lanschot). Aanziende helm, helmteken een boom.

Krullende dekkleden. Hieronder in kapitalen ingebeiteld:

D.O.M. / HIER LEYT BEGRAEVEN / D.H. MARTINU VAN LANSCHOT / IN SYN LE-
VEN OUDT / SCHOUTET EN SECR(E)TARIS / VAN ALTEEREN MIT(S)GAEDERS /
DYCKGRAEF VAN 'T OUDE EN / NIEUWE BEY DE MOER (= BEYEMOER) /
OUDT SYNDE 84 IAEREN / STIERF 21 8BER 1689 / IOUFFROU CATHARINA LEMSEN
/ SYNE HUYSVROU STIER 21 IUNY / 1652 EN (rest regel leeg) / IOAN VAN
LANSCHOT / HAEREN SOON / STIERF 25 9BER 1656.

Na de dood van Martinus van Lanschot in 1689 werd hij onder de zerk in de St. Martinuskerk in Halsteren bijgezet waaronder zijn vrouw in 1652 en zijn zoon Johannes, die op 10 jarige leeftijd stierf in 1656, waren begraven.

Dat hij zich kon laten begraven in de gereformeerde kerk, die de naam droeg van zijn patroonheilige, kwam omdat de kleine groep gereformeerde in Halsteren alleen het koorgedeelte in gebruik hadden. Het schip van de kerk was van de burgerlijke overheid en katholieken konden zich hierin laten begraven.

Of Martinus zich in zijn graf heeft omgedraaid weet ik niet toen in 1962 na grondige restauratie de kerk ten tweede male de protestanten ging dienen. Ze hebben hem of toch zeker zijn zerk verplaatst naar het koorgedeelte.

Martinus van Lanschot, die een goede verstandhouding had met de katholieke markiezin van Bergen op Zoom, zal het niet altijd gemakkelijk hebben gehad als kontaktman tussen boeren en heren.

Zijn zakelijk financieel inzicht als rent- penningmeester in het Zuidkwartier van het markiezaat zou later een vervolg krijgen voor de [geld]handel waarvan we de familie van Lanschot kennen.

De Van Lanschots zijn in de 18^e eeuw in Den Bosch terecht gekomen als winkeliers in koloniale waren en geldschietters.

Het bekende bankiershuis F. van Lanschot N.V. waarvan Van Lanschots tot 1991 deel uitmaakten, is nog steeds een gerenommeerd bedrijf.

De fundering van dit bedrijf is mede in West Brabant gelegd.

Dat het gevoel van water en polder niet helemaal uit de Van Lanschots is gegaan bewijst een hoofdbestuurder en firmant van het bankiershuis Aug.J.A. van Lanschot [1869-1918], die naast het bankieren, voorzitter is van het waterschap de Beneden Dommel en bestuurslid van “De Dommel”

**OVERZICHT VAN DE PACHTHOEVE'S VAN DE HEER VAN
BERGEN OP ZOOM BEWOOND DOOR DE VOLGENDE PERSONEN:**

Beginnende 1654

Hoeve van de markiezin van Bergen: [niet verpacht]

1.

163 gemet

1654

Tanneke Denisse [Anna Jansens] en haar zoon Jochem zijn de eerste bedrijfsleiders

Jochem is geboren ± 1627

Jochem Denisse de oudste zoon trouwt 27-7-1658 met Maria Claessen uit Woensdrecht. Zij krijgen 2 kinderen.

Na 7 jaar de bedrijfsleiding gevoerd te hebben moeten ze nu gaan pachten.

De 100 gemet aan de Zeedijk werden opnieuw verpacht. De nieuwe pachters zijn boeren uit de polder; Adriaen Peer Abels en Johan van Elsakker.

Jan Denisse gehuwd in 1668 met Maria Rombouts uit Huijbergen neemt in 1665 het gedeelte van moeder Tanneke over, die op 3 maart 1665 overleden is.

In 1667 trouwt Jochem Denisse voor de 2de keer met Cornelia de Nijs uit Zandvliet. Ze krijgen nog 9 kinderen, de laatste in 1680, een half jaar voor de watersnood.

In 1669 wordt Jochem als enige pachter genoemd.

Op de kavel van Alex Jacobs. Opgraving.

2.

84 gemet

Jan Mateeuwsen.

Kwam van Oud Gastel en was in 1652 een van de ploegers van de polder.

De boerderij van Mateeuwsen wordt in 1669 overgenomen door Tomas Adriaensen.

[Zoon van Domus Adriaensen?]

Hoeve Stoutjesdijk.

3.

59 gemet

Pieter Pieters Vinck.

In 1656 trouwt Peter Cornelisse Vinck, zoon van Pieter Pieters Vinck met Margaretha Antonisse Denisse, zus van Jochem Denisse van hoeve 1.

Ze krijgen 3 kinderen, maar Margaretha sterft al snel ± 1662. Peter Cornelisse Vinck huwt ±1669 met Catharina Stevens.

Rochus Stevens neemt in 1674 de boerderij over van Pieter Vinck.

Nieuwe Zuidpolder aan de dijk tussen Oude en Nieuwe Zuidpolder.

4.

71 gemet.

Claas Bastiaensen was in 1652 opzichter van de polder.

Claas Bastiaensen kan de pacht in 1658 in viertellen graan al niet meer voldoen, maar Domus Adriaenssen komt hem te hulp en schiet de pacht voor.

In 1660 neemt Domus Adriaenssen de pacht over.

Cornelis Adriaenssen neemt in 1669 de boerderij van zijn moeder over.

In 1679 staat bij rekeningen weduwe Domus Adriaenssen, maar die zal wel bij haar zoon Cornelis ingewoond hebben.

Op de kavel: noord den Calfense wog, west den Dode weg.

5.

52 gemet.

Adriaen Dierxen.

In 1659 wordt de grond bij Dierxen getaxeerd op 5 gulden, 5 stuivers en voert als borg op: Dilles Willemsen. In 1661 Dilles Willemsen komt op de hoeve.

In 1679 zien we Jan Bernaerds op de hoeve van Dillis Willemsen op de Aanwas.

Aanwas, ten noorden van de Kaaidijk.

6.

Steven Roecken of Roeken Stevens. Huwt met Elisabeth Klaasens [kan zuster zijn van Maria Claessen, de vrouw van Jochem Denisse].

Ze krijgen 5 kinderen.

Roecken Stevens is een broer van Catharina Stevens, de vrouw van Peter Cornelisse Vinck.

Joannes van der Venne huwt in 1671 met Catharina Stevens, haar 2de huwelijk en hij neemt in 1673 de hoeve van Steven Roecken over. Zij krijgen 2 kinderen. Joannes sterft in 1680.

In de kwartierstaat ziet men dat Catharina Stevens in 1677 voor de 3de keer trouwt met Joannes Soetewey, hoewel haar 2de man Joannes van de Venne in 1680 gestorven zou zijn.

Of we Jan Soetewey nog als boer kunnen zien op de 6de hoeve, dat weet ik niet.

Nieuwe Zuidpolder, ter hoogte van Louis Willemsens.

7.

23 gemet.

Jacob Paulsen, schipper.

Boerde in de Maagdenberg.

Paulsen zien we rond 1654 ook 320.000 Boomse steen aanvoeren voor de bouw van de boerderijen.

De pacht werd voor 14 jaar aangegaan in 1652 en werd voldaan in viertellen graan.

[Een Berghs viertel was voor tarwe: 88,5 liter en voor haver: 105,6 liter]

Na 7 jar kon men de pacht verbreken. In 1659 liet de markies de pacht uitbetalen in guldens.

De pacht was in graan van 1,5 tot 3 viertel, naar gelang de kwaliteit van de grond.

Slechte grond zoals bij Claes Bastiaanse in de buurt van de Sluysvliet bracht maar

5 kop = ±20 liter per gemet op.

De pacht is in 1659 van 8 gulden tot 10 gulden per gemet. Claes Bastiaanse betaalt

5 gulden en 10 stuivers per gemet.

Bronnen:

Archief Raad- en Rekenkamer. BoZ.
Archief Waterschap “Het Scheldekwartier”, polder van Ossendrecht 1651-1690
Boek Polder van Woensdrecht uit 1651
Documentatie Rochus van den Bergh, BoZ.
Schelde en Rijn verbonden, W.v.Ham
Tractaat van dijkagie. A. Vierlingh
Stormvloeden en rivieroverstromingen. M.K.E. Gottschalk
Van Turnhoutervoorde tot Strienemonde. K. Leenders
Rijksintituut v. kust en zeewezen. I.R.Doeke
Taxandria 1894. W.J.F. Juten
De polsslag van de tijd [Lanschot] Dr. Frans Govers
Genealogie Meeussen [Rott.] en J.Nuyten [Halsteren]
Archief Ned. Hervormde Kerk. Halsteren
Geschiedenis van het klooster van Huybergen

Hoogerheide 2001
Eug. Jansen

